

Práce z dějin Akademie věd

číslo 1
ročník 3/2011

Vydavatel: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.

Redakce

Vedoucí redaktorka: Marie Bahenská (MÚA AV ČR)

Výkonná redaktorka: Hana Kábová (MÚA AV ČR)

Redakční rada

Jan Bílek (MÚA AV ČR), Daniela Brádlarová (MÚA AV ČR), Marek Ďurčanský (ÚDUK – AUK), Jan Chodějovský (MÚA AV ČR), Milena Josefovičová (MÚA AV ČR), Jan Kahuda (NA), Miroslav Kunštát (MÚA AV ČR), Robert Luft (Collegium Carolinum, Mnichov), Rita Majkowska (Archiwum Nauki PAN i PAU, Krakov), Magdaléna Pokorná (HiÚ AV ČR), Radek Pokorný (SOKA Hradec Králové), Marie Ryantová (FF JU, České Budějovice), Emilie Těšínská (ÚSD AV ČR), Filip Tomáš (nakladatelství Filip Tomáš – Akropolis)

Příprava obrazového materiálu z fondů A AV: Vlasta Mádlová

Technická redakce: Josef Tichý

Adresa redakce: Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

e-mail: kabova@mua.cas.cz; <http://www.mua.cas.cz/>

Graická úprava a sazba: Dušan Růžička, Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o.

Tisk: Akcent, tiskárna Vimperk, s. r. o.

Distribuce pro předplatitele: Mediaservis, s. r. o., Zákaznické Centrum, Kounicova 976/2b, 659 51 Brno; příjem objednávek: tel. 541 233 232,

fax: 541 616 160, e-mail: zakaznickecentrum@mediaservis.cz;

příjem reklamací: tel. 800 800 890

Registrace ev. č.: MK ČR E 18928

Vychází dvakrát ročně v Praze

Náklad 300 ks

Redakční uzávěrka tohoto čísla: 28. 2. 2011

Vydání tohoto čísla bylo podpořeno z výzkumného záměru MSM 0021620827

České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je FF UK v Praze.

Na obálce je využit motiv medaile Královské české společnosti nauk z r. 1784.

Přednášková činnost Královské české společnosti nauk 1890–1952

JAROSLAVA HOFFMANNOVÁ

Lecture activities at the Royal Bohemian Learned Society 1890–1952

Abstract: The older Royal Bohemian Learned Society (RBLs), established in the 18th century, developed as a bilingual association and remained a highly regarded institution, even though both nations living in the Czech lands aspired towards separate academic representation. 1890 saw the establishment of the Emperor Franz Joseph Czech Academy of Science, Literature and Art while in 1891 the Society for the Support of German Science, Art and Literature in Bohemia (Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen) was established. One of the mainstays of RBLs activity was since the 18th century its lectures. After national research institutes were created, changes in lecture activities at the Royal Bohemian Learned Society may be divided into three periods: 1890–1918, 1918–1945 and 1945–1952. In addition to meetings of both classes (I/ the philosophy, history and linguistics (philology) class and II/ the mathematics and natural sciences class), lectures were also given at annual gatherings, ordinary and ceremonial meetings and later in lecture series. A lecture evening with a discussion in May 1952 was the last individual innovation. At the end of 1952 the long-standing, extensive and varied activities at RBLs came to an end. Some of its members became academicians or corresponding members of the newly established Czechoslovak Academy of Sciences.

Keywords: Czech history 1890–1952, lecture activities, the Royal Bohemian Learned Society.

Královská česká společnost nauk – Regia Societas Scientiarum Bohemica – Königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften (KČSN) se zrodila ze starší Soukromé české společnosti pro pěstování matematiky, vlasteneckých dějin a přírodních věd – Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte, jejíž počátky sahají k roku 1769. Od schválení stanov Josefem II. v roce 1784 užívala název Česká společnost nauk, od roku 1790 doplněný o Královská. Svá shromáždění konala ve Vlasteneckém sále v Karolinu, kde sídlila. Za druhé světové války byla donucena Karolinum opustit a také po osvobození zůstala v Praze II (dnes Praha 1, Nové Město), v Lazarské ulici číslo 8.

I po rozdělení Polytechnického ústavu království Českého v roce 1869 a pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity v roce 1882 na samostatné ústavy české a německé zůstávala KČSN jazykově utrakvistickou společností, byly však patrné postupné proměny. Od šedesátých let početně začali převažovat čeští členové. V padesátých a šedesátých letech 19. století byli voleni předsedy na roční období opakovaně např. historikové

a archiváři Karel Jaromír Erben, Václav Vladivoj Tomek a Karl Adolf Constantin von Höfler, v sedmdesátých letech filolog a literární historik Josef Jireček, místopředsedou fyzik Adalbert Carl von Waltenhofen a po něm chemik a astronom Vojtěch Šafařík.

KČSN podala císaři Františku Josefu I. již v roce 1880 návrh na svou přeměnu v akademii, který byl odmítnut. Vedle zřízení samostatné české univerzity právě oslavy 100. výročí vzniku KČSN v roce 1884 vyvolaly diskusi v revue Athenaeum o stavu vědeckého bádání a potřebě české akademie, již však ztlumil v roce 1886 tzv. spor o Rukopisy. K národnostnímu rozdělení KČSN nedošlo, ale po rozdělení univerzity v roce 1882 někteří němečtí vědci na členství v KČSN rezignovali, jiní členství nepřijali a další až na výjimky voleni již nebyli. Oba národy žijící v českých zemích směřovaly k odděleným akademickým reprezentacím.

Na výroční veřejné schůzi KČSN, konané 22. ledna 1890 v Karolinu, „*nově zvolený mimořádný člen profesor Grünwald německými slovy děkuje za volbu, kterouž přijímá, a dokládá po česku: Je-li kde součinnost rozličných národností k jednomu cíli možna, že jest to jistě na půdě vědy, i že v době, kdy se ukazují červánky národního míru, jest jemu tato volba obzvláště milá a vážená. [...] Ježto krom p. Grünwalda nikdo z německých členů se nedostavil, mluveno při této schůzi jen česky, tak jako roku loňského. Po schůzce mnozí členové, počtem přes 20, sešli se ke společné večeři v hostinci Choděrově. Přípitky týkaly se předmětů obvyklých; krom toho však pan předseda narážel také na zřizovanou nyní Akademii Českou, přítomný při hostině Dr. František Ladislav Rieger zjevoval, že Akademie Česká bude státí docela samostatně a tato Společnost rovněž vedle ní, že však členové Akademie musejí ovšem nejvíce vybíratí se ze členův Společnosti, i končil za všeobecné veselosti tím důsledkem, že teda členové budou dvojčtihodnými pány.*“¹

Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění (ČA) byla zřízena díky velkorysosti Josefa Hlávky a se souhlasem panovníka v roce 1890. Reakcí na rozhodnutí o jejím založení bylo, z popudu německých vysokoškolských profesorů, ustavující valné shromáždění Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen) jako soukromého podpůrného spolku, které se konalo v Karolinu v roce 1891. Česká akademie se po vzniku samostatného státu přejmenovala na Českou akademii věd a umění (ČAVU). Německá Společnost upravila podle nových stanov v roce 1924 název na Německá společnost pro vědy a umění Československé republiky (Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik), neboť svou působnost rozšířila na celý stát. Z právního hlediska však neměla postavení srovnatelné s ČAVU, neboť i podle nového statutu zůstala jenom spolkem.

1 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i. (dále: A AV ČR), fond Královská česká společnost nauk (dále: KČSN), k. 13, i. č. 36, Protokol o výroční veřejné schůzi 22. 1. 1890 s prezenční listinou. Zaznamenal 24. 1. 1890 historik Josef Kalousek, „o hostině dle vypravování páně předseda“, tj. historika V. V. Tomka.

Přednášky patřily od počátku k základním projevům činnosti KČSN. Pro představu o účasti členstva na této aktivitě je třeba vzít v úvahu celkový počet členů KČSN. František Palacký, který se ujal funkce sekretáře v prvních dnech roku 1840, se zasloužil o oživení, modernizaci, rozšíření a prohloubení vědecké činnosti této společnosti,² což se projevilo i následným vzrůstem členstva. V roce 1836 měla KČSN celkem 48 členů, v roce 1850 už 84, počátkem šedesátých let 144, od roku 1897 přes 190 a v roce 1904 245.³ Vedle členů čestných, řádných a mimořádných měla KČSN členy přespolní a od roku 1849 také dopisující. Přespolní a dopisující členové byli voleni z řad vědců domácích i zahraničních. Někteří z nich za volbu pouze poděkovali, jiní udržovali styky formální, někteří intenzivnější, spíš výjimečně se osobně některého zasedání účastnili a přednášeli. Základnou přednáškovou činností byly sekce, které od konce šedesátých let nahradily třídy. Podle revidovaných stanov z roku 1867 se od ustálení v roce 1868 členové KČSN dělili do dvou tříd: I. filozoficko-historicko-jazykozpytné (filologické) a II. matematicko-přírodovědecké. O pravidelné přednášky pečovali třídní tajemníci.⁴

Od roku 1859 KČSN vydávala *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, od roku 1873 též česky *Zprávy o zasedání*, jejichž název se od roku 1886 změnil na *Věstník Královské české společnosti nauk*. Hned za titulními listy česky i německy vydávaného *Věstníku*, který připravovaly samostatně obě třídy, byl uveřejňován seznam přednášek, jež se konaly ve schůzích tříd. V těchto přehledech byly údaje o tom, kde byla přednáška či jiná práce publikována, a to jak ve *Věstníku*, tak příp. i jinde. Pokud měla být práce otištěna ve *Věstníku KČSN*, musela být přednesena nebo o ní muselo být referováno na třídních schůzích. To někdy vedlo až k formálnímu konání schůzí při minimálním počtu přítomných. Po vzniku Československé republiky byl souběžný německý titul *Věstníku* nahrazen francouzským *Mémoires de la Société Royale des Sciences de Bohême* a rozmnožil se počet jazyků, v nichž byly příspěvky ve *Věstníku* publikovány.

Ve zveřejněných ročních seznamech přednášek ve *Věstníku* jsou pouze základní údaje. V dochovaných originálních zápisech o schůzích tříd jsou také vlastnoruční podpisy členů a hostů, takže poměrně přesně víme, nejen kdo mluvil, příp. předkládal práci svou nebo jiných, ale také kdo se dostavil a jaký byl celkový počet přítomných členů a hostů.⁵ V průběhu let se proměňovaly generace, ale vždy patilo, že jen menší část členstva se

2 KOŘALKA, Jiří. *František Palacký (1798–1876). Životopis*. Praha: Argo, 1998, zejména s. 197–203.

3 POKORNÁ, Magdaléna. *Královská česká společnost nauk*. In *Bohemia docta*. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Ed. Alena Mišková, Martin Franc, Antonín Kostlán. Praha: Academia, 2010, s. 66–67.

4 Jmenovitý přehled třídních tajemníků pro období 1890–1952 viz Příloha.

5 A AV ČR, fond KČSN, knihy se zápisy o schůzích pro období 1890–1952: k. 11, i. č. 32 z let 1886–1894, k. 12, i. č. 33 z let 1895–1904, i. č. 34 z let 1904–1913 a i. č. 35 z let 1913–1952. V každé z knih se zapisovalo chronologicky, tak jak se postupně třídní zasedání konala. Dále bude odkazováno: KČSN, k., i. č., konkrétní datum.

zasedání častěji nebo aspoň občas účastnila. Okruh přednášejících a práce předkládajících byly ještě menší.

Když se od devadesátých let 19. století pražská přednášková nabídka rozšířila o obdobnou aktivitu zmíněných nově založených společností, nehledě na přednáškovou aktivitu dalších odborných spolků, bylo třeba obstát. I po vzniku nových vědeckých společností nejstarší KČSN zůstala uznávanou společností. Významný byl navíc průnik členstva KČSN a ČA. KČSN si udržela a rozhojňovala zahraniční kontakty a dbala na výměnu publikací.⁶ Důležité bylo, že dávala příležitost k uplatnění nově nastupující generaci mladých vědců, které zvala k přednáškám na svých pravidelných třídních schůzích a jejichž rozpravy přijímala do prestižního Věstníku.⁷

Přednášková činnost KČSN se měnila vlivem vnitřních možností i vnějšího dění. Vedle tříd se přednášelo také na výročních shromážděních, pak na řádných resp. slavnostních schůzích, později i v přednáškových cyklech. Proměny ve vývoji přednáškové činnosti KČSN lze rozčlenit do tří období v letech 1890–1918, 1918–1945 a 1945–1952.

Období 1890–1918

Třídní zasedání, schůze, schůzky nebo sezení se v devadesátých letech 19. století i po přelomu století konaly k večeru, a to I. třídy filozoficko-historicko-jazykozpytné (filologické) obvykle v pátek a II. třídy matematicko-přírodovědecké v pondělí, obojí zpravidla po čtrnácti dnech. Od poloviny července do prvního nebo druhého týdne v říjnu byla letní přestávka, která respektovala prázdniny přednášejících, jimiž byli z nemalé míry vysokoškolští i středoškolští pedagogové. Tematicky se střídaly různé obory zastoupené v obou třídách nepravidelně, zejména ve II. třídě častěji i v jednom třídním zasedání. Přednášejících v jedné schůzce mohlo být více, což bylo častější v matematicko-přírodovědecké třídě. Vedle přednášek obvyklého typu byla předkládána rovněž vědecká pojednání, příp. edice, jejichž autoři mohli, ale nemusili být přítomni. To bylo velmi časté ve třídě matematicko-přírodovědecké, ve třídě filozoficko-historicko-jazykozpytné méně.⁸

Počet přítomných členů i hostů na schůzích v obou třídách kolísal, obvykle méně se sešlo účastníků ve třídě matematicko-přírodovědecké. Pravidlem byla vyšší účast ve třídě filozoficko-historicko-jazykozpytné. Občas se stalo i právě přednášejícím, že se

6 Jiří BERAN: *Foreign Relation of the Royal Bohemian Society of Science and the Czech Academy of Science and Arts from 1851 to 1914*. Acta historiae rerum naturalium necnon technicarum. Special Issue, 1974, sv. 7, s. 128–144, a pokr. Special Issue, 1977, sv. 9, s. 49–86.

7 VOJTÍŠEK, Václav. Zdeněk Nejedlý a Královská česká společnost nauk. In *Zdenku Nejedlému Československá akademie věd*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1953, s. 354–355.

8 KČSN, k. 11, i. č. 32, spíše výjimečně v I. třídě bylo nakupení v prvním půlroce 1893, kdy od února do června bylo pětkrát na programu pouze čtení.

nepodepsali. Počet přítomných byl zřejmě nejvíce odvislý jak od osobností přednášejících, tak od témat přednášek a předkládaných prací.

V roce 1890 patřilo k nejméně navštíveným zasedání třídy matematicko-přírodovědecké dne 13. června, na němž František Vejvodský „předložil monografii českých thysomův od p. J. Uzla“, s podpisy pouze třídního tajemníka Karla Vrby a předkladatele Vejvodského. Nejnávštěvenější v tomto roce bylo sezení třídy pro filozofii, dějepis a filologii, jež se konalo dne 24. února. Martin Hattala, profesor slovanské filologie, na něm promluvil *O prouzcích Rukopisu královédvorského*. Podepsalo se 15 členů a 4 hosté, mezi nimiž byli Alfred Ludwig a Alois Jirásek.⁹

Přítomnost Aloise Jiráska (1851–1930), spisovatele a v té době profesora gymnázia v Žitné ulici, na třídní schůzi byla vzácná. Byl ještě na zasedání 24. dubna 1893, kdy třídní tajemník Josef Kalousek četl rozpravu Augusta Sedláčka, tehdy profesora z Tábora, *O hubení a vypálení vesnic v 15. století*. Jinak se Jirásek zasedání neúčastnil, ani když se v roce 1901 stal mimořádným členem KČSN. Aktivnější byl po vzniku republiky v ČAVU, kde zastával v letech 1918–1923 funkci předsedy IV. třídy, soustřeďující význačné umělce.

Ve třídě matematicko-přírodovědecké, kde nebyli řídkou výjimkou i jen dva či tři přítomní, bylo sedm podepsaných v lednu 1899¹⁰ na vystoupení čerstvě zvoleného mimořádného člena Bohumila Němce s *Příspěvky k fyziologii a morfologii rostlinné buňky* výrazem většího zájmu. Ve sledovaném období 1890–1918 se jenom dvakrát dostavilo neobvykle velké množství posluchačů. Ve schůzi v polovině ledna 1897 se podepsalo 9 členů a 11 hostů. Je nesnadné rozhodnout, který z pěti přednášejících několika oborů, jimiž byli profesori František Josef Studnička, František Vejvodský a Josef Frejlich, tehdy teprve docent Jindřich Ladislav Barvů a asistent Karel Točl, zajímal více. Karel Vrba v té době ještě předkládal dvě matematická pojednání: Františka Rogela a z Německa Karla Josepha Küppera.¹¹ Zřetelnější byl důvod 21 přítomných na schůzi ve druhé polovině ledna 1902.¹² Ze tří přednášejících profesorů, jimiž byli Čeněk Strouhal, František Novotný a Jindřich Ladislav Barvů, bylo hlavním magnetem téma prostředního z nich, neboť mezi 15 hosty bylo několik stovebních radů a geometrů. Geodet František Novotný (1864–1918) promluvil *O trigonometrické síti král. hlav. města Prahy*. F. Novotný byl zvolen mimořádným členem KČSN v roce 1908, kdy zastával úřad rektora pražské české techniky 1907/1908.

Ve třídě filozoficko-historicko-jazykozpytné při celkově vyšší návštěvnosti počet účastníků blížící se dvěma desítkám byl častější. Když v prosinci 1902 přednášel František Vacek (1858–1940) na pokračování *O legendě Kristiánově*, sešlo se 20 (z toho 15 řádných členů + 5 hostů) a dokonce 24 (19 + 5) účastníků.¹³ Mimořádně velká účast

9 Zápisy obou zasedání v KČSN, k. 11, i. č. 32, 24. února a 13. června 1890.

10 KČSN, k. 12, i. č. 33, 27. ledna 1899.

11 Tamtéž, 15. ledna 1897.

12 Tamtéž, 24. ledna 1902. Viz s. 27.

13 Tamtéž, 15. a 22. prosince 1902.

– 20 členů a 19 hostů – byla v lednu 1904, když přednášeli Jaroslav Goll (*O Denisově historii Čech pobělohorských*) a Čeněk Zibrt (*O odvodu českých náboženských blouznivců k vojsku r. 1783*).¹⁴ Až na výjimky se v této třídě udržovala vysoká návštěvnost i v letech první světové války, např. v roce 1917 se na schůzkách filozoficko-historicko-jazykozpytné třídy sešlo dne 22. ledna celkem 21 účastníků, 5. února 23, 19. února 24 a 5. března dokonce 26.¹⁵

Charakteristické bylo, jak se po vzniku nových národnostně oddělených společností počátkem devadesátých let vyvíjelo **zastoupení domácích Němců** v KČSN, což se plně projevovalo i v přednáškové činnosti.

Za člena KČSN v roce 1890 zvolený Anton Karl Grünwald (1838–1920), pražský rodák, do 1869 asistent fyziky na univerzitě, od 1870 profesor matematiky na německé technice v Praze, 1885/1886 a 1901/1902 rektor této techniky, se účastnil schůzí matematicko-přírodovědecké třídy sporadicky. Podepsán je pouze 18. dubna 1890 a 14. června 1895. Na zápisu z 25. února 1910 jeho podpis překvapivě chybí, ačkoliv na pořadu bylo jako jediný program: „*Dr. Ant. Grünwald: O bifokálním zobrazení kuželů kruhových*.“¹⁶ Naposledy se jeho jméno objevuje v zápise o schůzi třídy konané 22. května 1914, pod nímž je podepsán jen třídní tajemník František Vejdovský, kde je jako druhý v programu: „*Prof. Dr. A. Grünwald, Exakte Treffpunktbestimmung bei Verfolgungsbewegungen*“.¹⁷

Alfred Ludwig (1832–1912), vídeňský rodák, se ve Vídni také habilitoval, od roku 1860 byl mimořádným a od roku 1871 řádným profesorem klasické filologie a srovnávací jazykovědy na pražské filozofické fakultě. Naučil se dobře česky. Od roku 1867 byl mimořádným, od roku 1877 řádným členem a od roku 1907 až do své smrti místopředsedou KČSN. Přespolním členem Císařské akademie věd (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften) ve Vídni se stal v roce 1899, Císař také v roce 1903 potvrdil jeho volbu v roce předchozím jako zahraničního člena České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. Při dělení univerzity v roce 1882 Ludwig nevyužil nabídky vyučovat na české fakultě, prý aby usnadnil zaměstnání svého vynikajícího žáka Josefa Zubatého, který o něm napsal, že „*byl vždy i zůstal vzácným vzorem Němce, který s nestranností a sympatií pohlíží na český národ a jeho osvětové snahy a který i v osobním styku s českými učiteli i v úředním postavení, zde zvláště vždy ochotnou podporou svých českých žáků, toto své smýšlení dokazuje. [Ludwig] mj. psal hojně i jazykem českým a jest dnes jediným profesorem něm. univ. pražské, který činně a horlivě se účastní prací Král. čes. spol. nauk*.“¹⁸ Každoročně v KČSN několikrát přednášel, předkládal

14 Tamtéž, 11. ledna 1904. Viz s. 28.

15 KČSN, k. 12, i. č. 35, 22. ledna až 5. března 1917.

16 KČSN, k. 12, i. č. 34, 25. února 1910.

17 KČSN, k. 12, i. č. 35, 22. května 1914.

18 Biogram Alfreda Ludwiga v *Ottově slovníku naučném*, 16, 1900, s. 433–434, psal Josef Zubatý. Srv. biogram v *Kdo byl kdo – čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Kol. autorů. Praha: Libri, 1999, s. 306–307, psal Jaroslav Vacek.

pojednání a naslouchal přednáškám jiných. Zvláště aktivní byl v letech 1894–1900, kdy až pětkrát během roku přednášel, v letech následujících pak jednou až třikrát, vynechal v roce 1905, vždy jedenkrát mluvil v roce 1906 a 1907. V roce 1909 byl v květnu jednou přítomen a 11. října sám naposledy ve své třídě na dvě témata přednášel. Vedle vlastní třídy se 9. února 1894 účastnil zasedání matematicko-přírodovědecké třídy, kterou tehdy navštívilo 7 členů a 3 hosté. Ludwiga z více bodů zajímal nepochybně především tento: „*Prof. dr. G. Gruss předložil pojednání pana F. K. Ginzla, astronoma při král. hvězdárně v Berlíně: „pokus stáří vedských spisů z historických zatmění slunce stanoviti.*“¹⁹

Když v únoru 1891²⁰ přednášel A. Ludwig o gramatických formách sanskrutu, bezprostředně předcházela přednáška dvorního rady Höflera o dynastiích levobočků v pozdním středověku (*Über die Bastard-Dynastien des ausgehenden Mittelalters*). Byla to poslední přednáška, kterou na zasedání třídy KČSN pronesl historik Konstantin von Höfler (1811–1897), profesor pražské univerzity, člen panské sněmovny, význačný člen a podvakerát předseda KČSN.²¹ Již tehdy ohlášená Höflerova květnová přednáška se nekonala a v zápise rukou třídního tajemníka J. Kalouska se zachovalo zdůvodnění churavosti: „*Die Sitzung der Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie am 4. Mai 1891 kam nicht zu Stande. Für dieselbe, so wie schon früher für die Classensitzung am 6. April 1891, war ein Vortrag des Herrn Hofrath K. von Höfler (Studien über Reformations-Zeitalter) angekündigt; das genannte ord. Mitglied war jedoch beide Male am Erscheinen durch Unpässlichkeit verhindert.*“²² Ale ještě téhož roku Höfler opravdu přednášel před vánočními svátky o básníku Simonu Lemniově (*Der Schutzbrief des Dichters Simon Lemnius gegen das gewaltsame Vorgehen der Wittenberger Akademie*).²³ Vedle historiků Kalouska a Konstantina Jirečka tehdy poslouchali také právníci Ott a Randa.

K nejvíce navštíveným zasedáním třídy filologicko-historické patřila schůzka koncem ledna 1892, kdy přednášeli V. V. Tomek o *Martinovi Mariánkovi z Mělníka* a A. Ludwig na téma ze srovnávací filologie, přítomno bylo 13 členů a 1 host.²⁴ I v březnovém zasedání 1893, na němž přednášeli A. Ludwig (*Über die Erwähnung der Griechischen Schrift bei Panini*) a J. Kalousek (*O Hrdličkově kronice kláštera Třebonského*), bylo přítomno 14 členů a 2 hosté.²⁵

19 KČSN, k. 11, i. č. 32, 9. února 1894.

20 Tamtéž, Sitzung der Classe für Philosophie, Geschichte u. Philologie am 9. Februar 1891. Přítomno bylo 10 členů, vesměs předních historiků – včetně podpisu Höflerova, a 2 hosté, mezi nimi Josef Zubatý. Viz s. 24.

21 Karl Adolf Constantin Ritter von Höfler zastával funkci předsedy KČSN v období 5. ledna 1858 – 6. dubna 1859 a 12. června 1867 – 6. května 1868).

22 KČSN, k. 11, i. č. 32, 4. Mai 1891.

23 Tamtéž, Sitzung der Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie am 21. Dec. 1891.

24 Tamtéž, 25. ledna 1892.

25 Tamtéž, 20. března 1893, zápis zčásti český a zčásti německý.

Také v dubnu 1900²⁶ nebyl A. Ludwig jediným přednášejícím. Mluvil o epizodě z Iliady (*Die Euphorbos-Episode, Ilias P. 1-119*), potom o drávidštině (*Über die Verbal-Flexion der Dravida-Sprachen*). Po Ludwigovi byl na řadě August von Doerr (1846–1921), rodák z Frankfurtu nad Mohanem, který se vedle svého vzorového hospodářství na panství ve Smilkově na Benešovsku zabýval genealogií šlechty, především českých zemí, a na tomto zasedání přispěl daty o českých exulantech v Sasku (*Genealogische Daten über böhmische Exulanten in Sachsen aus dem 17. Jahrhundert*). Spolu s Ludwigem (*Die älteste Weltkarte*) a také Jaroslavem Bidlem (*Jednota bratrská a Lutheráni zemí polských 1561–1563*) byl A. v. Doerr znovu na programu ještě v polovině října 1903, a to s tématem o moravské šlechtě (*Verzeichnis der Incolats-Ertheilungen und Aufnahmen in den Herrnstand in Mähren aus d. J. 1531–1620*).²⁷

Když v roce 1900 vydal A. v. Doerr svou práci *Der Adel der böhmischen Kronländer*, v předmluvě děkoval také muži, jehož jmenoval *Anton Ritter von Schlechta-Wssehrd, k. k. Ministerial-Vice-Secretair*. Tento Antonín rytíř Šlechta Všehrdský ze Všehrd, svého času koncipient místodržitelského archivu, se hlásil původem k českému rodu. Mohl tedy v KČSN jako host v prosinci 1892 také česky přednášet *O vývoji studijních nadání v Čechách*.²⁸ Ale německé jsou záznamy dvou třídních schůzí v roce 1894 s jeho přednáškou na pokračování „*Über den Ursprung und die ältere Genealogie der Ritter von Všehrd*“.²⁹

Pokud přednášeli německy mluvící členové nebo němečtí hosté, byly zápisy v němčině. V případě A. Ludwiga německé, česko-německé i jen české. Německy psány byly někdy i jiné zápisy, např. z únorového zasedání 1893, na němž přednášel, tehdy ještě jako host, Vojtěch Jaromír Nováček (1852–1916), budoucí ředitel Zemského archivu království Českého a od roku 1895 mimořádný člen KČSN, o fémových pramenech z chebského archivu (*Über Vehme-Schriften aus dem Egerer Archive*).³⁰ Vzhledem k postupně ochabující účasti německých přednášejících se KČSN přizpůsobovala realitě, fakticky ustupovala od jazykového utrakvismu. Poslední důsledně německy psaný zápis ze zasedání třídy je z března 1897, kdy přednášel A. Ludwig.³¹ Potom např. v říjnu 1906 sice přednášel „*Hofrat A. Ludwig: Über das Auffinden der Torah im Tempel zur Beit Josias*“, ale jinak je záznam český.³² Zcela český je zápis z října 1899, kdy v KČSN přednášel úplně naposledy „*Dvorní rada Alfr. Ludwig: 1. O specifickém významu řeč-*

26 KČSN, k. 12, i. č. 33, 23. dubna 1900, po českém nadpisu další zápis rukou třídního tajemníka J. Kalouska již německy.

27 Tamtéž, 12. října 1903.

28 KČSN, k. 11, i. č. 32, 5. prosince 1892.

29 Tamtéž, 19. Februar 1894, 5. März 1894. Byl jedním ze skupiny genealogů souzených 1902–1903 pro podezření z falšování archivních dokumentů. K tomu VOJTÍŠEK, Václav. O Gustavu Friedrichovi. *Archivní časopis*, 1971, roč. 21, s. 218.

30 KČSN, k. 11, i. č. 32, 6. Februar 1893.

31 KČSN, k. 12, i. č. 33, 22. März 1897.

32 KČSN, k. 12, i. č. 34, 22. října 1906.

kého slova *philos*, 2. O výkladech *Rigvedy X.95.1*.³³ Poslední důsledně česko-německy psané zápisy jsou o výročních shromážděních, konaných 27. ledna 1912, 25. ledna 1913 a 31. ledna 1914.³⁴

Pět řádných členů v čele s Kalouskem podepsalo návrh ze 4. listopadu 1907 na volbu Bertolda Bretholze přespólním členem, v němž zdůvodňovali: „*Bretholz jest rodem i vychováním Němec. K historiografii moravské přinesl také německé smýšlení, nepřiznivé ke Slovanům, kteréž bylo kritikou vytýkáno jeho prvním dvěma svazkům Dějin moravských, jež vydal r. 1893 a 1895 jazykem německým i českým. Od té doby však pomalu svou tendenčnost odkládal, snaží se již býti nestranným, i vešel také v přátelské poměry s českými učiteli.*“ Bretholz členství v lednu 1909 zdvořile přijal, ale žádné třídní schůze se ani pasivně nezúčastnil.³⁵

Vedle dosud zmiňovaných Němců domácích i zahraničních přednášeli nebo jinak byli účastní i další **zahraniční učenci**, jak členové, tak hosté. Mezi členy ze zahraničí v období 1890–1918 byli nově zvoleni: francouzský matematik Charles Hermite (1822–1901) – přespólní od 1890; oxfordský profesor William Richard Morfill (1834–1909) – dopisující od 1891; italský matematik Gino Loria (1862–1954) – dopisující od 1894 a 1909 přespólní; slavista Vladimír Andrejevič Francev (1867–1942 Praha) – dopisující od 1901, 1913 přespólní a 1921 řádný; Ludwig von Pastor (1854–1928), ředitel Rakouského historického ústavu v Římě – přespólní od 1905; belgický historik Henri Pirenne (1862–1935) – přespólní od 1907; ruský historik Nikolaj Vladimirovič Jastrebov (1869–1923 Praha) – dopisující od 1910 a 1920 mimořádný; slovanský filolog Milan Rešetar (1860–1942) – přespólní od 1911; švédský slavista Alfred Jensen (1859–1921) – dopisující od 1913. Jak je z uvedeného zřejmé, mezi učiteli byli i tací, kteří vlivem událostí, především v Rusku 1917, přesídlili do Prahy a stali se pak členy mimořádnými, příp. i řádnými.

Podle zápisu zasedání třídy matematicko-přírodovědecké z poloviny července 1890, pod nímž je podepsán pouze tehdejší třídní tajemník Karel Vrba, předložil Eduard Weyr dopis francouzského matematika Charlese Hermita, profesora Ecole Polytechnique a Sorbonny, který se v lednu 1890 stal přespólním členem KČSN, „*jednající o sferické funkce druhého řádu*“.³⁶ Na poněkud více navštíveném zasedání téže třídy v listopadu 1894 E. Weyr „*předložil dva dopisy prof. Hermite-a v Paříži o číslech Bernoulli-ových a Eulerových*“.³⁷ Další francouzský matematik Philbert Maurice d’Ocagne (1862–1938),

33 Tamtéž, 11. října 1909.

34 KČSN, k. 12, i. č. 34, 27. ledna 1912, 25. ledna 1913, a i. č. 35, 31. ledna 1914.

35 A AV ČR, fond KČSN, k. 14, i. č. 43, Osobní spisy – Bretholz Berthold.

36 KČSN, k. 11, i. č. 32, 11. července 1890, zápis je psán rukou třídního tajemníka a jediného podepsaného K. Vrby, Hermitovi lidsky blízký matematik Augustin Louis Cauchy (1789–1857), jenž několik let pobýval v Praze jako učitel v rodině francouzského krále Karla X., se členem KČSN nestal.

37 Tamtéž, 23. listopadu 1894. V rodině Bernoulliových, která se přesunula z Antverp do Basileje, bylo několik vynikajících matematiků a fyziků. Učitelem mladého Leonharda Paula Eulera (1707–1783) byl Johann Bernoulli (1667–1748). Přespólním členem KČSN od roku 1785 se stal jeho vnuk a rovněž matematik Johann III. Bernoulli (1744–1807).

profesor Ecole Polytechnique, přispěl k programu této třídy v dubnu 1902 svou prací *Construction de la tangente d'une certaine combe*.³⁸ V lednu 1904 byl mezi pěti účastníky jedné třídní schůze matematicko-přírodovědecké i tehdejší předseda KČSN, slavný historik Václav Vladivoj Tomek.³⁹ Na programu byly práce tří badatelů, z nichž dvě se týkaly Kalifornie a třetí Barvířova obecnější mineralogie (*Ueber die Verhältnisse zwischen dem Lichtbrechungsexponent und der Dichte bei einigen Mineralien*). Švédský archeolog a paleontolog Gustav (Gustaf) Eisen (1847–1940), dopisující člen KČSN od roku 1901, předložil zprávu o Indiánech ostrova Santa Barbara (*An account of the Indians of the Santa Barbara Island in California*) a přítomný Jindřich Matiegka (1862–1941), mimořádný člen KČSN od roku 1902, se zabýval tamními kosterními nálezy (*Ueber Schädel und Skelete von Santa Rosa (Sta Barbara Archipel) bei Californien*).

V dobře navštívené (12 členů a 4 hosté) filozoficko-historické schůzi v březnu 1898 po přednášce Kvačalové „*Předkládá se prof. Hommela ze Mnichova rozprava: Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte*“.⁴⁰ Fritz Hommel (1854–1936), specialista na semitské jazyky, byl v roce 1898 zvolen přespólním členem KČSN. Ve vlastnoručním poděkování z 8. února 1898 v Mnichově ocenil slovansko-německý charakter KČSN.⁴¹ Ve schůzi téže třídy konané 1. dubna 1901, rovněž hojně navštívené (14 členů a 5 hostů), byl jako druhý z celkem tří bodů programu uveden: „*Prof. Friedrich Hommel (München): Ein neuer babylonischer König*“.⁴²

Slavista Vladimír Andrejevič Francev, narozený v tehdy ruském Polsku, byl poprvé v Praze v roce 1893, pak v roce 1897 na stáži v Muzeu království Českého. Právě tehdy se na třídní schůzi KČSN poprvé ještě azbukou podepsal, když se jako host účastnil zasedání v polovině července 1897, na němž vedle jiných přednášel další host, Polichronij Agapijevič Syrku (1855–1905), profesor petrohradské univerzity rumunského původu (*Poznámky o slovanských rukopisích ve sbírce Šafaříkově, chované v knihovně Českého Musea*).⁴³ V. A. Francev působil od přelomu století na univerzitě ve Varšavě, za první světové války v Rostovu, od roku 1922 byl profesorem slovanské filologie na Univerzitě Karlově. Byl dopisujícím KČSN od roku 1901 a postupoval, jak bylo výše uvedeno, až ke členství řádnému. Od roku 1904 byl rovněž člen ČA. V závěru 19. století se každoročně objevoval na přednáškách KČSN. Sám poprvé přednášel, vedle Františka Pastrnka, ještě jako host, za nemalé účasti (12 členů a 4 hosté) počátkem února 1900 (*K historii vydání evangelia Remešského*).⁴⁴ Ještě před členskou volbou se účastnil třídní schůze počátkem července 1901 spolu s petrohradským profesorem

38 KČSN, k. 12, i. č. 33, 11. dubna 1902.

39 Tamtéž, 8. ledna 1904.

40 Tamtéž, 21. března 1898.

41 A AV ČR, fond KČSN, k. 17, i. č. 43, Osobní spisy – Hommel Fritz. Srv. k tomu k. 49, i. č. 220, KČSN a vztah mezi českou a německou vědou, na vloženém lístku poznámka s odkazem: „Fritz Hommel – kladný postoj k Čechům viz osobní fasciكل Hommela, spis č. 1 ex 1898“

42 KČSN, k. 12, i. č. 33, 1. dubna 1901.

43 Tamtéž, 12. července 1897.

44 Tamtéž, 5. února 1900.

Jastrebovem, aby vypoślechl přednášky Josefa Kalouska a Antonína Podlahy.⁴⁵ Nikolaj Vladimirovič Jastrebov sám česky přednášel v polovině ledna 1901 (*Bratra Jana Blahoslava spis o Původu Jednoty*).⁴⁶ Byl od roku 1910 dopisujícím členem KČSN a od 1920 mimořádným, neboť závěr jeho života byl spojen s Prahou a Univerzitou Karlovou.

Ojedinelé ve třídě matematicko-přírodovědecké v období 1890–1918 bylo a nenásledováno zůstalo vystoupení v únoru 1893, kdy „*Pan prof. Dr. Schöbl demonstroval několik praeparátů zvířecích i lidských orgánů, dle nejnovějších pokroků své, dosud nikomu známé plastické injekční metody zhotovených.*“⁴⁷ Josef Schöbl (1837–1902), profesor očního lékařství na české lékařské fakultě a první přednosta české oční kliniky po rozdělení univerzity, měl širší přírodovědné zájmy a dosáhl uznání i svými laboratorními technikami. Dosavadní mimořádný člen od roku 1872 byl v lednu 1893 zvolen řádným členem KČSN, již od roku 1890 byl rovněž řádným členem ČA.

Začátkem července 1901 se na třídní schůzi sešli k aktivnímu vystoupení otec a syn Studničkoví. Dvorní rada matematik František Josef Studnička (1836–1903), od roku 1868 mimořádný a od 1871 řádný člen KČSN a po rozdělení první děkan české filozofické fakulty, promluvil *O geometrickém rukopisu Tychona Brahe, nově objeveném v universitní knihovně pražské panem kustodem J. Truhlářem*, syn František Karel Studnička (1870–1955), tehdy docent histologie a mikroskopické anatomie na české univerzitě a již od roku 1899 mimořádný člen KČSN, předložil své *Příspěvky k poznání Hyphophysis cerebri a její fysiologie*.⁴⁸ Vedle Studničků však spolu s třídním tajemníkem Františkem Vejdovským naslouchali jen mineralog a petrograf Jindřich Barvív a germanista Václav Emanuel Mourek, v té době hlavní tajemník KČSN.

Spíše výjimečně ve schůzích tříd referovali o aktuálních důležitých kongresových, sjezdových či konferenčních jednáních jejich účastníci. V únoru 1900 přednášel *O sjezdě orientalistů konaném v Římě 1899*⁴⁹ Rudolf Dvořák (1860–1920), od roku 1897 mimořádný a později řádný člen KČSN, v roce 1900/1901 děkan české filozofické fakulty, už od roku 1890 člen ČA a její budoucí hlavní tajemník. Počátkem dubna 1901 podrobněji informoval *O knihovnickém a bibliografickém sjezdu konaném r. 1900 v Paříži* knihovník a překladatel Bořivoj Prusík (1872–1928), který členem KČSN nebyl.⁵⁰

V závěru 19. století se novým prvkem na schůzích KČSN stala účast žen, což souviselo s možností řádného studia žen na pražské univerzitě. Podle výnosu ministerstva kultury a vyučování z 23. 3. 1897 byly ženy připuštěny jako řádné nebo mimořádné posluchačky filozofických fakult c. a k. univerzit. Na tomto základě vstoupily první

45 Tamtéž, 1. července 1901.

46 Tamtéž, 13. ledna 1902.

47 KČSN, k. 11, i. č. 32, 24. února 1893. Viz s. 25.

48 Tamtéž, 5. července 1901.

49 Tamtéž, 19. února 1900.

50 Tamtéž, 1. dubna 1901.

ženy na pražskou českou filozofickou fakultu ještě v roce 1897 jako řádné studentky. Podle výnosu z 3. 9. 1900 mohly řádně studovat i na české fakultě lékařské. Na pražskou německou univerzitu se dostaly ženy jako řádné posluchačky později. Právnické fakulty a pražská technika zůstaly pro ženy uzavřeny.⁵¹

Vstup žen do schůzek I. třídy byl nepřehlédnutelný. Mezi prvními nebyly však jen řádné či mimořádné vysokoškolačky, ale i budoucí uchazečky a zájemkyně o sebevzdělání nebo právě o vědu. Dne 6. prosince 1897 se jako hosté na schůzce I. třídy, na níž přednášeli filologové V. E. Mourek (*O Palackém jakožto redaktorovi něm. časopisu vlastenského musea...*) a Alfred Ludwig o Iliadě (*Die Diapera II. B 73 fig. posthomerisch*) podepsaly první ženy: Kamila Hrušková, Arnoštka Veselá a Valerie Veselá.⁵² Znovu se v tomto složení účastnily v dubnu 1898, kdy přednášeli Václav Tille, Hynek Gross a rovněž Alfred Ludwig.⁵³ Nejpilnější z prvních hostů ženského pohlaví ve studijním roce 1897/1898 byla Anna Borovičková, která přišla na historicky zaměřené přednášky poprvé 20. prosince 1897 a znovu 10. ledna, 24. ledna, 7. února, 7. března, 2. května a 6. června 1898, po přestávce pak znovu až 2. prosince 1901. Do závěru 19. století mezi účastníky schůzek této třídy byly 6. března 1899 ještě Viléma Kaliková a Aloisie Kramešová, zatímco Růžena Jelínková-Doubková se podepsala 9. října 1899, 8. ledna, 5. února a 19. března 1900 a Božena Černá 22. ledna 1900.⁵⁴ Postupně mezi účastnice třídních schůzek přibývala další ženská jména. Část jejich nositelek, jako Marie Komínková, Zdenka Hásková, Ludmila Matiegková ad., dosáhla na doktoráty, čímž prokázala předpoklady k vědecké činnosti.

Na rozdíl od I. třídy nebyly v tomto období ve II. třídě matematicko-přírodovědecké na schůzích přítomné žádné ženy. Ale právě v této třídě se poprvé objevila žena v programu jako autorka přednášky či pojednání. V polovině června 1904 se podepsali pouze třídní tajemník Vejvodský a dva členové: Jindřich Barvůř a Alois Mrázek. Na programu byly tři záležitosti, vedle Simrothovy práce z Lipska a Josefa Valíše jako druhý bod Marie Slavíková: *O gabbrodioritu od Hořených Břežan*.⁵⁵ Není jisté, že Slavíková opravdu byla přítomna a sama přednášela, není podepsána. Ale její přítomnost to nevylučuje, neboť ve Věstníku matematicko-přírodovědecké třídy je k tomuto datu uvedena v přehledu uskutečněných přednášek, nikoliv jen předkládané práce. Pražská rodačka Marie Slavíková (1883–1938), dcera profesora na české technice, studovala na české filozofické fakultě v letech 1901/1902–1904/1905, v roce 1906 obhájila disertaci *Gabbrodiorit od Horních Břežan*, jejímiž posuzovateli byli mineralog Karel Vrba a experimentální

51 Srv. nejnovější přehled ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa: *Ženy ve vědě v letech 1840–1989*. Věda. Průvodce informacemi o vědě a výzkumu, <http://www.veda.cz>, v rubrice články, 2008.

52 KČSN, k. 12, i. č. 33, 6. prosince 1897.

53 Tamtéž, 4. dubna 1898.

54 Všechny zmíněné schůze a podpisy in KČSN, k. 12, i. č. 33. Vzhledem k možnému rozsahu článku se omezují na základní údaje o počáteční účasti žen, která si zasluhuje samostatný příspěvek. Srv. též s. 26an.

55 Tamtéž, 17. června 1904. Viz s. 29.

fyzik Čeněk Strouhal, úspěšně se podrobila rigorózním zkouškám a byla 30. října 1906 promována jako doktorka filozofie – v celkovém pořadí teprve sedmá žena a zároveň první v oboru mineralogie.⁵⁶

První přednášející ženou v I. třídě se stala Milada Paulová (1891–1970), v té době ještě dokončující studium na české filozofické fakultě v oboru dějiny a zeměpis. Dne 19. února 1917 za velké účasti (7 členů + 17 hostů, z nich 8 žen) pronesla přednášku *Styky českých husitů s carhradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*,⁵⁷ což bylo téma její disertační práce.

Období 1918–1945

V posledním válečném roce 1918 se I. třída sešla na přednáškách od ledna do června čtyřikrát, II. třída jen jednou v únoru. Období války a rakousko-uherské monarchie jako poslední uzavírala tedy I. třída filozoficko-historicko-jazykozpytná přednáškovou schůzí v polovině června 1918, na níž Václav Novotný (1869–1932), brzy nato zvolený děkan filozofické fakulty, promluvil *O chystaném vydání Husových listů*.⁵⁸ Táž třída také po vzniku samostatného státu přednáškový program otevřela první schůzí a zároveň poslední v roce 1918 začátkem listopadu, na níž přednášel František M. Bartoš *O dvou husitských postilách na Zjevení v Janu*.⁵⁹ II. třída se k přednáškám v roce 1918 od února již nesešla.

Podobně jako v předchozím období se každoročně na přelomu ledna a února scházely **výroční schůze KČSN**, které začaly být zvány **slavnostními schůzemi s přednáškou**. Na první slavnostní schůzi po vzniku samostatné Československé republiky se na počátku února 1919 sešlo 39 členů a 9 hostů a mluvil Zdeněk Nejedlý na téma *Hus a jeho pravda*.⁶⁰

Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná se sešla k přednáškám od února do března 1919 šestkrát, po prázdninách jen dvakrát, zatímco třída matematicko-přírodovědecká v tomto roce jen dvakrát: v dubnu a v listopadu. V roce 1920 se během ledna až června přednášelo na osmi schůzích I. třídy, ve II. třídě se přednášelo opět jen dvakrát: v únoru a březnu. Na čtyřech skutečných schůzích II. třídy v těchto dvou letech se prezentoval jako jediný Bohuslav Hostinský (1884–1951), od roku 1912 docent vyšší matematiky na pražské české univerzitě, od roku 1920 řádný profesor teoretické fyziky na nové Masarykově univerzitě v Brně, od ledna 1920 mimořádný, od 1921 dopisující a 1931 přesporní člen KČSN: 9. dubna 1919 *O některých aplikacích elliptických integrálů*

56 TULACHOVÁ, Marie. *Disertace pražské university 1882–1953*. I. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, pořadové číslo 363.

57 KČSN, k. 12, i. č. 35, 19. února 1917. Viz s. 30.

58 Tamtéž, 10. června 1918.

59 Tamtéž, 4. listopadu 1918.

60 Tamtéž, slavnostní schůze 1. února 1919.

v geometrii, 28. listopadu *O pružnosti atomů*, 11. února a 1. března 1920 *O nepřímých důkazech v matematice*.⁶¹ Po prázdninách se v roce 1920 už nesešla k přednáškám žádná z tříd.

Hojně navštívená (30 členů a 33 hostů) byla slavnostní schůze v lednu 1921 s přednáškou Aloise Musila *Dnešní Arabie*.⁶² V tomto roce třídní přednášky nekonala II. třída žádná, I. třída pouze dvakrát. V květnu se Vincenc Lesný ujal tématu *Co jest nirvanam podle pálijského kánonu?*, v červnu Bohuslav Horák uplatnil *Historické hledisko v problému kaspického ústí řeky Oxu*.⁶³ Méně účastníků než před rokem (28 členů a 7 hostů) se shromáždilo na slavnostní schůzi v lednu 1922, na níž přednášel Bohumil Němec na téma *Česká botanika až do 18. stol.*⁶⁴ Jako by slavnostní přírodovědná přednáška předznamenala oživení II. třídy, která se shromáždila před prázdninami třikrát, aby vypořechla postupně přednášky matematiků Karla Rychlíka, Miloše Kösslera a matematika a statistika Emila Schönbauma, pak počtvrté ještě v listopadu, kdy mluvili zoologové Julius Komárek a Karel Schäferna.⁶⁵ Ještě před vánočními svátky uzavírala rok 1922 jediná přednášková schůze I. třídy.

Mimo třídy se konala v roce 1922 přednáška *O kulturních stycích mezi československými a americkými universitami*, kterou v polovině prosince pronesl Henry Noble MacCracken (1880–1970), od roku 1915 prezident americké elitní Vassar College.⁶⁶ MacCracken byl vzácným hostem, nikoliv však členem KČSN.

Po vzniku samostatné Československé republiky s nemenší péčí jako dříve KČSN volila do svých řad výrazné **osobnosti vědy ze zahraničí**. Ve dvacátých letech se členy stali: americký zoolog Henry Baldwin Ward (1865–1945) – dopisující od 1922 a přespólní 1923, německý matematik Gerhard Kowalewski (1876–1950) – dopisující od 1922 a přespólní 1925, anglický historik Robert William Seton-Watson (1879–1951) – dopisující od 1926, francouzský fyzik Camille Gutton (1872–1963) – dopisující od 1928, anglický historik Robert Fitzgibbon Young (1879–1960) – dopisující od 1928, dánský filolog Jens Otto Harry Jespersen (1860–1943) – dopisující od 1928, anglický historik Harold William Vazeille Temperley (1879–1939) – dopisující od 1929 a další.

Ve třicátých letech se velmi rozšířil počet přespólních a dopisujících členů KČSN ze zahraničí, mezi nimiž bylo немало proslulých osobností: od roku 1930 polský matematik Waclaw Franciszek Sierpiński (1882–1969), od 1933 tehdy vídeňský člen Pražského lingvistického kroužku Nikolaj Sergejevič Trubeckoj (1890–1938), od 1934 francouzský fyzik Maurice Broglie (1875–1960), od 1937 francouzský historik Victor Lucien Tapié (1900–1974) a americký historik Robert Joseph Kerner (1887–1956), od 1938 nizozemský historik Johan Huizinga (1872–1945) a mnozí další.

61 Tamtéž, schůze třídy matematicko-přírodovědecké v uvedených dnech. Viz s. 31.

62 Tamtéž, slavnostní schůze 29. ledna 1921.

63 Tamtéž, schůze třídy filozoficko-historické 9. května a 27. června 1921.

64 Tamtéž, slavnostní schůze 28. ledna 1922.

65 Tamtéž, 9. února, 16. a 21. června a 22. listopadu 1922.

66 Tamtéž, 14. pros. 1922 Přednáška p. pres. Dra H. N. MacCrackena.

Jen výjimečně zahraniční člen nebo host ze zahraničí přednášel na třídních schůzích, což se dělo např. v letech 1923 a 1924. V říjnu 1923 na téma *Starší literární styky Jihoslovanů s Čechy* mluvil zahřebský profesor slovanské filologie Stjepan Ivšić (1884–1962), který se stal dopisujícím členem v roce 1925.⁶⁷ Jako host přednášel v březnu 1924 na hojně navštívené třídní schůzi (5 členů a 15 hostů) německý slavista K. H. Meyer z Lipska (*Über die urslavische Akzentverschiebung*).⁶⁸ Koncem října 1924 pronesl Robert F. Young přednášku *Čeští studující na universitách anglických v l. 1300–1700*.⁶⁹ R. F. Young byl v letech 1918–1919 tajemníkem britské diplomatické mise v Praze, v letech 1923–1926 examinatorem pro obor slovanských studií na londýnské univerzitě, spoluzakladatel a čestný předseda Czech Society of Great Britain. V polovině prosince 1924 zazněla přednáška literárního historika Jevgenije (Eugenij) Aleksandroviče Ljackého (1868–1942 Praha) *Tolstého „Vojna a mir“ po stránce estetické*.⁷⁰ Ljackij, působící na více evropských místech, se stal mimořádným členem KČSN v roce 1930. Hlavně zásluhou prezidenta Masaryka byla přijata v Československu porevoluční ruská, ukrajinská a běloruská emigrace, jejímiž příslušníky byli rovněž další dva profesori v oboru zoologie, kteří přednášeli ve II. třídě počátkem února 1924: někdejší rektor Moskevské univerzity Michail Michailovič Novikov (*O tak zvaných šupinách Cephalopodů*) a Aleksandr Ogloblin ze zoologického ústavu Univerzity Karlovy (*Význam buněk seriosní blány v době larvového života. Dinocampus Terminatus Nees*). A mezi devíti podepsanými hosty toho večera byla vesměs ruská jména.⁷¹ M. M. Novikov (1876–1965) se v následujícím roce stal členem KČSN.

Vývoj přednáškové činnosti se v obou třídách ve dvacátých letech rozlišoval. Když se po filologu Josefu Zubatém, který rezignoval po svém zvolení prezidentem ČAVU, ujal na jaře 1923 funkce tajemníka I. třídy Václav Novotný, profesor českých (československých) dějin na pražské univerzitě, snažil se třídní přednáškový program zabezpečit a udržet. V roce 1923 se k přednáškám shromáždila I. třída sedmkrát, v roce 1924 dokonce čtrnáctkrát, 1925 sedmkrát, v roce 1926 pouze čtyřikrát, 1927 jen dvakrát, 1928 třikrát a 1929 dvakrát. Většinou to byly přednášky historické. Ale v listopadu 1925 Vilém Mathesius (1882–1945) promluvil na téma *Nové proudy a směry v bádání jazykozpytném*.⁷² V říjnu 1926 byl Mathesius u zrodu Pražského lingvistického kroužku. Na práci této tzv. pražské školy, uplatňující strukturalistickou metodu, se podíleli tehdy v Praze, pak v Brně a od 1939 v emigraci působící Roman Osipovič Jakobson (1896–1982), z Vídně již zmiňovaný Nikolaj Sergejevič Trubeckoj a ze Ženevy Sergej Isifovič Karcevskij (1884–1955).

67 Tamtéž, 29. října 1923.

68 Tamtéž, v pondělí dne 24. března 1924.

69 Tamtéž, 27. října 1924.

70 Tamtéž, 15. prosince 1924.

71 Tamtéž, 1. února 1924.

72 Tamtéž, 9. listopadu 1925.

Ve stejné době se **II. třída**, jejímž tajemníkem byl matematik Karel Petr, sešla v roce 1923 jen jednou v prosinci, v roce 1924 dvakrát v jarních měsících, v letech 1925 vůbec ne, **v roce 1926** jednou v únoru a to bylo **naposledy**. Tehdy přednášel František Nušl (1867–1951), dříve profesor matematiky na České vysoké škole technické a v té době profesor astronomie a ředitel Státní hvězdárny ČSR, od roku 1925 již řádný člen KČSN, *O návrhu profesora Dr. V. V. Heinricha na určení fundamentálních rovnic*, v přítomnosti 6 členů a 16 hostů.⁷³

V roce 1930 se nekonaly žádné třídní schůze a z 19. října roku 1931 je poslední záznam rukou V. Novotného,⁷⁴ který v závěru roku vážně onemocněl a už se neuzdravil. Jako úplně **poslední přednášející ve schůzi I. třídy promluvil 19. října 1931** germanista Arnošt Kraus (1859–1943 Terezín), mimořádný člen KČSN od roku 1906, *O českých deistech*.⁷⁵ Tím se uzavřely třídní schůze KČSN s přednáškovým programem.

Ve srovnání s předchozím obdobím došlo tedy v samostatném státě nejprve k poklesu, pak až k útlumu úhrnné přednáškové aktivity KČSN. Důvody uhasínání přednáškové činnosti ve třídách KČSN souvisely nepochybně s osobními preferencemi funkcionářů a členů, ale také s novými úkoly budovaného státu. Mnoho příležitostí k uplatnění přinášel vznik nových státních a resortních vědeckých ústavů, nových vysokých škol, vzrostl počet fakult stávajících vysokých škol, byla založena další vědecká uskupení (1920 Masarykova akademie práce, 1924 Československá národní rada badatelská, 1924 Československá akademie zemědělská). Nemálo vědeckých osobností se přímo zapojilo do veřejného života v širokém slova smyslu, včetně funkcí státních a politických. **Přednášky zůstaly jen na slavnostních výročních schůzích** a oproti práci ve třídách se v KČSN výrazněji zvýšila činnost v komisích.

Na slavnostních výročních schůzích, které se po intermezzu ve velké posluchárně fyzikálního ústavu U Karlova č. 5 konaly od roku 1927 ve velké posluchárně přírodovědeckých ústavů na Albertově č. 6, se pravidelně střídali přednášející členové z obou tříd.⁷⁶ Po již zmiňovaném Bohumilu Němcovi z roku 1922 přednášeli: v lednu 1923 Vladimír Francev (*Cesta Jos. Dobrovského a hrab. Jáchyma Šternberka na Rus r. 1792–3*), 1924 František Slavík (*První mineralogové Král. č. sp. nauk*), 1925 František Kameníček (*Dr. Rieger a Dr. Al. Pražák*), 1926 Václav Posejpal (*Metody a problémy fyziky atomové s ukázkami pokusů Wilsonových*), 1927 Gustav Friedrich (*O starořímském těsnopise*), 1928 Bohuslav Hostinský (*O počtu pravděpodobnosti v přír. vědách*), 1929 František Šimek (*Z kazatelské činnosti za doby Rokycanovy*), 1930 Cyril Purkyně (*Z cesty geologa po Jižní Africe*), 1931 Otokar Odložilík (*Bedřich Falcký a Česká koruna*), 1932 Karel Domin (*Vegetační poměry malých Antil, se svět. obrazy*), 1933 Josef Janko, tehdy předseda KČSN (*Jak nejstarší Slované vstupovali v okruh evropské kul-*

73 Tamtéž, 26. února 1926.

74 Všechny zmíněné třídní schůze in KČSN, k. 12, i. č. 35.

75 Tamtéž, 19. října 1931.

76 Všechny zmíněné schůze s podpisy in KČSN, k. 12, i. č. 35. Názvy přednášek uvedeny podle originálních zápisů. Srv. s. 32–33.

ture), 1934 Jan Kořínek (*Čtvrt tisíciletí bakteriologie*), 1935 Josef Cibulka (*Václavova rotunda sv. Víta, s projekcemi*), 1936 František Ulrich (*Princip souměrnosti v přírodě, s projekcemi*), 1937 Vincenc Lesný (*Archeologické vykopávky v údolí řeky Indu a datování nejstarších indických památek literárních, s projekcemi*), 1938 Jan Bělehrádek (*O živé hmotě, s projekcemi*). Počet účastníků, tj. členů a zejména hostů, byl značný a během let vzrůstal.

Na rozdíl od ČAVU i po obnovení samostatného státu KČSN volila za své členy také domácí Němce. Z řad pedagogů pražské Německé univerzity se mimořádnými členy KČSN stali: v roce 1927 profesor československých dějin Wilhelm Wostry (1877–1951), v roce 1936 bohemista Eugen Rippl (1888–1945) a v roce 1937 archivář, pak profesor obecných středověkých dějin a jednatel Spolku pro dějiny Němců v Čechách Gustav Pirchan (1881–1945), profesor právních dějin Wilhelm Weizsäcker (1886–1961) a profesor církevních dějin Eduard Winter (1896–1982). Pirchan česky poděkoval hlavnímu tajemníku Bohumilu Bydžovskému 20. ledna 1937 s tím, že „*ne-třeba zvláště zdůrazniti, že volbu tu přijímám s upřímnou radostí a že si ji pokládám za čest.*“⁷⁷ Profesori Wostry, Pirchan i Winter se doloženě účastnili slavnostních výročních schůzí. Od roku 1925 se mezi hosty podepisoval i další profesor Německé univerzity, klasický filolog Alois Rzach (jako *Delegierter der deutschen Gesellschaft der Wissenschaft u. Künste f. d. tšechoslov. Republik* apod.).

Mezi členy KČSN se od dvacátých letů vřadily **první ženy**. V roce 1927 byla zvolena přespolní členkou slovatná Marie Curie-Sklodowská (1867–1934), která byla zahraniční členkou České akademie zvolena již v roce 1908. Domácí členkou ČAVU se jako první stala Eliška Krásnohorská v roce 1924, příslušná do IV. třídy vyhrazené umění. Domácím vědkyním zůstala meziválečná ČAVU uzavřena. Mimořádnou členkou KČSN byla zvolena jako první z domácích vědkyň v roce 1929 Milada Paulová, která se na Univerzitě Karlově jako první v ČSR v roce 1925 habilitovala, v roce 1935 byla jmenována mimořádnou a v roce 1937 řádnou profesorkou dějin slovanských národů a byzantologie. Jako druhá byla zvolena mimořádnou členkou KČSN v roce 1936 Flora Kleinschnitzová (1891–1946), od roku 1929 docentka čsl. literatury se zvláštním zřetelem ke knihovnictví na Univerzitě Karlově.

V roce 1939 se slavnostní výroční schůze KČSN, na několik let poslední, konala 28. ledna od 18. hod. v zasedací síni Staroměstské radnice za veliké účasti členů a hlavně hostů.⁷⁸ Přednášku *Obrana národa a naše písemnictví* pronesl Albert Pražák, za německé okupace spolupracující s domácím odbojem a po osvobození v květnu 1945 předseda České národní rady.

77 A AV ČR, fond KČSN, k. 22, i. č. 43 Osobní spisy – Pirchan Gustav.

78 KČSN, k. 12, i. č. 35, slavnostní výroční schůze 28. ledna 1939 – podpisy zabírají šest stran.

Období 1945–1952

Po skončení druhé světové války se konala první slavnostní výroční schůze KČSN až 25. ledna 1947 o 18. hod. ve velké posluchárně Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Za značné účasti členů i hostů přednášel tajemník I. třídy Václav Vojtíšek o *Poslání našeho dějepisu*.⁷⁹

Mezi posluchači byla Albína Dratvová (1892–1969), dlouholetá středoškolská profesorka filozofie, matematiky a fyziky, jež se v roce 1932 habilitovala pro filozofii exaktních věd na Přírodovědecké fakultě UK a v roce 1946 byla zvolena mimořádnou členkou KČSN. Členkou z meziválečného období byla profesorka Milada Paulová, zatímco docentka Flora Kleinschnitzová, druhá tehdy zvolená, již nežila.

Mezi vzpomenuté první poválečné slavnostní výroční schůzi v roce 1947 se další konaly vždy na začátku února, hojně navštívené členy i hosty, stejně jako v předválečném období v sobotní podvečer od 18. hod., a to na Filozofické fakultě UK, byl-li přednášející z I. třídy, nebo ve velké posluchárně přírodovědeckých ústavů UK, pokud přednášel člen II. třídy. Po již zmiňovaném Václavu Vojtíškovi z roku 1947 přednášeli: 1948 Radim Kettner (*Člověk jako geologický činitel*), 1949 Bohumil Ryba (*Rozluštění latinského nápisu na stěně kaple Betlémské*), 1950 Josef Hendrich (*Komenského Klasobraní didaktické a hallské zlomky*), 1951 Vilém Laufberger (*Činnost mozku a učení I. P. Pavlova*). **Poslední slavnostní výroční schůze KČSN se konala 9. února 1952** v Collegiu maximu Právnické fakulty UK v Praze a Václav Vaněček na ní pronesl přednášku *Naše nejstarší dochované zákonodárné dílo – nový text dekretů Břetislavových z r. 1039*.⁸⁰

V poválečném období už nebyly obnoveny přednášky tříd, ale nově se přednášelo na společných řádných schůzích. První řádná schůze s přednáškou se konala 15. listopadu 1950, kdy biolog a genetik Karel Hrubý promluvil na téma *Variabilita početní výkonnosti*, v polovině prosince přednášel Václav Vojtíšek *O počátcích listin u nás*, v obou případech bylo 12 přítomných. Řádné schůze se konaly ve středu v 17 hod. v zasedací síni KČSN v Praze II, Lazarská ul. č. 8 a vcelku pravidelně se střídali řečníci obou tříd. V roce 1951 se konalo osm a v roce 1952 sedm řádných schůzí s přednáškami, tj. přibližně s měsíční periodicitou, mimo únor vyhrazený pro slavnostní výroční schůze a prázdninové měsíce. Na první řádné schůzi v roce 1951 promluvil Otto Seydl *O osudech matematického musea Pražské hvězdárny*, rok 1952 zahajovala přednáška Václava Vaněčka *Práce J. V. Stalina k otázkám jazykovědy a její význam pro naše právo a historii*.⁸¹

Jako první žena na těchto řádných schůzích dne 18. dubna 1951 promluvila hostující Marie Pavlíková z Archivu hl. m. Prahy *O oltářních autentikách biskupa Daniela*. Tě-

79 Tamtéž, slavnostní výroční schůze 25. ledna 1947 – podpisy na čtyřech stranách.

80 Všechny zmíněné slavnostní výroční schůze s podpisy in KČSN, k. 12, i. č. 35. Názvy přednášek uvedeny podle originálních zápisů.

81 Tamtéž i zápisy všech zmíněných řádných schůzí s přednáškami. Pozvánky in A AV ČR, fond KČSN, k. 60, i. č. 302.

matem přednášky Albíny Dratvové 25. června 1952 se stala *Formální logika a dialektika*.⁸² M. Paulová se přednáškových schůzí po roce 1947 neúčastnila.⁸³

Jelikož členové KČSN byli zároveň z velké části členy ČAVU, působili na vysokých školách a v dalších společnostech, spolcích a jiných uskupeních, stávalo se, že vedle pořádání vlastních přednášek se KČSN jako celek či jednotlivými členy občas připojovala k přednáškám jiných pořadatelů. Počátkem roku 1951 však byla postavena před zcela nový úkol, když „Ústřední národní výbor hl. m. Prahy, referát pro školství, vědy a umění, zřídil přednáškové středisko a požádal Král. českou společnost nauk o seznam členů, kteří jsou ochotni konat v rámci svého vědního oboru aktuální přednášky pro pracující lid, zaměřené k soudobému životu, k budovatelským úkolům státu a k přetváření charakteru občanů na charakter socialistického člověka.“⁸⁴ Po rozsáhlém vnitřním dotazníkovém šetření mohl hlavní tajemník Vilém Laufberger příslušnému referátu ÚNV již 2. února 1951 sdělit, že „členové vyzváni k spolupráci s přednáškovým střediskem hl. m. Prahy většinou již odpověděli, a pokud jim nebrání nemoc, přílišné úřední zaneprázdnění a pod. okolnosti, oznámili themata přednášek. Soupis je podán v příloze.“⁸⁵

Ve snaze obracet se ve změněných veřejných a politických poměrech více k veřejnosti začala KČSN pořádat **přednáškové cykly**. V souvislosti s výstavou *180 let činnosti Královské české společnosti nauk*, která byla koncem května 1951 zahájena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, byl uspořádán na přelomu května a června stejnojmenný cyklus přednášek, konaných v malé posluchárně geologického ústavu Přírodovědecké fakulty UK v Praze II, Albertov 6. Ve třech podvečerech, vždy od 18. hod., postupně promluvili: Václav Vojtišek (*Královská česká společnost nauk ve 180 letech*), Bohumil Ryba (*Královská česká společnost nauk a společenské vědy*) a Bohumil Němec (*Královská česká společnost nauk a přírodní vědy*). Poslouchalo 35, 30 a 40 přítomných.⁸⁶

V „Měsíci československého-sovětského přátelství“ se v malé posluchárně geologického ústavu Přírodovědecké fakulty UK v Praze II, Albertov 6, vždy v 18 hod., pod společným názvem *Královská česká společnost nauk ve svých vztazích k ruské a sovětské vědě a jejím pracovníkům* konaly v druhé polovině listopadu 1951 dvě přednášky, jež proslovili: František Slavík (*Styky v oboru věd přírodních, 7 členů a 7 hostů*) a Bohuslav Havránek (*Styky v oboru věd společenských, 6 členů a 6 hostů*). Velká návštěvnost (60–90 přítomných) dosvědčila zájem odborné veřejnosti o cyklus přednášek *Karolinum a jeho obnova*, konaných na Filozofické fakultě UK, tehdy v Praze V, Smetanov nám. 2, ve druhé polovině ledna 1952, vždy od 19. hod. Postupně před shromážděné

82 Tamtéž.

83 Naposledy se jméno M. Paulové objevuje, spolu s A. Dratvovou, v seznamu 46 přihlášených na společnou večeři po slavnostní výroční schůzi 1947 in A AV ČR, fond KČSN, k. 13, i. č. 36, Materiály slavnostní výroční schůze konané 25. 1. 1947.

84 A AV ČR, fond KČSN, k. 74, i. č. 348, Popularizační přednášky a diskuse pořádané KČSN nebo za její aktivní účasti, citováno z dopisu KČSN v lednu 1951 svým členům, č. j. 21/51.

85 Tamtéž, č. j. 115/51.

86 Všechny uvedené zápisy o přednáškových cyklech i s podpisy in KČSN, k. 12, i. č. 35.

předstoupili přednášející: Václav Vojtíšek (*Myšlenka obnovy a její provedení*), František Michálek Bartoš (*Karolinum v dějinách university a národa*) a Dobroslav Líbal (*Stavební výzkum Karolina a jeho výsledky*). V březnu a dubnu 1952 se uskutečnil poslední a nejnavštěvenější (280–320 přítomných) cyklus přednášek *Počátky pražského osídlení a vznik městského života pražského*, konaných v budově přírodovědeckých ústavů UK v Praze II, Albertov 6, vždy od 19. hod.⁸⁷ Po úvodním slovu Václava Vojtíška postupně zaznělo pět přednášek: Radim Kettner (*Geologický podklad Prahy*), Jan Filip (*Praha pravěká*), Jan Eisner (*Počátky slovanské Prahy*), Vladimír Šmilauer (*Nejstarší místní jména v pražském území*) a V. Vojtíšek (*Jak se vyvíjela Praha*).

Poslední novinkou, která zůstala už ojedinělá, byl **diskusní přednáškový večer Některé moderní problémy biologické** dne 6. května 1952 ve velké posluchárně přírodovědeckého ústavu UK v Praze II, Albertov 6, od 19. hod. (220 přítomných), na němž zazněly úvodní proslovy: Karel Hrubý (*Nové názory o oplození*), Otto Jírovec (*Problémy parazitologie*) a Bohumil Němec (*Sovětské ovocnářství*).⁸⁸

V rušném roce 1952 se sešla sedmá **řádná schůze KČSN 12. listopadu 1952** v 17 hod., jako obvykle v Lazarské 8, aby 28 podepsaných vypořechlo přednášku Josefa Krále *Filosofie v Král. čes. společnosti nauk*.⁸⁹ Bylo to **naposledy**.

Národní shromáždění přijalo dne 29. října 1952 zákon č. 52/1952 Sb. o zřízení Československé akademie věd, kterou prohlašoval za předního reprezentanta československé vědy v zahraničí a vrcholnou československou vědeckou instituci, odpovídající za rozvoj a provádění vědeckého výzkumu i jeho převádění do praxe. Královská česká společnost nauk, Česká akademie věd a umění, Masarykova akademie práce a Československá národní rada badatelská se vznikem Československé akademie věd zanikly. Ustavující plenární schůze ČSAV proběhla v Karolinu 18. listopadu 1952 dopoledne a již odpoledne se tamtéž sešla druhá plenární schůze. Také ustavující schůze sekci dne 20. listopadu 1952 měly slavnostní ráz.⁹⁰ Prvním prezidentem ČSAV se stal Zdeněk Nejedlý (1878–1962), od roku 1904 mimořádný a od ledna 1918 řádný člen KČSN, sedmý a poslední prezident ČAVU, v té době ministr školství, věd a umění. V závěru roku 1952 se uzavřela dlouhá, rozsáhlá a rozmanitá činnost KČSN. Část dosavadních členů KČSN se stala akademiky nebo členy-korespondenty nově založené Československé akademie věd.

Se zánikem KČSN skončil i vývoj její záslužné přednáškové činnosti. V období 1890–1918 zůstávaly základem přednáškové aktivity schůze obou tříd, tj. I. filozoficko-historicko-jazykozpytné (filologické) a II. matematicko-přírodovědecké. O pravidelné přednášky pečovali třídní tajemníci. Vzhledem k postupně ochabující účasti německých

87 Vedle zápisu s podpisy v knize (viz předchozí pozn.) se zachovala ve fondu KČSN, k. 60, i. č. 302 také pozvánka na cyklus *Počátky pražského osídlení a vznik městského života pražského*.

88 Zápis i pozvánka jako v předchozí poznámce.

89 A AV ČR, fond KČSN, k. 12, i. č. 35, poslední zápis v knize. Pozvánka in A AV ČR, fond KČSN, k. 60, i. č. 302.

90 K tomu *Věstník ČSAV*, 1953, roč. 62, č. 1.

přednášejících se KČSN přizpůsobovala realitě, fakticky ustupovala od jazykového utrakvismu. Poslední důsledně německy psaný zápis ze zasedání třídy je z března 1897. V závěru 19. století se novým prvkem na schůzích KČSN stala účast žen, nejprve byly přítomny jako hosté, 1906 byla předmětem jednání ve II. třídě práce Marie Slavíkové, 1917 jako první žena přednášela Milada Paulová v I. třídě. V období 1918–1945 se podobně jako v předchozím období každoročně na přelomu ledna a února scházely výroční schůze KČSN, ale na jejich programu se nově objevila přednáška, takže začaly být zvány slavnostními schůzemi s přednáškou. Na třídních schůzích ve dvacátých letech spíše výjimečně přednášel zahraniční člen nebo host ze zahraničí. Vývoj přednáškové činnosti se v obou třídách ve dvacátých letech rozlišoval. Tajemník I. třídy historik Václav Novotný se snažil třídní přednáškový program zabezpečit a udržet. Ve stejné době se II. třída, jejímž tajemníkem byl matematik Karel Petr, scházela sporadicky, úplně naposledy v únoru 1926. S vážným onemocněním V. Novotného se uzavřela v roce 1931 také přednášková aktivita I. třídy. Důvody uhasinání přednáškové činnosti ve třídách KČSN souvisely nepochybně s osobními preferencemi funkcionářů a členů, se zvýšenou aktivitou komisí, ale také s novými úkoly budovaného státu. Přednášky zůstaly jen na slavnostních výročních schůzích, z nichž v roce 1939 se na několik let sešla poslední. Po skončení druhé světové války se konala první slavnostní výroční schůze KČSN až v lednu 1947, poslední slavnostní výroční schůze KČSN se sešla v únoru 1952. V poválečném období už nebyly obnoveny přednášky tříd, ale nově se přednášelo na společných řádných schůzích. První řádná schůze s přednáškou se konala v listopadu 1950. Ve snaze obracet se více k veřejnosti začala KČSN pořádat přednáškové cykly. Poslední jen ojedinělou novinkou byl diskusní přednáškový večer v květnu 1952. Úplně poslední byla sedmá řádná schůze KČSN v polovině listopadu 1952.

Recenzovali

Doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Karol Bílek, prom. hist., Památník národního písemnictví

Resumé

Lecture activities at the Royal Bohemian Learned Society 1890–1952

The Royal Bohemian Learned Society (RBLs) was established in the 18th century. It developed as a bilingual association and endeavoured to remain that way, even though both nations living in the Czech lands aspired towards separate academic representation. 1890 saw the establishment of the Emperor Franz Joseph Czech Academy of Science, Literature and Art while in 1891

the Society for the Support of German Science, Art and Literature in Bohemia (Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen) was established. Even after the creation of these new research institutes, the older RBLs remained a highly regarded institution.

One of the mainstays of RBLs activity was its lectures. During the 1890–1918 period lecture activities were based on meetings between both classes, i.e. (I) the philosophy, history and linguistics (philology) class and (II) the mathematics and natural sciences class. Class Secretaries took care of regular lectures. Due to the gradually diminishing participation of German lecturers the RBLs adapted to reality and relinquished its bilingualism in practice. The last minutes written entirely in German at a class meeting were from March 1897. At the end of the 19th century a new element at RBLs meetings was the participation of women, first as guests. In 1906 the work of Marie Slavíková was the subject of debate in Class II. In 1917 Mílada Paulová in Class I was the first woman to give lectures. During the 1918–1945 period as in previous times, RBLs annual gatherings took place every year at the end of January and the beginning of February, but lectures again appeared on the programme, so they started to be called ceremonial meetings with lectures. Rather exceptionally at class meetings during the 1920s a foreign member or guest from abroad would give a lecture. During the 1920s the development of lecture activities diverged in each of the two classes. Class I Secretary historian Václav Novotný endeavoured to secure and maintain the class lecture programme, while at the same time in Class II, whose Secretary was mathematician Karel Petr, meetings were sporadic and the last one took place in February 1926. Class I lecture activity also came to an end in 1931 when Václav Novotný fell seriously ill. The reasons for the ending of lecture activity in RBLs classes were undoubtedly associated with the personal preferences of its officials and members, the increased activities of its committees and also the new tasks of the state now under construction. Lectures were now just for ceremonial annual meetings, of which the last for several years took place in 1939. After the end of the Second World War the first RBLs annual ceremonial meeting did not take place until January 1947, and the last ceremonial annual meeting was held in February 1952. During the postwar period the class lectures were not revived, but lectures were held again at joint ordinary meetings. The first ordinary meeting with a lecture took place in November 1950. In an effort to address the public more the RBLs began to arrange lecture series. A lecture evening with a discussion in May 1952 was the last individual innovation. The very last was the seventh ordinary RBLs meeting in the middle of November 1952.

At the end of 1952 the long-standing, extensive and varied activities at RBLs came to an end. Some of its members became academicians or corresponding members of the newly established Czechoslovak Academy of Sciences.

Translated by Melvyn Clarke.

PŘÍLOHA

Třídní tajemníci KČSN v období 1890–1952

(s uvedením vědních oborů i jiných funkcí v KČSN, zemř. = funkci zastával do své smrti, až na dvě výjimky byli rovněž členy ČAVU)

I. třída (filozoficko-historicko-jazykozpytná, filozoficko-historická, filozoficko-historicko-filologická):

5. 11. 1890 – 2. 12. 1914 Josef **Kalousek**, české dějiny (4. 12. 1888 – 5. 11. 1890 hlavní tajemník)

2. 12. 1914 – zemř. 8. 4. 1916 Vojtěch Jaromír **Nováček**, dějiny a archivnictví

18. 10. 1916 – 7. 3. 1923 Josef **Zubatý**, indologie (staroindická filologie), srovnávací jazykozpyt, český jazyk, baltistika (8. 11. 1911 – 18. 10. 1916 hlavní tajemník)

7. 3. 1923 – zemř. 14. 7. 1932 Václav **Novotný**, české dějiny

12. 10. 1932 – 8. 5. 1935 Gustav **Friedrich**, pomocné vědy historické, dějiny (8. 5. 1935 – zemř. 19. 11. 1943 vrchní knihovník)

8. 5. 1936 – zemř. 1. 12. 1937 Jaroslav **Bidlo**, všeobecné dějiny se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a poloostrova Balkánského (7. 3. 1923 – 12. 10. 1932 hlavní knihovník, 12. 10. 1932 – 11. 10. 1933 hlavní tajemník, rezignoval)

14. 12. 1938 – 1945 Emil **Smetánka**, český jazyk a česká literatura

9. 10. 1946 – zánik KČSN 1952 Václav **Vojtíšek**, historie, pomocné vědy historické, archivnictví (13. 2. 1946 – zánik KČSN 1952 archivář)

II. třída (matematicko-přírodovědecká):

2. 11. 1887 – 6. 12. 1899 Karel **Vrba**, mineralogie a petrografie (4. 3. 1903 – 8. 11. 1905 pokladník, 8. 11. 1905 – 2. 12. 1914 předseda KČSN)

6. 12. 1899 – 2. 12. 1914 František **Vejdovský**, zoologie a biologie (1914–1917 místopředseda a 1917–1933 předseda KČSN) – *nebyl členem ČAVU*

2. 12. 1914 – 18. 10. 1916 Josef **Velenovský**, systematická botanika, fytopatologie, fytopaleontologie, mykologie

18. 10. 1916 – zemř. 16. 4. 1921 Bohumil **Kučera**, experimentální fyzika

11. 5. 1921 – 6. 11. 1929 Karel **Petr**, matematika

6. 11. 1929 – 11. 10. 1933 Bohumil **Bydžovský**, matematika (algebraická geometrie) (11. 10. 1933 – září 1942 hlavní tajemník, zatčen gestapem a donucen k rezignaci, 28. 11. 1945 – zánik KČSN 1952 předseda KČSN)

11. 10. 1933 – 9. 12. 1942 František **Záviška**, teoretická fyzika (21. 10. 1942 – 9. 12. 1942 zástupce hlavního tajemníka, 9. 12. 1942 – 21. 1. 1944 hlavní tajemník)

9. 12. 1942 – 28. 11., fakticky do 31. 12. 1945 Miloš **Kössler**, matematika (pak hlavní tajemník) – *nebyl členem ČAVU*

1946 – zánik KČSN 1952 František **Slavík**, mineralogie (od 6. 11. 1929 do zatčení zač. 1943 pokladník)

Sitzung der Classe für Philosophie, Geschichte u. Philologie
am 9. Februar 1891.

Hofrath v. Höfler: Über die Bastard-Dynastien des ausgehenden
Mittelalters.

Professor A. Ludwig: Über die Genesis der grammatischen Formen
des Sanskrit, u. die zeitliche Reihenfolge, in welcher
die einzelnen indoeurop. Sprachen selbstständig
geworden sind.

Anwesende Mitglieder:

Höfler.

L. Hoff

Anton Tomášek

Rejzler

Dražić

V. W. Tomeš

Mattala

Dr. Jirčík

Euler

J. Kalousek

Gäste.

Dr. Zubaty
J. Černý

Zápis o schůzi I. třídy z 9. 2. 1891 s přednáškami K. Höflera a A. Ludwiga
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 32)

Schůze třídy matemat. přírodověd. dne 24/2 1893.

Pan prof. dr. Schöbl demonstroval několik preparátů zvířecích i rostlinných orgánů, ke nejnovějších příslušá i, dříve nikomu známá plastická nejlepší metody zhotovených.

Prof. dr. Vejvodský předložil pojednání p. v. Mažka o Přístroji : „příspěvky k poznání stádo-
vodství Copepodů“.

dr. M. Lerch přednášel o ječné větě Kromeknovi“.

Přítomní obecové :

W. M.
Tajinný sekretář
J. S. S. S. S.
M.
K. S.
Vejvodský
M. Lerch

Hosé :
Indurky
Schnit
ass.

Zápis o schůzi II. třídy z 24. 2. 1893 s Schöblovou demonstrací preparátů zhotovených jeho novou metodou (A AV ČR, fond KČSN, i. č. 32)

Schůze třídy fil.-historické dne 16. prosince 1901.

Prof. Dr. V. E. Mourka: über die Vegetation im Mittelehochdeutschen.

H. Driess behauptungsmäßig: Chronologische Untersuchungen für die Zeit von der dritten Union beider Ägypten bis zur Eroberung durch die Perser und über die chronologische Ordnung der Könige von Israel. Juba.

Präsident: Stanoví:

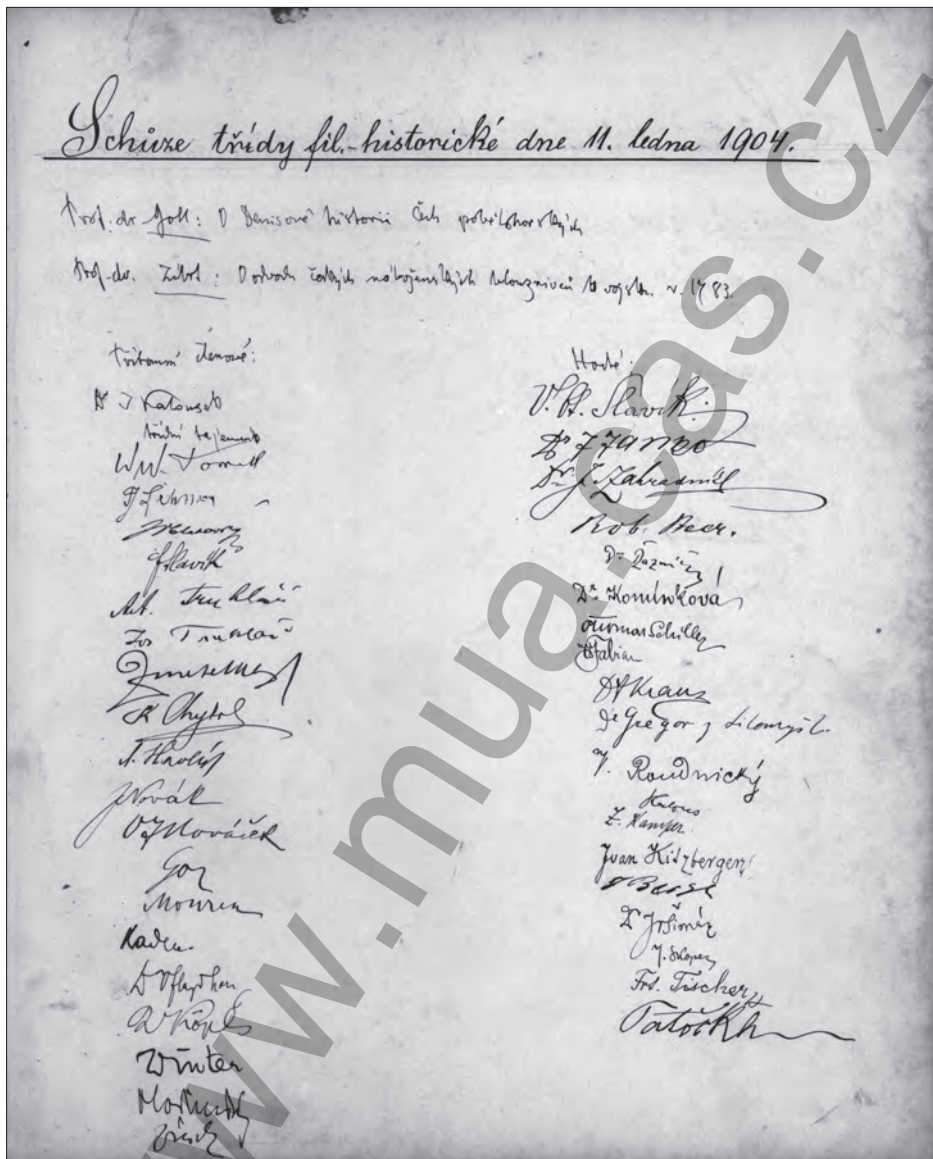
Dr. Chaloušek
Frída Bejauová
V. E. Mourka

W. W. Tomeš
Janda K.
Příkryl

Hoskó
Anna Borovická
Antonín Krás
Karel Jassath

Stanoví, z Přetánské
Kryštof

Zápis o schůzi I. třídy z 16. 12. 1901 s přednáškami V. E. Mourka a A. Krčmáře s účastí žen
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 33)

Zápis o schůzi I. třídy z 11. 1. 1904 s přednáškami J. Golla a Č. Zibrta
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 33)

Schůze třídy math. přírodnické dne 17. června 1904.

Siuroth, Prof. Dr., Lipsko:

Ueber die von Dr. Mrojek in Montenegro gesammelte
Nachtschnecken mit Berücksichtigung des verwandten
Materials.

Marie Slavíková, O gabbrodiostu od Horevicih Brežan.

Josef Vališ, Prehýby 'preller' Jozua z Moravy
zúčiných Myriopodů.

Členi

Freydovsky
řídící tajemník

J. Barvič.

Mrášek

Zápis o schůzi II. třídy ze 17. 6. 1904 s prezentací práce M. Slavíkové
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 33)

Schůze I. třídy filosoficko-historické
dne 19. února 1917.

Přednáší: Prof. cand. Milada Paulová: Styky husitských českých
s carigradskou církví na základě církevních poměrů
byzantských.

Přítomni

členové:

Zubaty

Fischer
Bise

Hejny

Nový

Urbánek

Šimák

František Ladík
Káimír

hosté:

L. Fournier
Burešová.

Járába
Urbach

J. Schmitz
J. Fuchsík

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

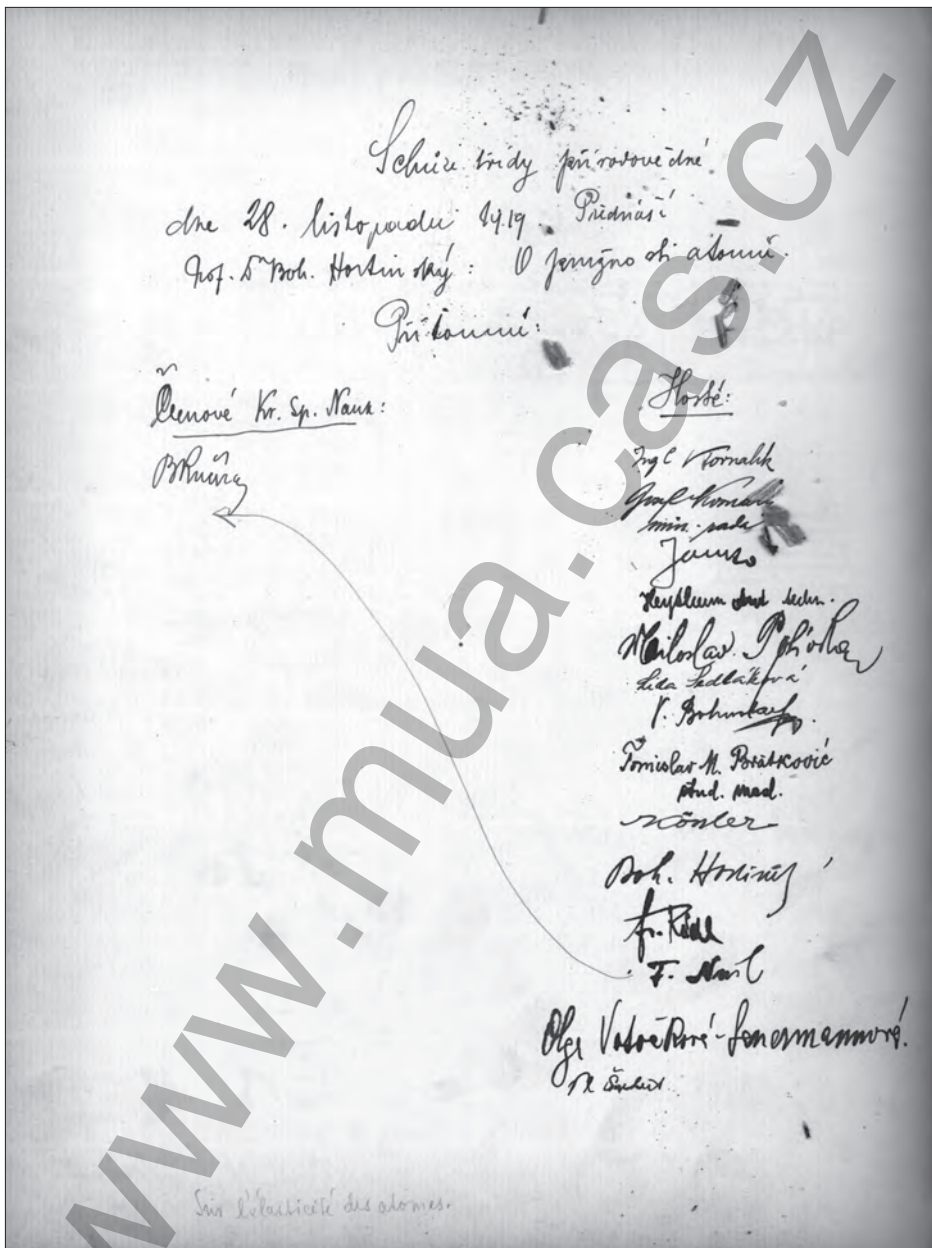
Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

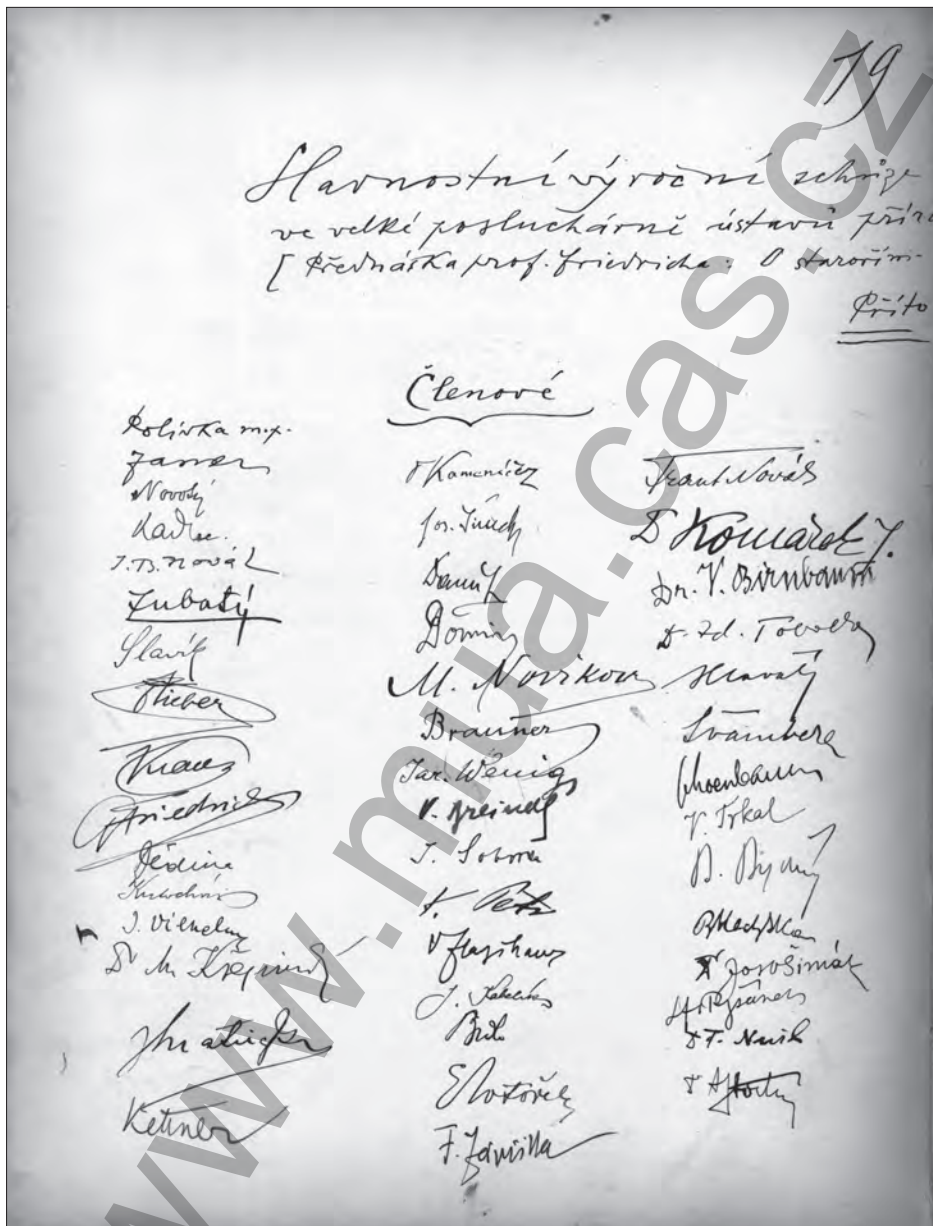
Dr. Fiedler

Dr. Fiedler

Zápis o schůzi I. třídy z 19. 2. 1917 s přednáškou M. Paulové
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 35)

Zápis o schůzi II. třídy z 28. 11. 1919 s přednáškou B. Hostinského
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 35)

Zápis o slavnostní výroční schůzi z 29. 1. 1927 s přednáškou G. Friedricha
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 35)

27

Dne 29. ledna o 18. hodině
 dovedeckých na Albertově č. 6
 [s kým seznámíte].

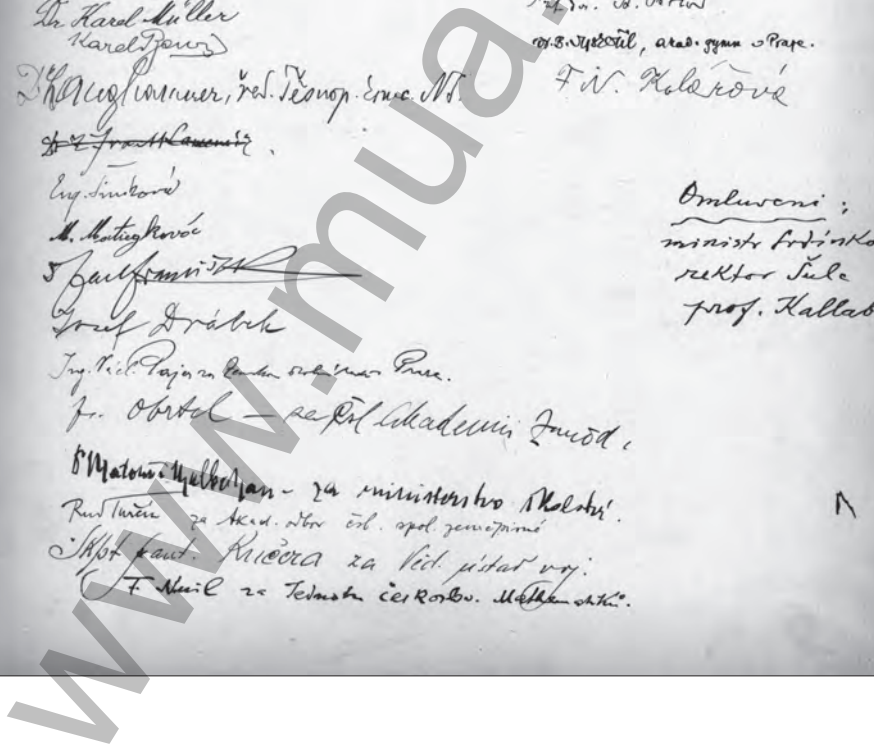
mní:

Hosté

Prof. A. Rzach	J. Hoffmann
mi Dr. E. Himmly za MAP.	Dr. Marie Bydčanská
Dr. Ad. Šedivý	Dr. Jan Štěpán
Dr. Karel Müller
(Karel Jauer)	Prof. Dr. A. Otava
Dr. Josef Wimmer, řed. Technop. Ence. M.	Dr. B. Ryšáček, akad. gymn. v Praze.
Dr. Fr. Hlavinka	Fr. W. Kalková
Ing. Simková	
M. Matyášková	
Dr. J. J. J. J.	
Prof. Drábek	
Ing. K. Pajon za kated. techn. v Praze.	
Dr. Štefánek - za Přír. Akademie v Jurod.	
Dr. Matoušek - za ministerstva školství.	
Prof. Křížek za Akad. věd. spol. zeměpisné	
Dr. Kaut. Křížek za řed. předst. voj.	
Dr. Hlav. za Techn. čes. Rozb. Měšť. škola.	

Omluveni:
 ministr školství
 rektor Šule
 prof. Kallab

A

Přednášky: Kvalitativní česká společnost nauky ve svých vztazích

konané v. Měsíci československo-
v malé posluchačské geologické ústavu přírodních

I. přednáška 22. XI. 1951 v 18 hod.:

Prof. F. Slavík: Spojky v oboru věd přírodních

Členové:

Přítomní

Učitel
Křiváček
Křiváček
Křiváček
Křiváček
Křiváček
Křiváček
Křiváček
Křiváček

Zápis o přednášce F. Slavíka z 22. 11. 1951 v cyklu „KČSN ve svých vztazích k ruské a sovětské vědě a jejím pracovníkům“ (A AV ČR, fond KČSN, i. č. 35)

zich k ruské a sovětské vědě a jejím pracovníkům"

sovětského přátelství"

akulty Karlovy univ. v Praze II, Albertov 6.

ri :

Hosté :

Jallorá

Hejlicand

Šamkarová

Jero Kisthanc

Jučal

ed. Šimčík

Koutek

Řádná schůze Král. čes. společnosti nauk
dne 14. listopadu 1951.

Přednášel M. Šimeček: „Přeliv návrh na vydávání českomorav-
ského diplomataře z r. 1786“.

Přítomní:

J. A. Nyčkovský

Lampberger

Šavík

Sokolovský

D. B. Tůma

J. Kunc

Václavík

M. Šimeček

M. Šimeček

Vojtěch

Šimeček

Šimeček

Šimeček

Zápis o řádné schůzi ze 14. 11. 1951 s přednáškou Z. Šimečka
(A AV ČR, fond KČSN, i. č. 35)

Proměny organizační struktury Ústavu pro jazyk český (1946–1989)

VĚRA DVOŘÁČKOVÁ

The organisational structure of the Institute of the Czech Language and its transformations (1946–1989)

Abstract: The Institute of the Czech Language ('Ústav pro jazyk český', UJC) was established in 1946 in a significant extension of the Office for Dictionary of the Czech Language ('Kancelář Slovníku jazyka českého') as a comprehensive worksite for Czech studies, providing linguistic analysis as well as bearing wide competence for the Czech language. The organisational structure of the UJC, which this paper is primarily about, underwent countless changes which reflected not only the contemporary needs of sciences but also politically motivated reasons of the time.

Keywords: Institute of the Czech Language, organisational structure, Czechoslovak Academy of Sciences.

V roce 1946 vznikl Ústav pro jazyk český (ÚJČ), čímž došlo k naplnění již předválečné snahy o vytvoření pracoviště, jehož činnost by obnášela všestranný vědecký výzkum současného spisovného jazyka ve všech jeho rovinách, stejně tak i rozvíjení a propracovávání jazykovědné teorie a metodologie v součinnosti s vývojem ve světové lingvistice. Tomuto cíli odpovídala i organizační struktura nově vzniklého subjektu, která zčásti navazovala na rozvržení lingvisticky orientované činnosti v prvorepublikových jazykovědných pracovištích (jako byla zejména Kancelář Slovníku jazyka českého a několik komisí sdružených v České akademii věd a umění (ČAVU), především komise lexikografická, dialektologická, pravopisná, ortoepická, komise pro vydávání staročeských památek či bibliografická komise), zčásti v sobě zahrнула i další dosud nepříliš rozvíjené či nově se etabloující obory.

Hlavní pramennou základnu k tomuto článku tvoří především několik fondů Archivu AV ČR. Předně jde o rozsáhlý, avšak nezpracovaný fond ÚJČ ČSAV. Ačkoli by ze své podstaty měl zahrnovat období let 1952–1992, nachází se zde na jedné straně i výroční zprávy ÚJČ z let 1948 a 1951, na druhé straně zde písemnosti z přelomu osmdesátých a devadesátých let prakticky chybí, neboť v první polovině devadesátých let proběhla bohužel v ÚJČ živelná skartace materiálů z inkriminovaného období. Fond VIII. sekce ČSAV (filologicko-literární) a fond Vědeckého kolegia jazykovědy (VKJ) ČSAV obsahují zpravidla informace organizačně i obsahově zastřešujícího charakteru a fond Prezidia ČSAV je pro dějiny ÚJČ nosný dokumentací některých jmenování do funkcí či usnesení celookademické působnosti. Pro dějiny ÚJČ ČAVU je potom klíčový fond

ÚJČ ČAVU, zahrnující písemnosti vzniklé činností lexikografické a dialektologické komise ČAVU, Kanceláře Slovníku jazyka českého a ÚJČ ČAVU.

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČAVU

Dne 30. června 1945 se uskutečnila 98. schůze lexikografické komise III. třídy ČAVU, kde zaznělo: „*Kancelář Slovníku jazyka českého je typem ústavu, jaké zřizovati při Akademii pokládá se nyní za účelné*“, aby tato kancelář „*ve vhodnou dobu byla přeměněna v ústav*“, jehož úkoly by byly rozšířeny „*o zkoumání dialektů místních i sociálních a o všechny otázky týkající se spisovného jazyka*“.¹ ÚJČ byl založen 6. února 1946 na základě rozhodnutí III. (jazykovědné) třídy ČAVU. Ke schválení návrhu na zřízení došlo nejprve 25. července 1945 v plénu III. třídy ČAVU a poté správní komisí ČAVU 16. prosince 1946.

Finanční náklady spojené se zřízením nového ústavu byly pokryty darem československé vlády, jež po skončení druhé světové války věnovala budoucímu ústavu a Kruhu přátel českého jazyka milion korun na podporu jejich činnosti.²

Ředitelem nově vzniklého ústavu se stal dosavadní ředitel Kanceláře Slovníku jazyka českého (KSJČ) Alois Získal a jeho akademickým referentem byl jmenován Bohuslav Havránek. K nejvýznamnějším posílám pracoviště, které přišly v prvních poválečných letech, patřili František Daneš, Josef Filipec (1947), Miloš Dokulil (1948), Karel Hausenblas (1949), Slavomír Utěšený a Jaroslav Kuchař (1950).

KSJČ byla do nového ústavu začleněna jako lexikografické oddělení, které i nadále plynule pokračovalo ve zpracovávání *Příručního slovníku jazyka českého* (1935–1957). V roce 1950 vznikl v rámci tohoto oddělení menší úsek mající za úkol přípravu „*normativního dvoudílného nebo trojdílného slovníku*“³ (pozdější čtyřdílný *Slovník spisovného jazyka českého*) pod vedením Miloše Helcla.

Kromě lexikografického oddělení bylo součástí ÚJČ ČAVU také oddělení pro studium nové spisovné češtiny ve složení Alois Jedlička (vedoucí oddělení), František Kopečný a František Váhala, které zahájilo svou činnost dotazníkovou anketou k vybraným gramatickým jevům, jež měla posloužit jako podklad pro nejnnutnější kodifikační zásahy. K péči o jazykovou kulturu přispíval kromě toho také u veřejnosti značně oblíbený Jazykový koutek Československého rozhlasu, na němž se podíleli všichni pracovníci ÚJČ a který byl denně (kromě neděle), vždy pět minut před ranními zprávami v 7 hodin, vysílán od 29. září 1946.⁴ Obecně přístupnou a zajímavou formou se

1 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha, Archiv AV ČR (dále: AAV ČR), fond ÚJČ ČAVU, k. 1, i. č. 7, Předběžný návrh na zřízení Ústavu pro jazyk český 1945.

2 Tamtéž, k. 1, i. č. 10, Zřízení Ústavu pro jazyk český 1946.

3 Tamtéž, k. 2, i. č. 17, Společná schůze komise lexikografické, dialektologické a pravopisné (Jednání o slovníku současného spisovného jazyka a o zahájení prací pro vydání Staročeského slovníku) 1948.

4 *25 let Ústavu pro jazyk český*. Praha, 1971, s. 16.

zde probíraly pravopisné, hláskové, tvaroslovné a syntaktické jevy českého jazyka, nová slova a sousloví v češtině a jejich významy.⁵ Veřejnosti také sloužila nově zřízená jazyková poradna, která zodpovídala telefonické a korespondenční dotazy institucí i jednotlivých osob.

Významnou měrou se oddělení pro studium nové spisovné češtiny podílelo také na tvorbě nových školních osnov českého jazyka a autorsky rovněž na publikaci nových učebnic češtiny (nejprve pro gymnázia, postupně i pro další typy škol). Za pomoci některých dalších pracovníků ÚJČ provádělo oddělení též jazykovou úpravu nových poválečných zákonů, nařízení a dalších celostátně významných dokumentů.

Dalším oddělením ÚJČ se od roku 1946 stalo oddělení dialektologické, které úzce spolupracovalo s brněnským střediskem dialektologického výzkumu ve slovanském semináři tamější filozofické fakulty. Po přípravě dotazníků pro jednotlivé nářeční oblasti bylo v září 1947 za pomoci místních učitelů a s podporou ministerstva školství započato s korespondenčním výzkumem. Bylo rozesláno přibližně 15000 dotazníků, do všech míst se základní (v dané době národní) školou; přednostně se zaměřovaly na hláskové a tvaroslovné jevy, akci završila dvoudílná anketa lexikální. O tom, že se tento průzkum setkal s velkým zájmem veřejnosti, svědčí 93–95% vrácených vyplněných dotazníků. Výsledky byly jednak zaznamenávány na tzv. generální mapy, jednak uveřejňovány v člancích Jaroslava Voráče v *Naší řeči* v letech 1949–1954; podaly základní představu o územním rozrůznění našich nářečí a staly se oporou při následném sestavování Dotazníku pro výzkum českých nářečí.

V roce 1947 zahájilo svou činnost oddělení pro studium vývoje jazyka, externě vedené Františkem Ryšánkem, jež si jako svůj primární cíl stanovilo dokončení Gebauerova *Slovníku staročeského*. Počátky práce tohoto oddělení byly věnovány pořádání a rozšiřování materiálu nashromážděného v kartotékách Jana Gebauera a Josefa Zubatého a v přibližně pěti stech studentských prací ze semináře Emila Smetánky.

Od samotného vzniku ÚJČ zde byla systematicky organizována též činnost terminologická s cílem normalizovat české odborné názvosloví. K roku 1951 bylo terminologii vyčleněno samostatné oddělení pod vedením Karla Sochora, jež spolupracovalo s nejrůznějšími terminologickými komisemi při tvorbě a stabilizaci odborných názvů v oborech teoreticky i prakticky odborných.

V roce 1949 vzniklo při ÚJČ v neposlední řadě také oddělení bibliografické pod vedením Zdeňka Tyla.

Od roku 1949 se součástí Ústavu pro jazyk český stala redakce časopisu *Naše řeč* (od ročníku 33, 1949), která byla již od roku 1916 vydávána při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a od roku 1918 při ČAVU. Prvním výkonným redaktorem *Naší řeči* v rámci ÚJČ se stal František Daneš (do ročníku 39, 1956) a vedoucím redaktorem Bohuslav Havránek.

5 HAVRÁNEK, Bohuslav. Dvoji jubileum Ústavu pro jazyk český ČSAV – pětadvacetileté a šedesátileté. *Věstník ČSAV*, 1971, roč. 80, s. 318.

K roku 1951 je pod hlavičkou ÚJČ veden rovněž časopis Slovo a slovesnost, jehož počátky spadají do prvorepublikového období; v roce 1935 vznikl jako orgán Pražského lingvistického kroužku. Vedl jej (a to již od prvního čísla) Bohuslav Havránek.

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV

Na třetí plenární schůzi Vládní komise pro vybudování Československé akademie věd (ČSAV) dne 30. března 1952 bylo definitivně rozhodnuto o vzniku této vědecké instituce. Na základě rozhodnutí ze 17. listopadu 1952 došlo 1. ledna 1953 k začlenění ÚJČ do struktur ČSAV. Prvním ředitelem nově ustaveného ÚJČ ČSAV byl jmenován Bohuslav Havránek a prvním vědeckým tajemníkem František Daneš. Zástupcem ředitele se stal vedoucí nově zřízené brněnské dialektologické pobočky ÚJČ Adolf Kellner, který však ještě roku 1953 zemřel a jeho pozici zaujal František Trávníček. Jako poradní orgán ředitele vznikla vědecká rada, jež zahrnovala vedoucí pracovníky ÚJČ a také významné lingvisty působící na vysokých školách.⁶

Společně se založením ČSAV vznikly v jejím rámci rovněž k 17. listopadu 1952 tzv. sekce. Původně byly čtyři, přičemž čtvrtá sekce společenských věd sdružovala všechny obory společenských věd a ekonomie a bylo do ní pojata šest existujících ústavů z resortu ministerstva školství, vědy a umění a ČAVU. Po půl roce však z důvodu nesourodosti těchto sdružených subjektů došlo k rozdělení čtvrté sekce na tři: šestou (historicko-filozofickou), sedmou (ekonomicko-právní) a osmou (filologicko-literární). Posledně jmenovaná za vedení Prezidia ČSAV organizovala a řídila vědeckou činnost svých členů a sedmi filologicky a literárně orientovaných akademických pracovišť, včetně ÚJČ. K 31. prosinci 1961 byly v rámci reorganizace ČSAV všechny sekce zrušeny a jejich funkci převzala nově vzniknuvší vědecká kolegia.⁷

Ta byla základními akademickými orgány s celostátní působností v jednotlivých vědních oborech, která z odborného i politického hlediska dohlížela na práci nejen pracovišť ČSAV, ale i vysokých škol a dalších vědeckovýzkumných pracovišť v zemi. Stejně jako bývalé sekce podléhala i kolegia přímo Prezidiu ČSAV.⁸ Činnost vědeckých kolegií ČSAV byla završena ukončením existence ČSAV k 31. prosinci 1992.

Od 15. října 1976 byla při Sekretariátu prezidia ČSAV nově zřízena čtyři organizační oddělení pro řízení pracovišť ČSAV, jejichž prostřednictvím předseda ČSAV řídil práci ředitelů ústavů. Vzniklo tak 1) oddělení pro vědy matematicko-fyzikální, technické a vědy o Zemi a Vesmíru, 2) oddělení pro vědy chemické a chemicko-technologické, 3) oddělení pro vědy biologické, zemědělské a lékařské a 4) oddělení pro vědy společenské, kam spadal ÚJČ.⁹

6 AAV ČR, fond ÚJČ ČAVU, k. 1, i. č. 14, Návrhy na reorganizaci ČAVU, 1952.

7 AAV ČR, fond VIII. sekce ČSAV – filologicko-literární, k. 3, i. č. 10.

8 AAV ČR, fond VKJ ČSAV, k. 1, i. č. 1, Prozatímní organizační a jednací řád vědeckých kolegií ČSAV z roku 1962.

9 AAV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 60, Zápis ze zasedání ústavní rady ÚJČ ČSAV konané 13. 12. 1976.

Oddělení ÚJČ ČSAV

ÚJČ ČSAV vždy sestával z oddělení, jejichž počet, názvy, umístění i vedoucí se v průběhu doby měnili nejen podle aktuálních potřeb lingvistického vývoje, ale někdy bohužel také na základě politických motivů. V době založení ČSAV bylo v ÚJČ zahrnuto šest oddělení: oddělení pro současný spisovný jazyk, oddělení lexikografické, oddělení terminologické, oddělení pro studium vývoje jazyka, oddělení dialektologické a oddělení bibliografické.¹⁰

1. Oddělení pro současný spisovný jazyk (od roku 1962 **oddělení gramatiky a stylistiky současného spisovného jazyka**, od roku 1967 **oddělení gramatiky současného spisovného jazyka**, od roku 1976 **oddělení gramatiky**).

Prvním vedoucím oddělení se stal František Váhala (do roku 1956) a po něm se vedle do roku 1965 a opětovně od roku 1971 ujal František Daneš. V mezidobí 1965–1970 vedl oddělení Miloš Dokulil. V roce 1978 se po skončení druhého období Františka Daneše ve vedoucí pozici postavil do čela gramatického oddělení Jan Kořenský. Oddělení zabývající se výzkumem gramatické stavby češtiny bylo jedno z mála oddělení, které se v průběhu popisovaného období nikdy nestěhovalo. Jeho pracoviště se vždy nacházelo v Letenské 4.

Zpočátku a pak zejména v období let 1962–1967 (jak ze změn názvu oddělení vyplývá) spadal pod toto oddělení také výzkum stylistický a péče o kulturu spisovného jazyka.

Klíčovým dílem, publikovaným na základě několikaleté práce a mnohaletých příprav, se stala třídílná akademická *Mluvnice češtiny*.¹¹

2. Oddělení jazykové kultury a stylistiky (od roku 1976 **oddělení jazykové kultury, stylistiky a terminologie**).

Toto oddělení se sídlem v Letenské 4 vzniklo v roce 1967, přičemž do roku 1971 jej vedl Alexandr Stich, poté Jaroslav Kuchař. Oddělení jazykové kultury a stylistiky se věnovalo studiu teorie spisovného jazyka, jazykové výchovné, poradenské, přednáškové a konzultační činnosti, jazykově revidovalo společensky závažné texty a rozpracovávalo řadu otázek v rámci studia pravopisné kodifikace. Do jeho kompetencí byla přiřazena též výkonná redakce *Naší řeči* a ve spolupráci s Československým rozhlasem jednak tradiční pravidelné relace Jazykových koutků, jednak nově besedy U kulatého stolu o otázkách jazykové kultury a o současné slovní zásobě a cyklus pro mládež s názvem *Čeština za školou*. V různých novinách a časopisech byly péčí zejména tohoto oddělení pravidelně uveřejňovány glosy o aktuálních jazykových jevech a jazykových otázkách

¹⁰ Tamtéž, k. 12, Zpráva o činnosti Ústavu pro jazyk český za rok 1952.

¹¹ *Mluvnice češtiny*, 1, Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd., Praha: Academia, 1986; *Mluvnice češtiny*, 2, Tvarosloví. 1. vyd., Praha: Academia, 1986; *Mluvnice češtiny*, 3, Skladba. 1. vyd., Praha: Academia, 1987.

(*Literární noviny, Knižní kultura, Večerní Praha, Rovnost, Tvorba* aj.).¹² Od roku 1976 připadly tomuto oddělení též úkoly terminologické, zejména práce na kodifikaci odborného názvosloví.

3. Oddělení lexikologie a lexikografie současného spisovného jazyka.

V lexikologickém a lexikografickém oddělení v Letenské 4 se zpočátku pracovalo především na dokončení *Příručního slovníku jazyka českého* (poslední díl vyšel v roce 1957) a zpracování *Slovníku spisovného jazyka českého* (dokončen byl v roce 1971), nejprve pod vedením dosavadního koordinátora obou velkých lexikografických počínů Miloše Helcla, posléze pod vedením Josefa Filipce, jenž se vedoucím oddělení stal k roku 1969. V roce 1978 byl dočasným vedením lexikologů a lexikografů pověřen Karel Horálek a v roce 1979 nastoupil na toto místo Miroslav Roudný. Posledním z triády nejvýznamnějších lexikografických zpracování českého jazyka byl *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, jehož první vydání je datováno rokem 1978.

4. Fonetická laboratoř.

Fonetická laboratoř byla založena v roce 1953 a externě ji vedl Bohuslav Hála. K jejím úkolům patřil ortoepický výzkum pro kodifikační účely, výzkum fyziologické činnosti mluvidel při fonaci a ve spolupráci s některými nelingvistickými pracovišti též automatická analýza a syntéza řeči. Vzhledem k rozvoji teorie informace a kybernetiky se postupem času přesouvala pozornost fonetické laboratoře k podrobné akustické analýze českých hlásek za pomoci moderních elektroakustických metod.

VIII. sekce ČSAV sice v roce 1959 navrhovala, aby byla fonetická laboratoř alespoň částečně osamostatněna, přičemž jako důvod uvedla přílišnou odlišnost vědecké problematiky a pracovních metod v porovnání s ostatními odděleními ÚJČ, ovšem nakonec se k tomu nepřistoupilo.¹³

V roce 1966 se externím vedoucím laboratoře stal Milan Romportl, přechodně od 1. ledna 1976 do 31. března 1976 Karel Horálek a k 1. dubnu 1976 přichází do čela fonetické laboratoře Karel Pech, dosavadní vedoucí Kabinetu cizích jazyků ČSAV. (Milan Romportl byl k počátku roku 1976 odvolán mj. na základě stranického usnesení o tom, že na akademických pracovištích nemají být externí vedoucí.¹⁴) Fonetická laboratoř musela v průběhu své existence podstoupit několikero stěhování, v některých etapách její pracovníci dokonce ani nebyli na společné adrese. Původní sídlo bylo v malostranském Pálffyho paláci, který byl však vyhlédnut pro Ústav marxismu-leninismu. Po roce 1970 tak pracoviště nacházelo postupně útočiště na Vinohradech, Spořilově, v Libni či na

12 A AV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 3, Zpráva o nejdůležitějších výsledcích činnosti ÚJČ ČSAV za rok 1967.

13 A AV ČR, fond Výbor prezidia ČSAV, 8. zasedání Výboru prezidia ČSAV, 25. 2. 1959, bod 14, Návrh na částečné osamostatnění Fonetického kabinetu ÚJČ ČSAV z 23. 2. 1959.

14 A AV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 54, Protokol o odevzdání a převzetí funkce vedoucího fonetické laboratoře ÚJČ ČSAV z 29. 3. 1976.

Žižkově. V roce 1983 se v souvislosti s reorganizací některých pracovišť ČSAV, včetně ÚJČ (viz níže), dostalo fonetické oddělení do Valentinské ulice č. 1.

5. Oddělení dialektologické.

Toto oddělení, které zahájilo činnost k 1. říjnu 1952,¹⁵ disponovalo od roku 1953 moravskou pobočkou. Zatímco pražské dialektologické oddělení vedl Jaroslav Voráč (počátkem roku 1972 byl vystřídán Slavomírem Utěšeným a tento v roce 1982 Pavlem Jančákem), brněnskou pobočku řídil Adolf Kellner a po něm od roku 1953 František Trávníček. Po Trávníčkově úmrtí v roce 1961 přišel do čela brněnské dialektologie Jan Chloupek, jenž byl po svém odchodu na brněnskou univerzitu nahrazen Arnoštem Lamprechtem. Od roku 1979 vedl oddělení Jan Balhar.

Jako hlavní cíl své činnosti si toto oddělení stanovilo vytvoření *Českého jazykového atlasu* (ČJA) a zapojeno bylo rovněž i do zpracovávání *Slovanského jazykového atlasu*, *Karpatského jazykového atlasu* a *Evropského jazykového atlasu*. Část oddělení se všemi lístkovými archivy se stěhovala na přelomu let 1977/1978 do ulice Pod Vodárenskou věží v Libni a v roce 1984 se pražští dialektologové přesunuli do Sovových mlýnů.

6. Oddělení pro studium vývoje jazyka (oddělení pro dějiny českého jazyka).

Prvním vedoucím tohoto oddělení v rámci ČSAV se stal František Ryšánek, Gebauerův žák, o němž se říkalo, že „dovede mluvit staročesky a má staročeské jazykové povědomí“.¹⁶ Po jeho smrti převzal vedení „staročechů“ Zdeněk Tyl a roku 1967 nastoupil do čela oddělení Igor Němec. V letech 1980–1983 vedl oddělení dočasně Jan Petr. Hlavním zaměřením oddělení bylo i nadále zpracování *Staročeského slovníku* a k tomuto účelu shromáždění a zkompletování lexikálního materiálu staré češtiny. Byl tak budován slovníkový archiv staročeský zahrnující excerpta ze staročeských literárních památek a archiv fotokopií staročeských rukopisných památek.¹⁷ V roce 1968 vyšel po letech příprav 1. svazek *Staročeského slovníku* za hlavní redakce Bohuslava Havránka. V roce 1970 se oddělení přestěhovalo z Pálffyho paláce na Malé Straně na Staroměstského náměstí 15 a k roku 1978 do libeňského objektu na Mazance v ulici Pod Vodárenskou věží 4. V roce 1984 mělo pracoviště opět novou adresu, a to na Leninově třídě 115 (dnešní Evropské ulici).

7. Oddělení matematické a aplikované lingvistiky.

Toto oddělení zahájilo svou činnost k 1. srpnu 1961. Jeho prvním vedoucím se stal Lubomír Doležel, jehož v roce 1965 vystřídal Marie Těšitelová. K 1. listopadu 1978

15 Tamtéž, k. 18, dopis Františka Trávníčka, zástupce vedoucího brněnského pracoviště ÚJČ, Bohuslavu Havránkovi, řediteli ÚJČ ČSAV ze dne 27. 2. 1953.

16 FILIPEC, Josef. Z prehistorie a historie Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Naše řeč*, 1981, roč. 64, s. 231.

17 A AV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 2, Vědecké výsledky dosažené v ÚJČ ČSAV v letech 1952–1964.

došlo k formálnímu sloučení dvou dosavadních samostatných oddělení ÚJČ – oddělení matematické lingvistiky a fonetické laboratoře – v **oddělení matematické lingvistiky a fonetiky**. Oddělení matematické lingvistiky, které bylo rovněž několikrát stěhováno (Pálffyho palác, Letenská, Mazanka, Sovovy mlýny), se zaměřovalo na výzkum psané i mluvené češtiny z hlediska kvantitativního.

8. Útvar vědeckých informací.

Roku 1966 vznikl při ÚJČ útvar vědeckých informací se složkou bibliografickou a s knihovnou pod vedením Zdeňka Tyla (od roku 1979 pod vedením Mileny Tylové), jenž na bibliografických pracích z oboru české jazykovědy pracoval v ÚJČ soustavně již od roku 1949. Útvar vydával roční bibliografické přehledy ve *Slově a slovesnosti*, bibliografické ročenky prací z české jazykovědy (zpočátku jako pětileté knižní souhrny) a bibliografie speciální.¹⁸ Tzv. pětileté bibliografie Zdeňka Tyla vyšly za léta 1945–1950, 1951–1955 a 1956–1960, počátek šedesátých let byl podchycen pouze ve *Slově a slovesnosti* a bibliografie za léta 1964–1970 pak vycházely jako roční přehledy v rámci *Novinek literatury* Státní knihovny ČR, načež byla tato řada zrušena. Navázat se podařilo až bibliografickým přehledem za rok 1977 za pomoci reprografického střediska Historického ústavu ČSAV. Stejně jako oddělení pro dějiny českého jazyka sídlil útvar vědeckých informací nejprve v malostranském Pálffyho paláci, poté od roku 1971 na Staroměstském náměstí 15 (knihovna začala plně fungovat až od 1. března 1972), od roku 1978 v pražské Libni, v ulici Pod Vodárenskou věží 4, v nově postaveném objektu na Mazance a v roce 1984 se jeho sídlem staly Sovovy mlýny.

9. Pracoviště ÚJČ v Brně.

Toto pracoviště bylo v roce 1965 vytvořeno z původní brněnské dialektologické pobočky ÚJČ a zároveň zde byla zřízena detašovaná katedra české a slovenské dialektologie filozofické fakulty brněnské univerzity. V budově filozofické fakulty, která se nacházela mezi ulicemi Grohova, Arne Nováka a Gorkého, také celé pracoviště sídlilo. V sedmdesátých letech proběhlo dvojí stěhování, nejprve na Mendlovo náměstí, poté do bývalých studentských kolejí na Veveří 29. Na začátku roku 1978 došlo k dalšímu stěhování, jemuž předcházely poměrně dramatické události. Ústřední správa kolejí a menz Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, jež byla operativním správcem objektu na Veveří 29, měla na objekt havarijní výměr a započala s jeho rekonstrukcí. Pro pracovníky brněnského dialektologického pracoviště ÚJČ však nebyly včas zajištěny náhradní prostory, a tak jim byla v budově nejprve odpojena přípojka vody, elektřiny a plynu a následně zcela znemožněn vstup.¹⁹ Útočiště jim poskytly prostory (i když značně stísněné) starobrněnského kláštera, kam byla již dříve umístěna ostatní brněnská oddělení (onomastika se zde nacházela již od poloviny šedesátých let). V roce 1990 se pak všechna oddělení přestěhovala na adresu Veveří 97.

18 Tamtéž, k. 3, Zpráva o nejdůležitějších výsledcích činnosti ÚJČ ČSAV za rok 1967.

19 Tamtéž, k. 61, Výroční zpráva dialektologického oddělení ÚJČ Praha – Brno za rok 1977.

V Brně působila celkem tři oddělení: dialektologické, onomastické a oddělení jazykové kultury a stylistiky. Dialektologické oddělení bylo nejvíce zaměstnáno výzkumem moravských nářečí a interdialektů pro potřeby ČJA, onomastické oddělení věnovalo pozornost vlastním zeměpisným a osobním jménům. Posledně jmenované oddělení pak představovalo poradenskou službu především pro moravskou veřejnost.

10. Onomastické oddělení.

V roce 1969 bylo dosavadní onomastické pracoviště ČSAV převedeno z Ústavu jazyků a literatur do ÚJČ (předtím do roku 1963 bylo součástí Slovanského ústavu) jako onomastické oddělení. Úzce spolupracovalo s místopisnou komisí ČSAV, jejíž předchůdkyně byla založena v ČAVU již v roce 1913. Ta byla o padesát let později organizačně přičleněna k vědeckému kolegiu historie a od roku 1964 byla spravována vědeckým kolegiem jazykovědy. Práci komise řídil od tohoto roku Vladimír Šmilauer.²⁰

Sídlem onomastického oddělení se stalo nejprve pracoviště v Pálffyho paláci na Malé Straně, ale v roce 1971 bylo nuceno se přestěhovat do pražských Kobyliš, do ulice Rudé armády (dnešní Klapkovy) 1014a. V roce 1977 proběhlo stěhování do objektu Mazanka v ulici Pod Vodárenskou věží 4 a v roce 1983 se onomasté přemísťovali znovu, a to do Krakovské ulice. Činnost oddělení byla řízena Janem Svobodou, od roku 1970 se externím vedoucím stal Ivan Lutterer, jehož v roce 1976 vystřídal Miloslava Knappová, a to podle stejného usnesení, jakým se řídila výměna vedení fonetické laboratoře. Ivan Lutterer se počínaje 1. lednem 1976 stal odborným konzultantem oddělení.²¹

Hlavním úkolem české onomastiky v rámci ÚJČ byl soupis pomístních jmen a antroponym a jejich souhrnné zpracování monografické a lexikografické. Jan Svoboda se věnoval též problematice staročeských osobních jmen.²²

11. Mechanografická laboratoř.

Tato laboratoř vznikla v roce 1967 jako pracoviště vybavené speciálně adaptovanými děroštitkovými stroji se sídlem v malostranském Pálffyho paláci a od roku 1970 v Praze 4 – Spořilově, v Boční ulici II, č.1401/1a, pod vedením Jitky Štindlové (v roce 1971 ji vystřídal Josef Vachek). Hlavním cílem, s nímž laboratoř vznikla, byla modernizace pracovních postupů v jazykovědné práci, např. využití strojů v lexikografické a lexikologické práci, mechanografické řešení excerpčních úkolů apod.²³ K 1. lednu

20 Převod onomastické komise a příslušného pracoviště z Ústavu jazyků a literatur ČSAV do ÚJČ měl proběhnout již k 31. 3. 1967, ovšem kvůli potížím technického rázu (umístění pracoviště) k tomu v dané době ještě nedošlo.

21 A AV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 54, Protokol o odevzdání a převzetí funkce vedoucího onomastického oddělení ÚJČ ČSAV z 29. 1. 1976.

22 Tamtéž, k. 2, Zpráva o nejdůležitějších výsledcích činnosti Ústavu pro jazyk český ČSAV za rok 1969.

23 Tamtéž, k. 56, Zápis ze zasedání ústavní rady ÚJČ ČSAV dne 12. 12. 1966.

1975 mechanografická laboratoř zanikla v souvislosti s odchodem Jitky Štindlové, která laboratoř nejen založila a vybavila potřebným zařízením, ale také zajišťovala téměř veškerý její chod.

Při ÚJČ byl mimo uvedená oddělení veden od roku 1961 také **Sekretariát Československé ústřední terminologické komise** (vydávající *Československý terminologický časopis*), jehož předsedou byl člen-korespondent ČSAV Jaromír Bělič a vědeckým tajemníkem Jaroslav Kuchař. Z hlediska činnosti této komise byla důležitá zejména účast na zpracovávání československých státních norem.

Součástí ÚJČ býval rovněž **Sekretariát Redakční rady pro vydávání spisů J. A. Komenského**.²⁴ V roce 1968 se však na základě usnesení Prezidia ČSAV přetvořil dnem 1. ledna 1969 v samostatné vědecké pracoviště – Kabinet pro vydání díla J. A. Komenského, kam bylo převedeno také pět dosavadních pracovníků ÚJČ. Tento nově vzniklý útvar, začleněný do VKJ ČSAV, byl i nadále po hospodářské stránce zajišťován ekonomickým úsekem ÚJČ ČSAV. Zároveň bylo stanoveno, že vedoucím Kabinetu zůstane Jaromír Bělič.²⁵ K celkovému a definitivnímu odloučení pracoviště od ÚJČ došlo v roce 1971, kdy byl Kabinet začleněn do Pedagogického ústavu J. A. Komenského.

V roce 1983 došlo v rámci ČSAV k jedné z větších reorganizací, která postihla také ÚJČ. Kabinet cizích jazyků ČSAV, který vznikl v roce 1972 sloučením bývalého jazykovědného sektoru Ústavu jazyků a literatur ČSAV a bývalé Katedry jazyků ČSAV, byl k tomuto roku zrušen a jeho vědeckovýzkumná oddělení včetně úseku vědeckých informací a knihovny se sídlem ve Valentinské ulici č. 1 byla začleněna do ÚJČ. Do objektu ve Valentinské se tak následně přemístilo mj. ředitelství a hospodářská správa ÚJČ a také fonetická laboratoř. Oddělení výuky bývalého Kabinetu cizích jazyků se sídlem v Opletalově ulici č. 19 se stalo součástí Kabinetu marxismu-leninismu ČSAV.²⁶

K roku 1983 tak organizační struktura ÚJČ doznala značných změn, které měly za následek vytvoření těchto šesti oddělení: oddělení současného českého jazyka, oddělení současné lexikografie, oddělení historické lexikografie a onomastiky, oddělení rusistiky a slavistiky, útvar vědeckých informací a pracoviště ÚJČ v Brně.

Oddělení současného českého jazyka vedené Janem Kořenským přitom zahrnovalo pět úseků, z nichž některé byly do té doby víceméně samostatnými odděleními: a) úsek výzkumu národního jazyka, jehož pracovníci měli za úkol zabývat se filozofickými a metodologickými otázkami vyplývajícími z obsahové náplně ústavu jako celku; b) úsek teorie jazyka, jehož programovou náplň představoval soustavný výzkum soudo-

24 Tamtéž, k. 2, Zpráva o nejdůležitějších výsledcích činnosti Ústavu pro jazyk český ČSAV za rok 1969.

25 A AV ČR, fond Přípravná komise ČAV, zápis z II. zasedání komise, 29. 1. 1969.

26 A AV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádané, k. 77, Zpráva o činnosti ÚJČ ČSAV v roce 1983.

bé češtiny v aktuálních podmínkách společenské komunikace a v souvislosti s tím teorií národního jazyka; c) úsek jazykové kultury, jenž měl na starosti otázky teorie a kultury spisovného jazyka, kodifikační zásahy v oblasti gramatiky, pravopisu a odborné terminologie, stejně jako činnost poradenskou, konzultační a popularizační; d) úsek matematické lingvistiky, věnující se strojovému zpracování jazykových dat; e) úsek fonetiky, zabývající se výzkumem a kodifikací zvukové stránky jazyka včetně mezioborových a praktických přesahů tohoto výzkumu.

Oddělení současné lexikografie pod vedením Věry Petráčkové bylo zaměřeno na teoretické otázky i praktickou stránku lexikografického popisu soudobé české slovní zásoby a rozšiřování základního lexikálního archivu a speciálních lexikálních sbírek.

Oddělení historické lexikografie a onomastiky, v jehož čele stála Emilie Bláhová, se skládalo ze tří úseků: a) úsek staročeského slovníku, jehož činnost obnášela lexikografický popis historické slovní zásoby češtiny a péči o historický lexikální archiv; b) úsek staroslověnského slovníku, kde byla zpracovávána slovní zásoba staroslověnštiny; c) úsek onomastiky, který se věnoval výzkumu vývoje soudobého stavu vlastních jmen.

Oddělení rusistiky a slavistiky vedené Helenou Běličovou bylo rovněž dále vnitřně členěno, a to na a) úsek rusistiky, orientující se na soustavný výzkum soudobé ruštiny v konfrontaci s češtinou; b) úsek slavistiky s dalšími třemi „podúseky“: aa) porovnávací studium syntaktické stavby slovanských jazyků, ab) konfrontační mluvnice současné bulharštiny, ac) konfrontační mluvnický a lexikální popis ukrajinštiny a češtiny; dále c) úsek překladové lingvistiky; d) česko-ruský slovník.

Pod útvar vědeckých informací, v jehož vedení vystřídal k 1. lednu 1990 Milenu Tylovou Marie Nováková, patřila jednak knihovna, jednak úsek dokumentace a bibliografie.

A konečně pracoviště ÚJČ v Brně sestávalo z a) úseku dialektologie, který věnoval svou pozornost zpracovávání výsledků výzkumu českých nářečí především v jazykových atlasech; b) úseku slovanské etymologie a c) detašovaných pracovišť pražských oddělení a úseků (staroslověnský slovník, onomastika a jazyková kultura).²⁷

K posledním (nikoli však nevýznamným) změnám organizační struktury ÚJČ ČSAV patřilo jednak zrušení úseku matematické lingvistiky ke konci roku 1985, jednak začlenění brněnského pracoviště do Ústavu slavistiky ČSAV, který vznikl k 1. lednu 1988 pod vedením Lubomíra Slezáka. Tento ústav, jehož existence však neměla dlouhého trvání, vznikl sloučením pěti poboček, detašovaných pracovišť nebo oddělení pražských mateřských společenskovědních ústavů, a to Ústavu československých a světových dějin ČSAV, Ústavu pro jazyk český ČSAV, Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a Československo-sovětského institutu

27 Tamtéž, k. 48, Výroční zpráva ÚJČ ČSAV za rok 1983.

ČSAV. Ústav měl 4 oddělení: jazykovědné, literárněvědné, historické a národopisné.²⁸ K 1. dubnu 1990 byl Ústav slavistiky ČSAV po pouhých 27 měsících zrušen a opětovně vzniklo pracoviště ÚJČ v Brně. Krátce po vzniku Akademie věd České republiky zanikl úsek fonetiky, který již delší dobu trpěl nedostatkem mladých odborníků.

Ředitelé ÚJČ

Na postu ředitele ÚJČ ČSAV (funkční období ředitele bylo pět let) se v průběhu jeho existence vystřídali:

- 1. Bohuslav Havránek** působil ve funkci ředitele ÚJČ ve dvou po sobě navazujících funkčních obdobích: 6. 2. 1953 – 9. 12. 1964.
- 2. František Daneš** byl ve svém prvním ředitelském období v rozmezí 9. 12. 1964 – 30. 6. 1970, přičemž na základě rozhodnutí Prezidia ČSAV byl odvolán z funkce ředitele a prozatímním vedením ÚJČ byl pověřen Miloš Dokulil.²⁹
- 3. Miloš Dokulil** byl prozatímním ředitelem ÚJČ v době od 30. 6. 1970 do 30. 11. 1972. K 30. 11. 1972 byl z této funkce odvolán.³⁰
- 4. Karel Horálek** zastával post ředitele ÚJČ v období 1. 12. 1972³¹ – 30. 6. 1978.
- 5. Jan Petr** působil jako ředitel ÚJČ od 1. 7. 1978 ve dvou funkčních obdobích (opětovně byl jmenován od 1. 4. 1984). Jeho účinkování na tomto postu končí 13. 12. 1989.
- 6. František Daneš** se znovu stal ředitelem k 1. 6. 1990³² (i když vedením ústavu byl pověřen již od 21. 12. 1989). Působil takto do 31. 5. 1994, tedy byl v této své funkci potvrzen i poté, co byla ČSAV nahrazena AV ČR.³³

Organizační struktura ÚJČ a její personální zabezpečení byly v průběhu daného období ovlivňovány nejen rozvojem a potřebami československé lingvistiky, ale také dobovými politickými událostmi v Československu. Jednou z nejviditelnějších ukázek politických zásahů do záležitostí domácích vědeckých pracovišť bylo odvolání všech ředitelů ústavů ČSAV k 30. červnu 1970, což bylo prezentováno jako první systémový krok jejich „normalizace“. Trvale bylo odvoláno 11 ředitelů, 37 bylo prozatímně pověřeno vedením pracoviště do vyhledání vhodného kandidáta, 45 bylo pověřeno vedením s tím, že v případě, že se osvědčí, budou jmenováni definitivně, a 4 ředitelé byli bezpodmínečně-

28 A AV ČR, fond VKJ ČSAV, k. 3, Zápis ze 7. zasedání VKJ ČSAV ze dne 29. března 1989.

29 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 3. zasedání Prezidia ČSAV, 24. 6. 1970.

30 Tamtéž, 39. zasedání Prezidia ČSAV, 8. 11. 1972.

31 Tamtéž.

32 Tamtéž, 10. zasedání Prezidia ČSAV, 16. 5. 1990.

33 A AV ČR, fond Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV, 53. zasedání, 16. 2. 1993.

ně jmenování již v první polovině roku 1970, protože šlo o „prověřené členy KSČ“.³⁴ Z postu ředitele ÚJČ ČSAV byl tak odvolán František Daneš a prozatímním vedením ústavu pověřen Miloš Dokulil, který byl po devětadvaceti měsících rovněž odvolán a nahrazen Karlem Horálkem. Odvolání provedlo Prezidium ČSAV, které bylo stejně jako vědecká kolegia v roce 1970 nově personálně obsazeno. Zároveň byly opětovně zřízeny kádrové útvary pro jednotlivá pracoviště ČSAV, zrušené v roce 1968.³⁵

Ředitelské místo však nebylo v ÚJČ jediným, které změnilo své obsazení. Na základě výsledků stranických pohovorů byl k 31. prosinci 1970 odvolán také Jaroslav Machač z funkcí vědeckého tajemníka i stálého zástupce ředitele a nahrazen Miloslavou Knapovou, resp. Josefem Vachkem, který však již roku 1971 odešel na Univerzitu 17. listopadu v Bratislavě, takže pozici stálého zástupce ředitele zaujal Josef Filipec. Rovněž byli např. odvoláni dva vedoucí oddělení ÚJČ, a to Alexandr Stich z vedení oddělení jazykové kultury (nahradil jej Jaroslav Kuchař) a Jitka Štindlová z vedení mechanografické laboratoře (nahradil ji Josef Vachek, resp. Josef Filipec). Rozvázán byl také pracovní poměr s Jiřím Lípou, který se již nevrátil ze svého studijního pobytu v USA.³⁶

Jednotlivá oddělení ÚJČ podléhala v průběhu druhé poloviny dvacátého století nejrůznějším změnám a úpravám, ovlivňovaným mj. i stranickými potřebami a zpolitizovanou atmosférou doby. Měnil se počet oddělení, jejich personální složení a hlavní předmět jejich vědecké práce. Také s umístěním a materiálním zabezpečením to nebylo mnohdy jednoduché a zaměstnanci postižených oddělení se museli vyrovnávat se všemi nepřijemnostmi, souvisejícími s nejedním stěhováním, se zastaralým technickým vybavením, či dokonce s jeho úplnou absencí. Navzdory všem nepříznivým okolnostem si však Ústav pro jazyk český dokázal udržet vysokou odbornou a vědeckou úroveň své činnosti, jež v institucionalizované podobě nachází své počátky v roce 1911, tj. přesně před 100 lety.

Recenzovali

Mgr. Marek Nagy, Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

PhDr. Jiří Zeman, Ph.D., Katedra českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové

34 MÍŠKOVÁ, Alena. Proces tzv. normalizace v Československé akademii věd (1969–1974). In *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Práce z dějin vědy, sv. 4. Red. Antonín Kostlán. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, s. 162.

35 AAV ČR, fond ÚJČ ČSAV, neuspořádáno, k. 2, Projev předsedy akademika J. Kožešnika Výsledky politické konsolidace ČSAV v letech 1968–1971 a úkoly ČSAV po XIV. sjezdu KSČ, s. 5.

36 Tamtéž, k. 18, Přehled a zhodnocení kádrových změn v ÚJČ ČSAV v období 1970–1971.

Résumé

**The organisational structure of the Institute of the Czech Language
and its transformations (1946–1989)**

The Institute of the Czech Language ('Ústav pro jazyk český', UJC) was established in 1946 in a significant extension of the Office for Dictionary of the Czech Language ('Kancelář Slovníku jazyka českého') as a comprehensive worksite for Czech studies, providing linguistic analysis as well as bearing wide competence for the Czech language. In 1952 it was made part of the newly established Czechoslovak Academy of Sciences and remained so until 1992 when the Czechoslovak Academy of Sciences ceased to exist. The organisational structure of the UJC, which this paper is primarily about, underwent countless changes which reflected not only the contemporary needs of sciences but also politically motivated reasons of the time. This affected not just the staffing situation of the UJC, placement of divisions and their material and technical equipment. A serious example were large-scale personnel changes resulting from the events of 1968 in Czechoslovakia, the dissolution of some divisions in the 1970's and 1980's, or the instruction to convey large premises allocated to linguistic research to the Institute of Marxism and Leninism.

Translated by Věra Dvořáčková.

Použitá literatura:

- ČERVENÁ, Vlasta. O lexikálním archivu Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Naše řeč*, 1981, roč. 64, s. 14–22.
- Česká akademie věd a umění 1891–1991. Praha: Historický ústav AV ČR, 1993.
- Československá akademie věd – Slovenská akadémia vied 1952–1966. Praha: Academia, 1967.
- DANEŠ, František, DOKULIL, Miloš, Čtvrt století Ústavu pro jazyk český. *Naše řeč*, 1971, roč. 54, s. 201–212.
- 25 let Ústavu pro jazyk český. Praha, 1971.
- FILIPEC, Josef. Akademický Příruční slovník jazyka českého dokončen. *Slovo a slovesnost*, 1958, roč. 19, s. 211–224.
- FILIPEC, Josef. Z prehistorie a historie Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Naše řeč*, 1981, roč. 64, s. 225–232.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Dvojí jubileum Ústavu pro jazyk český ČSAV – pětadvaceti-leté a šedesátileté. *Věstník ČSAV*, 1971, roč. 80, s. 311–324.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Vybudování nové Československé akademie věd a Ústav pro jazyk český. *Naše řeč*, 1953, roč. 36, s. 19–27.
- Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia 2007.
- KOUKAL, M. 25 let Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Svět v obrazech*, 1971, roč. 27, č. 31, s. 14–15.

- KUCHAŘ, Jaroslav. Péče o jazykovou kulturu v Ústavu pro jazyk český. *Naše řeč*, 1971, roč. 54, s. 213–220.
- MACHAČ, Jaroslav. Vznik a vývoj prvního českého jazykovědného pracoviště. *Naše řeč*, 1971, roč. 54, s. 190–200.
- PETR, Jan. Na okraj výročí Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Naše řeč*, 1981, roč. 64, s. 1–14.
- PETR, Jan. 70 let trvání akademického bohemistického pracoviště. *Zprávy ČSAV*, 1981, č. 5–6, s. 9–16.
- ROUDNÝ, Miroslav. K výročí akademického bohemistického pracoviště. *Slovo a slovesnost*, 1981, roč. 42, s. 252–253.
- RUBÍN, Antonín. K dvěma výročím Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Naše řeč*, 1981, roč. 64, s. 192–194.
- SKULINA, Josef. Činnost pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV. *Brno v minulosti a dnes*, 1960, sv. 2, s. 291–292.
- Věda v Československu v letech 1945–1953*. Red. Blanka Žylinská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 1999.
- Věda v Československu v letech 1953–1963*. Práce z dějin vědy, sv. 1. Red. Hana Barvíková, Marek Ďurčanský, Pavel Kodera. Praha: Archiv Akademie věd ČR v nakladatelství Arenga, 2000.
- Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Práce z dějin vědy, sv. 4. Red. Antonín Kostlán. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002.
- Věda v českých zemích za druhé světové války*. Práce z dějin Akademie věd, sv. C 3. Red. Hana Barvíková a kol. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 1998.

Budova ÚJČ v Letenské ulici 4, Praha 1 (A AV ČR)

V Praze dne 21.května 1946.

P a n e p r e s i d e n t e !

Dovolujeme si Vám oznámiti, že se při České akademii věd a umění zakládá Ústav pro jazyk český.

Česká akademie chce za nových poměrů vésti iniciativně badatelskou práci a přihlížeti přitom též k potřebám obecně kulturním a národním. Není proto nahodilé, že jako první ústav vzniká v Akademii právě Ústav pro jazyk český, který má nejen úkoly vědecké, nýbrž i naléhavé úkoly praktické.

Česká akademie usilovala již po první světové válce o to, aby byl zřízen Ústav pro jazyk český, tehdy jako ústav státní. Po této světové válce bylo po poradách v komisích ohlášeno zřízení Ústavu pro jazyk český již v červenci 1945 a uskutečněno 6. února 1946.

Činnost svou bude vyvíjet ústav na třech úsecích: 1. lexikografickém, do něhož kromě prací slovníkových náleží také starost o odbornou terminologii; 2. dialektologickém a 3. na úseku věnovaném spisovnému jazyku, kde se soustředí theoretická práce o spisovné češtině i praktické řízení jeho normy a správnosti. Podrobněji vznik ústavu a jeho úkoly vykládá přiložená příloha.

Protože jste, pane presidente, projevil zájem o naléhavou potřebu zřídit Ústav pro jazyk český a zájem o úkoly v něm soustředěné, důležité pro náš kulturní i národní život, dovoluje si Vás Ústav pro jazyk český požádati o všestrannou podporu.

*Oznámení prezidentu republiky E. Benešovi o založení ÚJČ, 1946
(A AV ČR, fond ÚJČ ČAVU, k. 1, i. č. 9)*

Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV Sbírka rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR

JINDŘICH SCHWIPPEL – JAN BOHÁČEK

Witnesses and cooperators of the history of the Czechoslovak Academy of Sciences. The collection of interviews in the Archive of the Academy of Sciences

Abstract: The contribution presents an organized catalogue of the collection of interviews with witnesses (significant scientists and scholars, employees, officials of the management of the Academy) recorded in the Archive of the Academy of Sciences. The interviews focused on their research activities and on the history of the Czechoslovak Academy of Sciences (1952–1992). The introduction summarizes methodological problems with using oral history to examine the history of scientific institutions.

Keywords: oral history, Czechoslovak Academy of Sciences, history of sciences, social sciences and humanities.

Hlavním posláním této práce je podat informaci o souboru tzv. pamětnických interview, jež jsou součástí Audiosbírk v Archivu Akademie věd ČR, a zpřístupnit tak badatelské veřejnosti tento cenný soubor pramenů. Vypovídá sice především o dějinách Československé akademie věd, ale současně v mnoha souvislostech též o širších českých i československých politických a kulturních dějinách druhé poloviny 20. století.

Potřeba pořizování pamětnických interview v bývalém Ústředním archivu (dále: ÚA) ČSAV vyplynula z kritického rozboru informační (či pramenné) hodnoty recentních archivních fondů jak úřední proveniencí, tak i osobních písemných pozůstalostí. Vznikla tedy z poznání, které lze zjednodušeně shrnout: „Ne vše, co se událo, bylo zapsáno a ne vše, co bylo zapsáno, se skutečně událo.“

Píšeme-li o dnešní sbírce pamětnických interview, nemůžeme nezmínit také počátky a vývoj dokumentace zvukových záznamů v archivech vědeckých institucí.

Archivy od tzv. fonodokumentace k orální historii (teorie a praxe středoevropských archivů akademií věd)

Zhruba od poloviny 20. století se začala ve sbírkových odděleních velké části archivů vedle klasických sbírek (např. medailí, pečeti, fotografií apod.) stále častěji objevovat nová sbírková skupina, obvykle nazývaná *zvuková dokumentace* nebo jednoduše *fo-*

nodokumentace. Většina evropských archivních norem z padesátých let již také *zvukové dokumenty* jmenovitě zahrnula do sbírkotvorné či dokumentační činnosti archivů.

Např. v Archivu Maďarské akademie věd byly ukládány magnetofonové pásky se záznamy z valných shromáždění akademie a dalších nejdůležitějších událostí. Později byl tento archiv přímo pověřen pořizováním nahrávek a dostal k tomu účelu tehdy velmi moderní aparaturu.¹ Maďarské archivnictví bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století v zemích Rady vzájemné hospodářské pomoci po stránce technického vybavení patrně nejpokročilejší. V rámci Maďarské akademie věd bylo významnou aktivitou rovněž restaurování a rekonstruování starších fonozáznamů.

Z hlediska archivní praxe bylo doplňování sbírek fonodokumentace ve většině ostatních středoevropských archivů akademií věd činností zaměřenou spíše jen na pasivní přejímání a uchovávání zvukových nosičů. Převažující nedostatečné technické vybavení archivů, které neumožňovalo tyto sbírky odpovídajícím způsobem zpřístupnit, se zpětně odráželo v malém povědomí badatelské veřejnosti o tomto typu pramenů. Archiváři si však již tehdy byli vědomi specifické pramenné hodnoty zvukových záznamů.

V souvislosti s pracemi na mladších dějinách vědy a techniky a se zpracováváním recentních archivních fondů velmi brzy přišlo poznání jejich kolísavé informační hodnoty. Hovořilo se přímo o „informační chudobě“ a „bílých místech“ v pramenné základně.² Jindy to byl fakt, že písemné prameny se zachovaly jen kuse. To vedlo např. Archiv Českého vysokého učení technického v Praze k pokusu vyvážit neúplnost písemných pramenů dotazy u pamětníků.³ V r. 1985 se k problematice souhrnně vyjádřili pracovníci tehdejšího Ústředního archivu ČSAV Václav Podaný a Jindřich Schwippel, kteří zároveň navrhli koncepci další práce v této oblasti.⁴

Nedlouho poté, 9.–12. června 1987, se v Budapešti konala pracovní porada specializované skupiny archivů akademií věd socialistických zemí pro otázky fonodokumentace. (Skupina byla založena z iniciativy ÚA ČSAV.) Stručné referáty tu přednesli zástupci akademických archivů z Maďarska, tehdejší Německé demokratické republiky, Československé a Slovenské akademie věd.⁵

Referáty zástupců Archivu Maďarské akademie věd (G. Wojtilla, D. Hayová) upozorňovaly na aktivní a inspirativní práci s pamětníky, kterou v Maďarsku tenkrát konal Ústav pro válečné dějiny, Odborový archiv i Historický ústav Maďarské akademie věd. Již dříve však tehdejší pracovník Archivu Maďarské akademie věd G. Szántó publiko-

1 Podrobněji SZÁNTÓ, G. Archivace zvukových záznamů a dějiny věd. *Archivní zprávy ČSAV*, 1980, sv. 11–12, s. 119–123.

2 MARČEKOVÁ, Alexandra. Fonodokumentace – součást archivních fondů současnosti. *Práce z dějin ČSAV*, 1987, sv. A 2, s. 279.

3 TAYERLOVÁ, Magdalena. Sběrka zvukových dokumentů v Archivu ČVUT. *Archivní zprávy ČSAV*, 1980, sv. 11–12, s. 123–126.

4 PODANÝ, Václav, SCHWIPPEL, Jindřich. Koncepce soustředování fonodokumentace pro dějiny věd v ÚA ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1985, sv. 16, s. 59–67.

5 *Práce z dějin ČSAV*, 1987, sv. A 2 (G. Wojtilla, s. 275; D. Hayová, s. 277; Ch. Kirstenová, s. 272–274; J. Schwippel, s. 280–291).

val článek, kde mj. upozornil na potřebu „jednotného hlediska“, souboru či „osnovy“ týchž základních a zásadních otázek pamětnických interview, které by později umožnily kritickou interpretaci těchto svěbytných pramenů klasickou srovnávací metodou. Szántó zároveň zmínil praktickou výhodu fonodokumentace – úsporu úložných prostor.⁶ Tento parametr se ovšem z dnešního pohledu jeví jako diskutabilní. S politováním je třeba konstatovat, že výborně připravený plán aktivního vyhledávání pamětníků a pořizování záznamů pamětnických interview se v Archivu Maďarské akademie věd nepodařilo uskutečnit.

Ch. Kirstenová, ředitelka Ústředního archivu Akademie věd NDR, byla ve svém vystoupení velmi realistická. Přiznávala sice vzpomínkám ve formě zvukového záznamu významnou a specifickou hodnotu, ale „její“ archiv se tehdy omezoval na evidenci relevantních rozhlasových a televizních interview a projevů, popř. přejímání jejich kopií. Jednalo se tedy o záznamy, na jejichž obsah neměl archiv žádný vliv. Archiv AV NDR v té době neměl potřebné technické a personální vybavení na pořizování vlastních záznamů ani naději na zlepšení tohoto stavu.

Archiv Akademie věd SSSR se k úvahám o významu aktivního získávání vzpomínek pamětníků nepřipojil. Snad to bylo tím, že konstatování „informační chudoby“ recentních písemných pramenů a potřeby zjišťovat „jak to doopravdy bylo“ se a priori pokládalo za ideologicky podezřelé. Možná tu však zcela nepoliticky hrála roli i ruská tradiční důvěra v „bumagu“. V této souvislosti stojí za zmínku, že podle tehdejších interních předpisů Akademie věd SSSR byli její členové – akademici – povinni předávat své písemné pozůstalosti akademickému archivu. Archiv Akademie věd SSSR měl tak do jisté míry zajištěno doplnění „oficiální“, úřední dokumentace o dokumentaci soukromou. Oficiálně ovšem byly ruské důvody deklarovaného nezájmu o pořizování fonodokumentace zcela praktické: nával naléhavějších úkolů spolu s absencí náležitého technického i personálního vybavení.

Zástupci Archivu Polské akademie věd také neviděli reálnou naději, že by se mohli na aktivní práci s pamětníky rozpočtově, a tedy technicky a personálně dovybavit. Daleko větší pozornost věnovali aktivnímu získávání a zpracovávání písemných pozůstalostí.

Mezinárodní spolupráce v této oblasti se bohužel dále nerozvíjela a situace se nezměnila ani po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě.

Na základě prací, které se problematice fonozáznamů v archivech vědeckých institucí věnovaly i po teoretické stránce, lze tento typ historických pramenů rozdělit podle jejich původu do několika skupin:

- 1) záznamy ze zasedání orgánů vědeckých institucí,
- 2) záznamy z vědeckých konferencí, symposií, porad apod.,

6 SZÁNTÓ, G. Archivace zvukových záznamů a dějiny věd. *Archivní zprávy ČSAV*, 1980, sv. 11–12, s. 119–123.

- 3) nahrávky vzniklé přímo jako součást vědecké činnosti (např. z oborů etnologie, hudební vědy, moderních dějin, lingvistiky a fonetiky, ornitologie apod.),
- 4) vzpomínky pamětníků na vlastní vědeckou činnost, vzpomínky na fungování vědeckých institucí,
- 5) záznamy rozhlasových, televizních a filmových pořadů týkajících se vědy (jednotlivé osobnosti, pracoviště).⁷

Zde uvedenou čtvrtou skupinu by při důsledném dodržení zvolené typologie bylo možné považovat také za součást skupiny třetí, jako výsledek vědecké činnosti příslušného archivu v oboru dějin vědy. V aktivním podílu archivu na vzniku takových pamětnických vzpomínek však zároveň tkví specifikum této skupiny pramenů.

Historie práce s pamětníky v Archivu Akademie věd ČR

V Archivu Akademie věd ČR (součást Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.) tvoří klasický základ fonodokumentace soubor matric a gramofonových desek České akademie věd a umění. Účel vzniku nahrávek pořizovaných Fonografickou komisí ČAVU v letech 1929–1938 odpovídal dobovým představám. Jednalo se v první řadě o zachycení charakteristických projevů slovanského folklóru na území tehdejšího Československa i mimo něj, dále pak ukázky z tvorby českých hudebních skladatelů, deklamace dramatických umělců i literátů a projevy dalších osobností z veřejné sféry.⁸ Záznamy folklóru a interpretace uměleckých děl z oblasti hudební i slovesné mají nezpochybnitelnou dokumentační hodnotu. Obsah promluv veřejně činných osob, jež byly tehdy rovněž zvukově zachyceny, má však z hlediska historiografie, vzhledem k omezeným možnostem záznamu na plochu gramodesky, spíše podružný význam. Hodnota těchto snímků je dnes spatřována především v dokumentaci hlasu a ústního projevu dotčených osobností.

Prvopočátky skutečné orální historie na půdě Akademie věd nacházíme až v činnosti Kabinetu pro studium díla Zdeňka Nejedlého ČSAV, jehož pracovníci pořídili na počátku šedesátých let několik pamětnických rozhovorů týkajících se Z. Nejedlého a Otakara Hostinského. Tyto nahrávky jsou nyní součástí archivního fondu Zdeněk Nejedlý v Archivu AV ČR.

Poznání, že aktivně publikovaná kritika informační chudoby oficiálních písemných pramenů (a zřejmě, byť nevysovené pochybnosti o jejich naprosté pravdivosti či alespoň objektivitě) by mohla být pokládána za zpochybňování „pravdy“ úřední (a tedy

7 Srov. rozdělení užitě ve stati PODANÝ, V., SCHWIPPEL, J. Koncepce soustředování fonodokumentace pro dějiny věd v ÚA ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1985, sv. 16, s. 63.

8 Srov. GÖSSEL, Gabriel. *Fonogram 2. Výlety k počátkům historie záznamu zvuku*. Praha: Radioservis, 2006, s. 113–120; KRATOCHVÍL, Matěj. *Lidová hudba v Československu 1929–1937. Nahrávky Fonografické komise České akademie věd a umění*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2009.

i jediné správné politické linie vládnoucí státostrany), vedlo Ústřední archiv ČSAV k tomu, že v první polovině osmdesátých let ochotně přijal pověření funkcí „*rezortního centra komplexní dokumentace období budování socialismu v ČSSR*“. Bude-li někdo psát dějiny české či československé dokumentaristiky v širším smyslu slova, tedy včetně archivnictví a muzejnictví, nesmí opomenout usnesení vlády ČSSR č. 88/1982. Toto nařízení dávalo rozsáhlé a prakticky nesplnitelné dokumentační úkoly všem resortům, a bylo proto plněno jen tu a tam, obvykle jen částečně a ne vždy kvalifikovaně. (Brzy upadlo v úplné zapomenutí, zrušeno však nebylo.) Pod pojem *komplexní dokumentace* bylo možno celkem bezpečně zahrnout jak kritiku pramenů, tak i práci s pamětníky.

Na základě ankety mezi historiky vědy i vědeckými pracovníky se pracovníci ÚA ČSAV již dříve pokusili vytipovat všechny mezery v klasické písemné dokumentaci.⁹ Chemik a člen vedení významného Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV Otto Knessl byl v té souvislosti první, kdo na konkrétních příkladech poukázal na mezerovitost informací v archivních fondech a doporučil „*metodu kronikáře Kosmase, tj. vyprávění báječných starců*“.¹⁰ Za citování rozhodně stojí úsudek Ladislava Tondla z tehdejšího Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV: „*Spisová agenda představuje jen jednu projekci činnosti ústavu, tato projekce nemusí být totožná s reálnou situací, ani ji nemůže plně odrážet. Dnešní i budoucí badatel si musí a bude muset doplnit soubor svých informací o další pohledy. Zejména pokud svůj úkol bude chápat jako zachycení cesty poznávacího procesu, ozřejmení jeho stimulační, vazeb, aplikací atd. V tomto pojetí je [vědecké] pracoviště chápáno jako systém se vstupy a výstupy, přičemž jako výstup nemůže být hodnocena jen závěrečná zpráva o plnění úkolů, ale kvantitativní analýza výsledků. [...] Jiným aspektem je sociologicky chápáná historie vědy (poznání její organizační struktury, řídicího systému, mobility, formování týmů uvnitř, mezilidské vztahy...). Lze také hovořit o potřebě poznání vědeckého klimatu – tj. úrovně pracoviště, jež umožňuje růst a optimální výsledky svých pracovníků. [...] Myslím, že i velmi citlivá interpretace archivního materiálu pracoviště nemůže postihnout, zda bylo vedeno despotickým manažerem – nebo do jaké míry bylo naplněno duchem tvořivé spolupráce, jak bylo příznivé pro mladé talenty.*“¹¹ Profesor Tondl tak připomenul metodu „black box“ – posuzování instituce jako černé skříňky se vstupy a výstupy, které je rovněž třeba poznat, a teprve pak ji otevřít a zkoumat, jak se zachází se vstupy a jak vznikají výstupy, jaké tu fungují zpětné vazby atd. Na rozdíl od Knessla, zkušeného ve výzkumné laboratorní praxi padesátých a šedesátých let, však teoretik Tondl neuvedl jeden z nejdůležitějších objektivně působících limitujících prvků: stav a úroveň přístrojového vybavení, dostupnosti chemických a jiných činidel pro výzkum apod.

9 KNESSL, Otto. Dějiny pracovišť ČSAV a doklady k nim (diskuse). *Archivní zprávy ČSAV*, 1970, sv. 1, s. 20–24. Další podněty přinesl navazující stejnojmenný článek (v anketě odpovídali Luboš Nový a Ladislav Tondl), *Archivní zprávy ČSAV*, 1971, sv. 2, s. 20–27.

10 Dějiny pracovišť ČSAV a doklady k nim (diskuse). *Archivní zprávy ČSAV*, 1970, sv. 1, s. 23.

11 Dějiny pracovišť ČSAV a doklady k nim (diskuse). *Archivní zprávy ČSAV*, 1971, sv. 2, s. 25.

Luboš Nový, tehdy vedoucí oddělení pro dějiny vědy a techniky v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, shrnul úkoly akademického archivu v oblasti dějin vědy takto: „*komplexnost soustředěvaných pramenů, iniciativní péče o pořizování osobních svědectví formou aktivně organizovaných vzpomínek, soustředování osobních fondů, citlivá skartace [...]*.“ Požadavek komplexnosti zdůvodnil příkladem: „*Křížtkovy paměti v souvislosti s archivním materiálem (nebo naopak) mají mnohonásobek ceny jednoho izolovaného pramene.*“¹²

Bylo tedy možné konstatovat, že informační hodnota mladých písemných pramenů k dějinám vědy a techniky neodpovídá požadavkům seriózního bádání. Fondy úřední proveniencie poskytovaly a poskytují jen jednostranný a nadto často ještě neúplný soubor informací o již hotových výsledcích činnosti – daleko méně nebo vůbec ne o procesu jejich vzniku, o průběhu vědecké práce jednotlivce nebo kolektivu. Úřední zprávy, hlášení nadřízenému orgánu nemají jako prvotní cíl dokumentovat průběh plnění vědeckého úkolu.¹³ Nenacházíme tu informace o genezi – vzniku vědeckého záměru, systému řízení a provozního zabezpečení výzkumu, fungování zpětné vazby atd. Chybí dokumentace o „slepých uličkách“, které nejsou při výzkumné práci výjimečné. Jen zcela vzácně je z písemností společenských organizací možné vyčíst, jaké bylo sociální klima na pracovišti, životní úroveň mladých pracovníků, řešení jejich často velmi palčivé bytové otázky apod. Ucelené soubory písemností základních organizací odborů (Revoluční odborové hnutí), mládežnických organizací (Československý svaz mládeže, Socialistický svaz mládeže) nebo KSČ na pracovištích Akademie věd se dochovaly jen ojediněle.

Rovněž osobní fondy (písemné pozůstalosti) trpí mezerovitostí informací a mohou samozřejmě obsahovat také informace velmi subjektivní. Konstatování degradace jejich výpovědní hodnoty (v podstatě shodné s fondy úřední proveniencie) byla doložena mj. i faktem, že ze 70 pozůstalostí převzatých do ÚA ČSAV v letech 1981–1985 odpovídalo jen 10 ideálu kompletního a informačně plnohodnotného fondu. Namísto dřívější vzájemné korespondence se řada věcí začala vyřizovat telefonicky, také možnost osobních setkání a jednání byla již daleko větší než dříve.¹⁴ V neposlední řadě, vzhledem k politickým poměrům po r. 1948 a podobně po r. 1968, mnoho vědců oprávněně nepokládalo korespondenci, v níž by uváděli své kritické názory, za bezpečný způsob komunikace a dávalo přednost hovoru mezi čtyřma očima.

Téměř úplný zánik klasické korespondence jako významného prvku komunikace je v souvislosti s rozvojem informačních technologií dovršen rozšířením e-mailových

12 Tamtéž, s. 24.

13 Hledání odpovědi na otázku, za jakým účelem vlastně dokument vznikl, je základním, prioritním postulátem jeho kritické interpretace. Úřední hlášení, výroční zprávy, zdůvodnění, žádosti i rozborů jsou koncipovány vždy podle svého úředního účelu a „poslání“. Stejně tak důležitý ovšem zůstává postulát klasické diplomatiky – „poznání chodu kanceláře původce“.

14 PODANÝ, V. – SCHWIPPEL, J. Koncepce soustředování fonodokumentace pro dějiny věd v ÚA ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1985, sv. 16, s. 59–68.

zpráv, on-line diskusí či videokonferencí. Používání osobních počítačů učinilo z kategorie *koncept* už jen historický pojem. Literární historici (a nejen oni) už nebudou mít k dispozici doklady o tvůrčím procesu v podobě škrťů, vsuvek, úprav a oprav v rukopisech či strojopisech; diplomatika bude muset pro nejnovější materiál formulovat nové definice a metody.

Zkušenosti, hodnotící zamyšlení, ozřejmení souvislostí a vysvětlení souhry okolností lze tradičně hledat ve formě vzpomínek – memoárů pamětníků a účastníků. A v případě, že nebyly napsány, je třeba pokusit se o jejich získání formou pamětnických interview. Ústřední archiv ČSAV se tedy snažil iniciovat a podporovat psaní pamětí. Studovat „své“ archiválie přicházeli do akademického archivu v letech normalizace mj. akademik Ivan Málek (tehdy zbavený místa ředitele Mikrobiologického ústavu ČSAV, kam mu byl dokonce zakázán vstup) a o něco méně postižený akademik Otto Wichterle. Prof. Málek své obšírné vzpomínky, které v osmdesátých letech bez úspěchu nabídl k uveřejnění, posléze v archivu uložil¹⁵ a prof. Wichterle ve svých vydaných *Vzpomínkách* dokonce píše: „Zde končí psaní mých vzpomínek, protože nelze očekávat, že by se v závěru mého života přihodilo něco tak pozoruhodného, aby to mohlo zajímat Ústřední archiv akademie, pro který jsem své zážitky zapsal a doložil tlustými svazky písemných dokumentů.“¹⁶ Na základě vzájemné důvěry proto nebylo obtížné navázat jednání o převzetí jejich osobních fondů a současně o pořizování pamětnických interview.

První dotazy archivářů a odpovědi pamětníků byly ještě „bez záznamu“. Jiného z našich prvních pamětníků RNDr. Václava Procházkou (v padesátých letech měl titul *ředitel ČSAV*) jsme zpočátku spíše interpelovali jako „původce fondu“ a žádali vysvětlení řady otázek týkajících se řízení a správy v počátcích ČSAV.¹⁷

Na základě prvních zkušeností se posléze ustálil stálý základní soubor témat našich řízených pamětnických interview:

- 1) stručná biografie respondenta,
- 2) školní a studijní léta, spolužáci, učitelé a školitelé či „invisible school“¹⁸,

15 Strojopis dosud nevydaných pamětí Ivana Málka je ve dvou verzích uložen jako součást jeho osobního fondu v Archivu AV ČR. Kritický rozbor těchto textů podala ŠTRBÁNOVÁ, Soňa. Nevydaný spis Ivana Málka o rozvoji biologie v Československu po r. 1945. Koncepce a možnosti využití. In *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. Ed. Milada Sekyrková. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 339–354.

16 WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Praha: Evropský kulturní klub, 1992, s. 261; „tlustými svazky dokumentů“ míní profesor Wichterle svůj osobní fond, který předal do ÚA ČSAV. Z hlediska archivnictví jde o optimální řešení.

17 Podrobněji o této etapě pojednávají SCHWIPPEL, Jindřich, ĐURČANSKÝ, Marek, KODERA, Pavel. Práce s pamětníky v Archivu AV ČR. In *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. Ed. Milada Sekyrková. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 179–187.

18 Neoficiální (obvykle písemně nezachycený) zásadní vliv jiné než výukou pověřené osobnosti (např. vedoucí laboratorních praktik, osobnost stojící zcela mimo školu apod.).

- 3) tzv. vědecký růst (postgraduální studium, stáže apod.),
- 4) vlastní žáci,
- 5) kariérní postup, úspěchy a neúspěchy, „Sternenstunde“,
- 6) limity práce (přístup k vědeckým informacím, přístrojové vybavení, „kádrový strop“, možnosti zahraničních pobytů apod.),
- 7) pracovní prostředí a zázemí vědecké práce (později rozšířeno o otázku „ženy ve vědě“),
- 8) pracovní klima a nadřazení všeho druhu (vedení Akademie věd, stranické orgány, vliv ministerstev atd.),
- 9) vztah mezi Akademii věd a vysokými školami,
- 10) vzpomínky na styk s významnými nebo zajímavými osobnostmi.

Ad hoc jsou otázky doplňovány resp. upřesňovány podle oboru, v němž respondent působil, popřípadě podle jeho dalších aktivit. S písemně nedokumentovanými oblastmi dějin vědy souvisejí další témata: např. ilegální a odbojová činnost českých vědců za nacistické okupace, z mladší doby mj. poznání zákulisí jednání mezinárodních organizací, jako bylo např. dnes pozapomenuté mírové Pugwashské hnutí nebo činnost Světové federace vědeckých pracovníků.

Respondenti jsou s okruhy otázek seznamováni předem (písemně nebo ústně) s tím, že mohou sami určit, jak obšírně se k jednotlivým tématům rozhovří. Rovněž jsou upozorňováni na své právo limitovat následné studijní využití pořízeného záznamu (např. zpřístupnit materiál až po uplynutí stanovené lhůty, předkládat jej výhradně k vědeckému studiu a ne pro potřeby publicistiky apod.). Archiv se naopak zavazuje pečovat o záznam a zpřístupňovat jej podle badatelského řádu a případných vymezení stanovených původcem.

Tazatel se na interview připravuje studiem archivních materiálů a relevantní literatury. K rutině patřívá taktií dotaz (někdy i zdvořilé naléhání), zda by respondent dříve nebo později nechtěl uložit v archivu svůj osobní fond. Tímto užším spojením s „klasickými“ písemnými archivními fondy a akvizičními snahami se naše pojetí liší od práce velkých středisek pro orální historii.

Délka interview kolísá od jedné do více hodin. Zpočátku se rozhovory nahrávaly na magnetofonové kazety, později digitálně na minidisky a paměťové karty. Záznamy na analogových nosičích byly postupně digitalizovány a v rámci smluv uzavřených s jednotlivými respondenty jsou zpřístupněny badatelům z řad odborné veřejnosti.

K dokumentaci jednotlivých interview patří složka respondenta (záznam o okolnostech pořízení interview, někdy jeho bibliografie aj.) a smlouva o podmínkách využití záznamu, uzavřená mezi respondentem a archivem. Pro orientaci je ke každému interview vypracován stručný obsah s odkazy na nejzávažnější pasáže.

Závěr

Pokud jde o jiné pojmenování záznamů z pamětnických interview (a současně i jakousi stručnou definici), nabízí se termín *erfragte Geschichte*, často užívaný v německé literatuře k orální historii.¹⁹ Tedy: historie získaná vyptáváním. Slovo *Geschichte* má v němčině dvojitý význam: můžeme je přeložit i jako *příběh / příběhy* – je tedy podobné anglickému *story*. Záleží na historikovi, zda bude chápat informace získané vyptáváním jen jako „*příběhy*“ či „*příběhy, které jsou součástí dějin*“, nebo jako historii.

Mnozí z našich respondentů také napsali a publikovali své vzpomínky; do všeobecné kategorie „*vzpomínky*“ lze naše záznamy jistě zařadit, ale s důrazným připomenutím, že byly získávány „*vyptáváním*“. (Někteří ovšem mimoděk ve svých odpovědích citují sami sebe, pokud již dříve své vzpomínky napsali nebo na podobné otázky už dříve odpovídali někomu jinému.)

Předchozí kritika mezerovitosti údajů v písemných pramenech v žádném případě neznamena jejich apriorní odsouzení jako historického pramene. Účelem bylo poukázat na potřebu vytvoření komplexu písemných pramenů, jehož významnou součástí jsou „*vzpomínky*“, ať už ve formě řízených pamětnických interview nebo jinak zaznamenaných svědectví.

Samozřejmě nelze nezmínit průkopnické práce Miroslava Vaňka a jeho spolupracovníků k typologii pramenů orální historie, k otázkám a metodologii tohoto oboru.²⁰ Byly i pro naši pozdější práci velmi cenným poučením. Jediná odlišnost našich pamětnických interview od jejich pojetí je dána naší koncepcí zařazovat takto získaná svědectví do rámce komplexu archivních pramenů k dějinám vědy a techniky. Ostatně právě veřejné archivy lze při zajištění všech souvisejících podmínek technických a personálních jistě pokládat za nejvhodnější instituce k trvalému uchování i zpřístupňování těchto svědectví historických dokumentů.

Poznámka ke katalogu pamětnických rozhovorů

Předkládaný seznam zachycuje aktuální stav sbírky, která je průběžně rozšiřována o nové položky, a nelze ji tedy ani do budoucna považovat za uzavřenou. V současné době (k 1. 12. 2010) evidujeme 43 pamětnických rozhovorů. Jsou v tomto katalogu seřazeny abecedně podle jmen respondentů. U každého uvádíme základní životní data, pokud byla zjištěna, dále vědní obor, hlavní pracoviště a funkce zpovídáného. Případně

19 Srov. např. sborník *Mündliche Geschichte im Rheinland*. Hg. Landschaftsverband Rhein, Archivberatungsstelle. Köln: Rheinland-Verlag, 1991.

20 VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2003; VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel, PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

členství respondenta v ČSAV, jež vypovídá mnohé o jeho společenském i vědeckém postavení, je označeno zkratkou „ak.“ pro řádného člena (akademika), zkratka „čl. kor.“ označuje člena korespondenta. Uvedeno je rovněž datum rozhovoru, jméno tazatele a délka záznamu.

Naprostá většina z dotazovaných se v zásadě držela otázek, které jim všem byly položeny. Mnozí na některé z nich odpověděli jen jedinou větou a obecně, jiní obsírně a s množstvím konkrétních údajů. Každý respondent hovořil především o svém pracovišti, oboru či výkonu funkcí. V charakteristikách rozhovorů užíváme zkratky, které subjektivně považujeme za obecně známé (ČSAV, ČSSR, KSČ, NDR, ROH, SSSR, UK). V rámci jednoho rozhovoru uvádíme ekvivalentně plný název pracoviště a (bez upozornění) též jeho zkratku. Celý soubor obsahuje cenný materiál v podobě stručných či podrobnějších biografí respondentů, přímá svědectví o dogmaticko-politických limitech vědecké práce atd.

Pro lepší orientaci by jistě přišel vhod jmenný a věcný rejstřík, aby např. nezapadlo vyprávění o tom, že první překlad Wienerovy Kybernetiky cenzuroval Ústřední výbor KSČ, či kdo se zasloužil o schválení vzniku Ústavu přístrojové techniky ČSAV v Brně. Vzhledem k velkému množství, různosti a často také obtížné pojmenovatelnosti sdělených faktů, soudů a názorů jsme s politováním na tento úmysl rezignovali. Předpokladem pro sestavení uživatelsky efektivních rejstříků jsou totiž kompletní prepisy jednotlivých rozhovorů. Ty však dosud pořízeny nebyly. Vlastní obsah každého interview je zde podán heslovitě, v rozsahu odpovídajícím jeho informační hodnotě. Každý rozhovor je závěrem krátce charakterizován a zhodnocen.

PhMr. **Hana BAVLNKOVÁ** (nar. 1929)

vedoucí sekretářka Chemické sekce ČSAV, v Úřadu prezidia ČSAV atd.

(21. 3. 2006, J. Schwippel, 112 min.)

O školách, nevstoupila do Československého svazu mládeže (1948), studium farmacie; „náhodou místo v ČSAV“ – tajemnicí V. (chemické) sekce ČSAV; akademici R. Brdička, O. Wichterle, R. Lukeš, J. Heyrovský, F. Šorm, J. Vašátko, F. Běhounek, V. Ettl, F. Čůta – „krásná doba“.

Kritika zrušení sekcí (1962): možná i politické důvody (ne všichni akademici byli v KSČ).

Potom v II. oddělení věd u I. Málka; Málek vs. Šorm – shodli se v postoji r. 1968; Málek dal dr. Kheilové opakovat pokusy Lepešinské – důkaz nepravdy.

Normalizátoři: B. Rosický, Z. Radimský, Kaňka, Čičko, kádrováci.

Ženy v ČSAV, členky Akademie věd, vliv sekretářek.

Úsměvné vzpomínky na Z. Nejedlého, vzpomínka na další předsedy ČSAV;

J. Říman se velmi zastával svých lidí.

Rok 1989 – minusy: nevhodní např. Hančil, Straškraba; Komise pro nápravu křivd.

Nejhezčí zážitky: působení J. Římana a Baruše (a dalších).

Nejzajímavější: (výroční) společenská setkání u ak. J. Heyrovského.
Zkušenosti se Státní bezpečností.

Informativně velice hutné interview o ovzduší padesátých, šedesátých let a o normalizaci s množstvím osobních postřehů a významných detailů z prostředí řízení a správy ČSAV.

Prof. PhDr. **Karel BERKA**, DrSc. (1923–2004)

čl. kor. (1988); logika, metodologie a historie vědy; od 1969 vědecký pracovník Filozofického ústavu ČSAV, Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV a Filozofického ústavu AV ČR, člen Prezidia ČSAV (1990–1991), významný překladatel

1. rozhovor (6. dubna 2004, J. Schwippel, 52 min.)

Profesorem na Karl-Marx-Universität v Lipsku; dlouhodobě pak předsedou Závodního výboru ROH.

„Osobnosti“: F. Šorm vs. I. Sviták („nekonvenční chování“); vztahy mezi J. Kožešníkem a R. Richtou, „mozkový trust Pražského jara“.

O svém překladu *Kybernetiky* N. Wienera a cenzurních zásazích (SSSR i ČSSR), marxismus vs. kybernetika, přijetí v ČSAV.

Kriticky o pracovní morálce v ústavu, věda a týmová práce.

ČSAV a rok 1989; nové Prezidium, „akademické“, novela zákona o ČSAV.

2000 slov (O. Wichterle, H. Rašková, L. Tondl).

2. rozhovor (květen 2004, J. Schwippel, 62 min.)

Působení v NDR; kybernetika: VI. Skalička a česká terminologie; A. Svoboda a přijetí kybernetiky v ČSAV.

„Známi z Terezína“: P. Oliva, F. Graus a další.

Téměř každá věta obsahuje velmi významný nebo zajímavý fakt; za nejdůležitější možno pokládat sdělení o kolektivní iniciativě 2000 slov (O. Wichterle, O. Poupa, M. Holub, H. Rašková, částečně i L. Tondl) a o podrobnostech cenzury (překlad N. Wienera a dalších prací).

Ing. **Petr BIELICH** (nar. 1937)

vedoucí odboru výstavby Úřadu prezidia ČSAV; pamětník, ale ne spolutvůrce období normalizace

(15. dubna 2002, 23. dubna 2002, J. Schwippel, 125 min.)

Zpočátku stavební dozor – výstavba biologických ústavů ČSAV v Krči (I. Málek), výstavba Ústavu jaderného výzkumu v Řeži.

Osobnosti: J. Kožešník, J. Bačkovský, Heller, Petrosjan (SSSR).

Paradox: ČSAV po r. 1968 „upozaďena“, ale přesto se plní plán výstavby pracovišť (České Budějovice, Ostrava, Brno). ČSAV pomáhala některým památkám: kostel v Emauzích „koupen“ za 1 Kčs.

Akademici – „velmoži“ sledovali své stavby, sami pomáhali shánět vše nedostatkové, časté intervence I. Málka.

Výstavba v Krči – M. Hašek (Ústav experimentální biologie a genetiky ČSAV); lobbování vědců v řadách Ústředního výboru KSČ; Římanův „braintrust“: nepolitické, velmi realistické plány. Relativně dobrý vývoj Akademie věd po r. 1989.

Limity: pětiletky, málo stavebních kapacit, projekty se přizpůsobovaly stavbařům. ČSAV uměla zákony a předpisy „respektovat po svém“. Postupně byli vypuzeni „sekerníci“ dosazení po r. 1970 (zásluha J. Poulíka).

Medailonky: Jaromír a Vladimír Machovi; Petr Pithart předsedou Závodního výboru ROH na Ředitelství výstavby ČSAV – pomoc při zajištění existence.

Upozorňuje na realitu socialistického Československa: vzhledem k embargu na zboží ze Západu výstavba velkých Vývojových dílen, naddimenzovaných skladů („plánované hospodářství“); potvrzuje tvrzení o „esprit de corps“ v ČSAV, chránící své pracovníky.

Ing. **Anna BÖHMOVÁ** (1931–2001)

dcera fyzikálního chemika prof. Jana (Johana) Böhma (1895–1952), akademika (1952)

(14. října 1996, E. Těšínská, 56 min.)

Vzpomínky na rodinné zázemí, spolupráci otce s G. Hevesym, profesuru v Praze; studie a zaměstnání narátorky (jedovaté látky), události r. 1945 v Praze, J. Böhm v Rybitví.

Dokresluje biografii vynikajícího vědce a „dobrého Němce“.

Ing. **Armin DELONG**, DrSc. (nar. 1925)

čl. kor. (1973), ak. (1981); výzkumný pracovník Laboratoře elektronové optiky ČSAV v Brně (1954–1959), zakladatel Ústavu přístrojové techniky ČSAV v Brně (ředitelem 1961–1990), člen Prezidia ČSAV (1987–1989), místopředseda ČSAV (1989–1990)

(12. listopadu 2007, J. Schwippel, J. Kalendovská, 120 min.)

Vznik Ústavu přístrojové techniky ČSAV z původních Vývojových dílen ČSAV; zásluhou akademika I. Málka byl ústav vytvořen při ČSAV.

Potíže s „kádrováním“ a n. p. KOVO. „Jsem hrdý, že já a prof. Ryš jsme nikdy nikoho nevyhodili z kádrových důvodů.“

Špatná spolupráce se SSSR; naopak ohromný úspěch mikroskopů v Bruselu 1958. Dnešní úspěšná výroba mikroskopů v Brně.

„Nepříjemný pobyt ve vládě“ po r. 1989 (V. Klaus chtěl „rozpuštit ústavy, vystavět banky“).

Rodinné zázemí; Jihomoravská základna ČSAV.

Ojedinělé líčení vzniku a práce úspěšného vědeckého ústavu v Brně; cenné údaje o „brněnském klimatu“ pro vědeckou práci.

JUDr. **Vladimír HAVLÍČEK** (nar. 1931)

právník; vedoucí legislativně-právního odboru Úřadu prezidia ČSAV, předseda, pak člen Závodního výboru ROH

(26. června 2002, J. Schwippel, 16 min.)

O vzniku „dobré party“ na brigádách (Borotín, Rožmitál).

Jaro 1968 – odborový sjezd; srpen 1968 – v Závodním výboru ROH nikdo neschvaloval okupaci; vyhození ruskými vojáky z budovy, scházeli se v Ústředním archivu ČSAV. Kulometné hnízdo v budově Prezidia, vykradené garáže atd. O činnosti a vlivu ROH.

1968–1969 citelné postihy: vyhozen skvělý tvůrce rozpočtů ČSAV Čadek a řada dalších; strach z „nových lidí“, příklady normalizátorů: B. Rosický, Z. Radimský, Pospěch.

Promarněný odkaz J. Břečky – ohromné pozemky v Krči odkázané Akademii věd.

Po r. 1989 zklamán vývojem v ČSAV – prosadili se „největší (nekvalifikovaní) křiklouni“.

Závěrem stručný životopis; vztah k hudbě, přesto nakonec vystudoval práva.

Významné údaje o pracovním klimatu v Úřadu prezidia ČSAV, množství neznámých faktů.

Prof. MUDr. **Vlastimil HEROUT**, DrSc. (1921–1999)

čl. kor. (1960); vědecký pracovník, pak ředitel Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, profesor Vysoké školy chemicko-technologické v Praze

(1993, Schwippel, 143 min.)

Od dětství zájem o botaniku; od r. 1946 kontakt s F. Šormem, chemazulen; souvislosti se „světovou chemií“: L. Ruzicka, V. Prelog, Herz.

Charakteristiky: F. Šorm, I. Málek, J. Kožešník, VI. Kubánek, O. Wichterle; Šorm vs. Málek (spor o kontinuální kultivaci řas, Málkova chyba při měření), R. Lukeš, B. Sedláček.

„Šormova škola“ – skvělé uplatnění pozdějších emigrantů z ÚOCHB ČSAV. Chemie přírodních látek – multidisciplinarita.

Embargo na dovoz, Vývojové dílny ČSAV – zaostávání až o 10 let.

Zázemí pro vědce, „Sternenstunde“.

Obtíže při spolupráci s výrobou – SPOFA, podíl H. Raškově – využití heřmánku.

Podstatný výklad o dějinách jednoho z nejvýznamnějších ústavů ČSAV, o osobnostech a vzájemných vztazích; otevřená kritika dobových negativ.

Doc. RNDr. **Zdeněk HOFFMANN**, CSc. (nar. 1929)

vedoucí vědecký pracovník Geografického ústavu ČSAV, tajemník Vědeckého kolegia geologie a geografie ČSAV

(9. února 2009, J. Schwippel, 102 min.)

Respondent většinou četl svůj písemný elaborát (podle dohodnutých otázek). Obhajuje „čestné a kvalifikované členy KSČ“ v ústavu, ostře kritizuje zrušení ústavu po r. 1990. Objektivně kritizuje dopad nesmyslných nařízení o utajování geografických údajů i spolupráci se SSSR. Zajímavá zmínka o limitujícím prvku publikační činnosti – tzv. malotirážní tiskárně.

Výklad o školách, studiích a učitelích (Filozofická, pak Přírodovědecká fakulta UK), práce v Ekonomickém ústavu ČSAV, pak v pražské pobočce Geografického ústavu ČSAV, od 1979 v Brně. Zmínky o ředitelích GÚ ČSAV; vznik Národního atlasu ČSSR, Československého vojenského atlasu a Atlasu životního prostředí. Podrobně o okolnostech rušení ústavu a spolupráci s vysokými školami.

Osobitý pohled na práci, úspěchy a zánik významného brněnského ústavu a kuriózní limity jeho práce („utajování“).

Doc. PhDr. **Leoš HOUSKA**, CSc. (nar. 1934)

germanistika; organizátor kafkovské konference v Liblicích (1963), pracovník Kabinetu pro moderní filologii ČSAV, pak Ústavu jazyků a literatur ČSAV

(4. října 2004, J. Schwippel, 71 min.)

Přípravy konference o F. Kafkovi (pravděpodobně „nejpolitictější“ a „průlomová“ v dějinách ČSAV, s „dalekonosnými následky“), zásahy Ústředního výboru KSČ, oficiální názory z NDR, pozice E. Goldstückera a P. Reimanna.

Pro své angažmá na kafkovské konferenci byl Houska později kádrově nevhodný, působil pak 10 let na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem.

Vzpomínky na působení v ČSAV (1960–1970), obec československých germanistů, Kruh moderních filologů při ČSAV. Zmiňuje otázku antisemitismu u nás a osudy československých německo-židovských spisovatelů (L. Fürnberg, K. Weisskopf).

Ojedinělé svědectví účastníka přelomové kafkovské konference. Respondent předal část písemné dokumentace Archivu AV ČR (Drobné fondy), „neakademickou“ předává Národnímu archivu. Informuje o dalších jménech české obce filologů.

Prof. Dr. **František JANOUCH**, CSc. (nar. 1931)

vědecký pracovník Ústavu jaderného výzkumu ČSAV (1959–1969), zakladatel oddělení teoretické jaderné fyziky

(17. října 2002, J. Schwippel, 91 min.)

Školy a studia v Praze a SSSR, učitelé L. D. Landau, J. I. Frenkel; r. 1955 vědecká aspirantura v SSSR – školitel J. S. Šapiro.

Práce v Ústavu jaderného výzkumu ČSAV v Řeži, dotace Třineckých železáren od r. 1963, vznik Mezinárodního centra jaderné fyziky (1964); konference na Slovensku; zákaz zahraničních cest; „Pražské jaro“ 1968 – „protagonistou v rámci ústavu“ (cca 1 500 pracovníků).

R. 1967 členem přípravného výboru Evropské fyzikální společnosti (též profesor J. Tauc); nepřítel J. Kožešníka, vstřícnost J. Pluhaře.

R. 1969 „propuštěn“, odebrán cestovní pas.

Šedesátá léta v ÚJV ČSAV „dávala hodně možností, mnohé bylo možno ‚prosádit‘, ‚zařídít‘ nebo ‚obejít‘“.

Interview poskytuje cenné biografické údaje, informuje o prolínání vědy a mocenské politiky (zakládání a práce Evropské fyzikální společnosti), o studiu jaderné fyziky v SSSR a práci v Ústavu jaderného výzkumu v Řeži.

Ing. **Dagmar KAFKOVÁ**, CSc. (nar. 1929)

vědecká pracovníce Laboratoře pro vodní hospodářství ČSAV, pak Ústavu pro hydrodynamiku ČSAV, členka jeho vědecké rady, „bez měsíce 50 let práce v ČSAV“

(5. listopadu 2007, J. Schwippel, 102 min.)

Studium na Vysoké škole inženýrského stavitelství, pomocná vědecká síla u J. Smetany (mezi 200 posluchači pouze 6 žen, ale 5 z nich zůstalo u vědecké práce): „Ženský vklad je větší trpělivost a systematicčnost.“

J. Smetana a další odborníci; první počítače v ústavu; další ředitelé ústavu: V. Kolář, P. Novák, R. Smutek, „kádr“ A. Curev (1974–1990) – „geniální prospěchář“; vliv „politiky“ na vědu a ústav.

Významné roky: 1958 (třídně politické prověrky), 1968 „nadšení, iluze, diskuze“, pak normalizace; dobře fungující základní organizace ROH, společné výlety, vlastní kvarteto atd.

Velmi skromné líčení ojedinělé vědecké kariéry ženy v ryze mužském oboru, důležitá připomínka významu ROH pro vytváření příznivého klimatu na pracovišti.

Doc. **Jiří KEJŘ**, CSc. (nar. 1921)

právní historie; od 1970 vědecký pracovník Komise pro soupis a studium rukopisů (Ústřední archiv ČSAV), 1968–1969 sekretář Svazu vědeckých pracovníků

I. rozhovor (nedatováno, J. Schwippel, M. Ďurčanský, 64 min.)

Podrobněji o školách: gymnázium v Novém Bydžově (maturita 1940), úřednické práce a vážné nemoci; od r. 1945 Právnická fakulta UK: M. Boháček, V. Vaněček – zaměření na dějiny práva.

Ústav státu a práva ČSAV, po zrušení historického oddělení ústavu do Komise pro soupis a studium rukopisů.

Členství v Husovské komisi, průlomová konference – Řím/Vatikán (podrobně).

Svaz vědeckých pracovníků (podrobně k vývoji, role O. Wichterleho, „tahoun“ O. Mikeš, O. Poupa a další).

2. rozhovor (16. února 2007, M. Šumová, M. Josefovičová, 64 min.)

Cesta k právní historii: vliv profesorů M. Boháčka a V. Vaněčka; F. M. Bartoš, Kabinet dějin státu a práva ČSR ČSAV; V. Knapp.

Normalizace – „azyl“ v rukopisném oddělení ÚA ČSAV, studijní pobyty v Cambridge a v Německu. Znovu o válečných zážitcích.

3. rozhovor (9. března 2007, M. Šumová, M. Tošnerová, 67 min.)

Komise pro soupis a studium rukopisů – V. Černý, B. Ryba a další. Vydávání Husových spisů, peripetie s vlastní habilitací.

4. rozhovor (4. dubna 2007, M. Šumová, M. Josefovičová, 116 min.)

Vliv politiky na výklad husitství: F. Graus, J. Macek, F. Šmahel, F. M. Bartoš, tábořská sympozia, Husův dům v Kostnici.

Zajímavá biografie příslušníka ročníku 21 „buržoazního původu“, o pozdním vrcholu kariéry a upřesňující výklad o fungování Svazu vědeckých pracovníků. Cenné a podrobné informace o studiu dějin práva, kodikologie a zejména o vývoji pojetí husitství jako „politica“. Současně i množství autobiografických údajů.

Ing. **Otto KNESSL**, CSc. (1925–1994)

člen Vládní komise pro vybudování ČSAV, vědecký pracovník Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV

(1971, J. Schwippel, 20 min.)

Z. Nejedlý – „záštita“ ČSAV, pozitivní role I. Málka ve Vládní komisi, zásluhy Jar. Böhma; problematika příprav vzniku ČSAV (otázka „vzorů“: „sovětský vzor“ vs. zkušenosti z našich akademií).

Rychlý rozvoj ČSAV, vztahy se slovenskou vědou.

Otázka ideální pramenné základny k dějinám pracovišť ČSAV: „Každé pracoviště by mělo mít svého ‚Batalliongeschichtsschreibra‘.“

Velice zasvěcený výklad o „zakladatelské generaci“ a „zakladatelských ústavech“ ČSAV, o obtížích budování výzkumných ústavů.

Prof. Dr. **Jaroslav KREJČÍ** (nar. 1916)

ekonomie, politologie; člen Národohospodářského ústavu při ČAVU, pracovník Ústavu pro tvorbu a ochranu krajiny ČSAV, po r. 1968 v exilu, profesor v Lancasteru

(12. října 2004, J. Schwippel, 51 min.)

Otec předsedou protektorátní vlády; práce v Plánovacím úřadu (zde „vzestup i pád“); práce v Národohospodářském ústavu.

Kriticky o Otto Šikovi („filozoficky liberální marxista“), názory na plánované hospodářství a „třetí cestu“, dvouletku a pětiletky.

Život v emigraci po r. 1968; obnova sociálně demokratické strany po r. 1989.

Ve spojení s respondentovými publikacemi (Mezi demokracií a diktaturou. Domov a exil. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006) jde o výtečný pramen k prosopografii jedné generace, poskytuje ojedinělé informace k ekonomickým studiím souvisejícím s původním Národohospodářským ústavem a pak s ČSAV.

Doc. PhDr. **Jurij KRÍŽEK**, DrSc. (nar. 1919)

čl. kor. (1988), historie; docent na Filozofické fakultě UK, vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, pak Ústavu československých a světových dějin ČSAV (1953–1990), vedoucí redaktor Československého časopisu historického (1970–1989)

(1988, J. Schwippel, 38 min.)

Odpovídal jen na otázku „dokumentování ideálních dějin vědy“: „Nelze dokumentovat, co zůstává v hlavách.“ „Vše okolo je historický pramen.“ O výpovědní hodnotě tzv. primární dokumentace. Rozdíl mezi vysokoškolským učitelem a „ústavním“ badatelem.

Poměrně krátký záznam k otázce historických pramenů; realisticky vylíčen rozdíl mezi prací vysokoškolského učitele a prací badatele v Akademii věd.

Prof. Ing. **Vladimír KUBÁNEK**, DrSc. (nar. 1932)

vedoucí oddělení školství a vědy Ústředního výboru KSČ, ředitel Ústavu makromolekulární chemie ČSAV (1984–1990)

(28. 6. 2004, 14. 7. 2004, J. Schwippel, 141 min.)

Učněm „u Bati“, tam 1944 v laboratoři O. Wichterleho.

Činnost v ÚMCH ČSAV, modernizace vybavení, spolupráce s USA, o Wichterlových patentech; umělecké výstavy v ÚMCH ČSAV – vystavoval i M. Knížák.

Kritický komentář k řízení ČSAV; „příznivci vědy“ z KSČ: J. Lenárt („baťovec“) i G. Husák. Informace o osobnostech a vztazích: I. Málek vs. normalizační ředitelé ústavů V. Zalabák a V. Krumphanzl; J. Obzina, J. Havlín.

„Praxe kádrové politiky“. Vznik Prognostického ústavu ČSAV (V. Komárek).

Ženy ve vědě: Šormová, Čechová, Huláková, Skalková, Švábová.

Ve spojení s interview V. Petruse a Wichterlovými „Vzpomínkami“ velmi významné, až detailní informace o ČSAV, ÚMCH ČSAV a roli KSČ (popis všedního dne vedoucího oddělení ÚV KSČ).

Prof. MUDr. **Ivan MÁLEK**, DrSc. (1909–1994)

ak. (1952), mikrobiologie; zakladatel a ředitel Biologického ústavu ČSAV (1952–1961), ředitel Mikrobiologického ústavu ČSAV (1962–1970), 4. náměstek prezidenta ČSAV (1960–1961), místopředseda ČSAV (1961–1965), člen Prezidia ČSAV (1965–1969)

1. rozhovor (19. února 1981, J. Schwippel, 63 min.)

Světová federace vědeckých pracovníků (J. D. Bernal, Crowther, Powel, I. O. Oparin), její regionální centrum v Praze, vztah k UNESCO a ediční práce. Pugwashské mírové konference, mírové snahy vědců.

2. rozhovor (únor 1986, J. Schwippel, 78 min.)

Příprava vzniku ČSAV (vládní komise) a založení ČSAV; Z. Nejedlý; otázka lékařských věd, „obhájil Akademii v 50. letech“; role Ústředního výboru KSČ – V. Kopecký. Skvělý akademik Jaroslav Böhm. Československá akademie zemědělských věd.

3. rozhovor (únor 1988, J. Schwippel, 30 min.)

Věda na Slovensku – Slovenská akademie věd, osobnosti.

4. rozhovor (nedatováno, J. Schwippel, 50 min.)

Okupace: „Nedvědiv plán“ (1943) – příprava na socialistické zdravotnictví; „mikrobiologický atentát“ (F. Patočka, I. Málek); lékaři a vědci v ilegální skupině (mj. B. Budín, V. Vančura, S. Medonos, Pražák, Chlup, Felbr, Havránek, Skalička).

Přesné vzpomínky na práci Vládní komise pro vybudování ČSAV a na počátky ČSAV; cenné vzpomínky na „Nedvědovu skupinu“ a vědce v ilegalitě. Vzhledem k nedostatku písemných pramenů velmi důležité informace o naší účasti na Pugwashských konferencích a podílu vědců na světové politice vůbec.

Dr. Ing. **Otakar MIKEŠ**, DrSc. (nar. 1921)

vedoucí vědecký pracovník Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, sekretář Svazu vědeckých pracovníků

(3. dubna 2001, J. Schwippel, 71 min.)

„Kontrarevoluční“ Svaz vědeckých pracovníků (1968–1971): tichá podpora ze strany F. Šorma, O. Wichterle předsedou; podmínky jeho vzniku; pronásledování za normalizace.

Kariérní životopis: práce v Rybitví, Spolek pro chemickou a hutní výrobu – V. Ettl.

F. Šorm a vznik ÚOCHB ČSAV (V. Herout, A. Kleinzeller, J. Rudinger).

Svědectví o Svazu vědeckých pracovníků (srov. 1. rozhovor s J. Kejřem). Mnoho informací o F. Šormovi a jeho ústavu (včetně existence „Svazu lidového letectví“ v ÚOCHB ČSAV).

PhDr. **Karel OLIVA**, CSc. (1927–2005)

filologie, polonistika; pracovník Slovanského ústavu ČSAV, pak Ústavu jazyků a literatur ČSAV a Ústavu pro jazyk český ČSAV

(25. ledna 2005, J. Schwippel, M. Ďurčanský, 90 min.)

Nestraník – „*kariéra byla sledem vyhazovů*“.

Podrobné líčení vzniku dvousvazkového česko-polského slovníku.

Charakteristika normalizátorů: V. Brett, J. Petr.

Žáci V. Skaličky: K. Oliva, A. Měšťan, L. Kopeckij, I. Poldauf.

*Životopis ukazuje limity práce v ČSAV a možnosti „vytváret skutečně užitečné věci“.
Vedle slovníku dlouhodobě organizoval (37 let) olympiády v českém jazyce.*

Prof. PhDr. **Pavel OLIVA**, DrSc. (nar. 1923)

čl. kor. (1965); vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, sekretář Historické společnosti při ČSAV

Rozhovoru se aktivně účastnila respondentova manželka prof. PhDr. **Věra OLIVOVÁ**, CSc. (nar. 1926).

(7. října 2004, J. Schwippel, 70 min.)

O své „české židovské rodině“, studia přerušena 1940, koncentrační tábory a pochod smrti. Pak sdílený byt u příbuzné I. Seidlerové.

Studium klasické filologie (profesoři A. Salač, J. Dobiáš, B. Ryba, K. Svoboda), Vysoká škola politických a hospodářských věd (s ním F. Kavka, F. Graus, J. Marek).

Od r. 1952 v Historickém ústavu ČSAV; po r. 1968 v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV; spolupracovníci a nadřízení – výborní F. Šorm, J. Pluhař. Dále o F. Šormovi, I. Seidlerové, O. Wichterlovi, J. Římanovi ad.

Manželství vědců, zázemí pro vědeckou práci; „lidi, které potkal“.

Unikátní „válečná“ část životopisu a informace o vzniku přátelství vědců, daném společným bytem v r. 1945 a studiem na Vysoké škole politických a hospodářských věd; též o vzniku tzv. konzultační skupiny v r. 1989.

Prof. RNDr. **Libor PÁTÝ**, CSc. (nar. 1929)

fyzika; jeden z předních disidentů z vědeckých kruhů, funkcionář Jednoty československých matematiků a fyziků při ČSAV, náměstek Milana Adama, prvního ministra školství, mládeže a tělovýchovy CSR (ČR) po listopadu 1989

(10. prosince 2002, J. Schwippel, 41 min.)

Rodina a politika; studium na Přírodovědecké fakultě UK přerušeno – odveden k Pomocným technickým praporům, pak dokončil studia (vakuová technika); r. 1958 nucený odchod do n. p. Tesla. Od r. 1962 odborným asistentem, r. 1983 docentem. O práci v JČMF.

Kruh nezávislé inteligence (schůze pod zástěrkou JČMF); Několik vět; 19. 11. 1989 na první schůzi Občanského fóra; náměstkem ministra školství.

Zázemí vědecké práce: manželka na téže katedře.

Kritika L. Nového, ocenění Z. Horského.

Vztahy mezi vysokými školami a Akademií věd: Akademie „oslabila školy“, „chudoba vedla ke sporům“, „slušnost – základní podmínka koexistence“.

Důležitá a typická biografie „kádrově nevhodného“ vědce, významná fakta o „politickém tání“ v r. 1989.

RNDr. **Vladimír PETRUS**, CSc. (nar. 1938)

vědecký pracovník Ústavu makromolekulární chemie ČSAV (od 1960), později jeho vědecký tajemník, člen Akademické rady AV ČR (od 1993)

(13. listopadu 2003, J. Schwippel, 55 min.)

Větší část rozhovoru zaujmají vzpomínky na práci a spolupráci s O. Wichterlem; hodnocení spolupracovníků (B. Sedláček, D. Liehm), upřesnění údajů o výstavách „zakázaných“ umělců v ústavu. Další část se týká vedení ČSAV a AV ČR.

Wichterle pomáhal svým zaměstnancům; „období raného merkurismu“ (všichni dostali stavebnici), měl úzký vztah k umění; přiznával spolupráci na patentech a licencích. Wichterle neměl „žáky“ v užším slova smyslu, ale „rozséval podněty“. (Naopak profesor R. Zahradník má „děti“ i „vnuky“.)

Normalizace: po srpnu 1968 „jednotná fronta“ proti propuštění Wichterleho (Základní organizace KSČ i Závodní výbor ROH), zbylo jen 7 členů KSČ, 50 pracovníků odešlo (většinou do emigrace); noví ředitelé: „věřící bolševik“ K. Friml, horší J. Kálal, V. Kubánek pomáhal Wichterlovi.

Po r. 1989 – ředitel P. Kratochvíl, V. Petrus tajemníkem.

Významný doplněk a nové informace o dějinách ÚMCH ČSAV a vývoji Akademie věd po r. 1989.

Prof. MUDr. **Otakar POUPA**, DrSc. (1916–1999)

čl. kor. (1968, 1990),²¹ fyziologie; vědecký pracovník Fyziologického ústavu ČSAV, profesor na Fakultě dětského lékařství Univerzity Karlovy v Praze, od 1968 v exilu

(2. prosince 1991, J. Schwippel, 54 min.)

Dvakrát navržen na členství v ČSAV (odpor KSČ); zbaven členství jako emigrant.

2000 slov: iniciátoři, věda a demokracie.

Vznik ČSAV vidí „podle sovětského vzoru“; ČSAV získala mladé, zkorumpovala staré a nepřijala střední generaci.

21 Zbaven členství usnesením vlády ČSSR „pro nezákonný pobyt v zahraničí“ (1970), členství vráceno usnesením vlády ČSFR (1990).

Zásluha ČSAV: „leptání“ Ústředního výboru KSC, vědecká práce formuje osobnost k demokracii (názorový „samočistící proces“).

O postavení původního Biologického ústavu; Mezinárodní biologický program; Světová federace vědeckých pracovníků; vývoj ČSAV; ČSAV vs. vysoké školy; příklady z ciziny.

Velmi kritické, subjektivní názory na vznik ČSAV, postavení lékařských věd v ČSAV, kritika I. Málka, V. Klause a jiných. Cenné svědectví o vzniku 2 000 slov (nejen L. Vaculík, O. Wichterle ale i O. Poupá a J. Brod). Zajímavá teorie o „samočistícím procesu“ vlivem výzkumné práce.

RNDr. **Václav PROCHÁZKA** (1910–1990)

geologie; pracovník aparátu Ústředního výboru KSC, člen Vládní komise pro vybudování ČSAV, od 1952 „ředitel ČSAV“ – vedoucí správního aparátu Akademie věd

(nedatováno, J. Schwippel, 80 min.)

Vznik ČSAV: název Procházkovy funkce opsán ze starší ústavy Akademie věd SSSR, struktura ČSAV inspirována státním Ústředím vědeckého výzkumu; Nejedlého spis *Vybudujeme ČSAV* ideologickým podkladem; první diskutéři: Jar. Böhm, L. Štoll, V. Procházka, M. Valouch, J. Pelíšek; V. Laufberger řídil schůze.

Podrobně k činnosti Vládní komise pro vybudování ČSAV; „*Nejedlý nebyl dobrý úředník*“.

„Budovatelé ústavů“: F. Šorm, J. Bačkovský, I. Málek.

Obtížné počátky – „dědictví po zrušených vědeckých společnostech“, personální složení aparátu ČSAV.

Utajené skandály: titul CSc. bez maturity, vědecké aspirantury.

KSC a zřízení ČSAV: přísný výběr akademiků, politbyro, stranická skupina Prezidia, J. Havlín.

Zcela unikátní, byť v detailech subjektivní až nepřesné vzpomínky na počátky ČSAV s množstvím cenných informací o osobách i institucích.

Prof. MUDr. **Helena RAŠKOVÁ** (roz. Hellerová), DrSc. (1913–2010)

čl. kor. (1968); od 1955 vedoucí farmakologické laboratoře Chemického ústavu ČSAV, později Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, externí ředitelka Farmakologického ústavu ČSAV (1963–1972)

(březen 2001, J. Schwippel, 245 min.)

Podrobné životopisné líčení (závodní lékařka u firmy Fagner, r. 1945 v Terezíně – práce manžela K. Rašky, kriticky o kádrové politice a obcházení příkazů – J. Heyrovský, O. Kadlec).

Situace po srpnu 1968 – emigrace jejích žáků, manžel – „non person“; F. Šorm a ÚOCHB ČSAV (V. Herout, L. Novotný, Polák).

Heřmánek – lék Dermazulen a další; styky s O. Wichterlem – společná péče o profesora J. Švejcara; klady, zápory a paradoxy socialismu v Československu. Firma Fragner za okupace; J. Šula, J. Koštík, I. Heis, M. Herold, V. Bečka, I. Málek.

Práce v rehabilitační komisi; fyziolog M. Hašek, A. Jirásek.

Obsáhlé, informacemi nabitě interview s charakteristikami mnoha osobností; významné jsou vzpomínky na Fragnerovu farmaceutickou firmu za okupace, obcházení požadavků kádrové politiky KSČ – respondentka je jednou z mála členek ČSAV a dokonale poznala její zákulisí.

Jiří RIEDEL (nar. 1929)

pracovník zvláštního odboru Úřadu prezidia ČSAV a oddělení obrany Úřadu prezidia ČSAV

(22. květen 2003, J. Schwippel, přítomen J. Volek, 152 min.)

Nárůst množství utajovaných skutečností v rámci ČSAV v sedmdesátých letech (patentové přihlášky, zprávy ze zahraničních cest, publikace ze zahraničí); styk se zvláštními odděleními na pracovištích.

„Utajovaná pracoviště“ ČSAV, evakuační základny pracovišť, kategorizace pracovišť pro případ ohrožení.

Prověřování pracovníků pro styk s utajovanými skutečnostmi; řešení ztrát tajných spisů; utajované materiály v praxi (mapy, plány); utajování ve vztahu k návštěvám ze socialistických zemí; provádění kontrol na pracovištích.

Zvláštní odbor se snažil fungovat tak, aby neztěžoval Akademii věd život a zároveň prakticky chránil skutečnosti hodné utajení.

Diskontinuita práce s tajnými dokumenty i agendy civilní obrany po r. 1989.

Účast na pořádání valných shromáždění ČSAV, o vztazích mezi řediteli pracovišť.

Obsažné interview o fungování zvláštního odboru Úřadu prezidia ČSAV, cenné charakteristiky osob v řídicím aparátu ČSAV.

Prof. MUDr. **Josef ŘÍMAN**, DrSc. (nar. 1925)

čl. kor. (1973), ak. (1977), biochemie; vědecký pracovník Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, ředitel Ústavu experimentální biologie a genetiky ČSAV, později Ústavu molekulární genetiky ČSAV (1974–1991), předseda ČSAV (1986–1990), v ČSAV postupně zastával 27 významných funkcí

I. rozhovor (21. ledna 2002, 25. února 2002, J. Schwippel, 148 min.)

O mládí a studii (vyhnání z Těšínska, „brigáda“ ve Zlíně u O. Wichterleho), studium medicíny (prof. L. Borovanský, A. F. Richter, pediatrie u prof. J. Homolky), přechod na Vysokou školu chemicko-technologickou (tam též I. Rychlík,

Z. Šormová, Kheil), pak Ústřední ústav chemický, později Ústav organické chemie a biochemie ČSAV.

Přesná vědecká biografie s významnými reminiscencemi na „family background“.

2. rozhovor (2004, J. Schwippel, 71 min.)

Návrat z USA v říjnu 1968; změny v chování lidí; ČSAV „v klatbě“, snaha o odsun ústavů z Prahy (Haškův ústav měl jít do Hradce Králové).

Zakládá „svůj“ Ústav molekulární genetiky ČSAV, vědeckým sekretářem ČSAV.

Rok 1977 – „oživující injekce“ (750 milionů korun navíc); volnější kádrová politika – měla svá „ale“. Zahraniční pobyty i pro disidenty (M. Hašek, Svoboda, K. Raška); zrušil „lex Franc“ (podle Františka Šorma, předsedy ČSAV v letech 1962–1969) – odnímání tabulkových míst po emigrantech.

Obzina „chránil ČSAV“ po r. 1968; ÚV KSČ – vedoucí oddělení byli nad ministry, vše nutno „konzultovat“ s ÚV KSČ, ale někteří v jeho aparátu byli vzděláni a schopní. Poslední volby členů ČSAV: prošel O. Nečas, J. Šterzl, E. Paleček.

Otázka „Sternenstunde“: „průsečík dvou nezávislých systémů – genius temporis a genius loci“. Velmi složité je hodnocení „impaktu“: věci předbíhající dobu mají malý ohlas.

Vzpomínka na O. Wichterleho u Bati.

Prognostický ústav ČSAV byl „vládní podnik“ jen zastřešený ČSAV.

Průměrný pracovní den předsedy ČSAV – rituály a ceremonie jsou všude.

Podrobněji o pobytu ve Zlíně; Wichterle: „Já jsem Edison – ne vědec.“

Lobbování je i ve vědě, včetně Nobelových cen.

Interview téměř přeplněné přesnými a objektivními i subjektivně interpretovanými informacemi o vývoji ČSAV, zejména ústavů exaktních věd. Přesné líčení možností a limitů prosazování potřeb vědy v „reálném socialismu“. Co do faktů jeden z nejvýznamnějších rozhovorů.

3. rozhovor (15. května 2008, J. Schwippel, 53 min.)

Emigrace vědců po r. 1968: respondent přesně líčí emigraci především z Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, odkud odešlo asi 15–20 % z celkem 80 vědeckých pracovníků. „Všichni odešli tam, kde dříve stážovali, [...] odešli pracovat za ekonomicky lepších podmínek a v prostředí, kde se mohli volně pohybovat podle svých představ.“

Část emigrantů – kolegové židovského původu, někteří dříve vlivní členové KSČ.

Znovu k „lex Franc“: pomohl Římanův schválený dokument *O potřebách přírodních a technických věd*. Dodržována byla i spolupráce s emigranty.

Předsrpnová emigrace; Římanovy úspěšné intervence; jediné jednání se Státní bezpečností – zájem o psychotroniku.

Dosud nejjobsažnější a nejpřesnější výpověď k otázce emigrace vědců.

Ing. **Juraj SEDLÁČEK**, DrSc. (nar. 1943)

molekulární genetika – výzkum retrovirových proteáz; vědecký pracovník Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV, později Ústavu molekulární genetiky ČSAV / AV ČR, laureát Státní ceny

(21. června 2004, J. Schwippel, 74 min.)

Zájem o obor podnícen profesorem chemie na gymnáziu, pak studium biochemie na vysoké škole; Biologický ústav Slovenské akademie věd v Bratislavě r. 1965 (ředitel J. Zelinka), r. 1968 aspirantura v ÚOCHB ČSAV Praha (školicem I. Rychlík), r. 1972 disertace.

Myšlenka genového inženýrství – proteosyntéza, až J. Říman dal nový směr: retrokombinantní DNA, z toho pak 25 výzkumných programů a Státní cena; I. Mikeš; o praktickém významu výzkumu (léčiva).

Limity práce: dříve – plánování, objednávky látek rok dopředu, zahraniční cesty (napřed SSSR, pak eventuálně i Západ); dnes – peníze, rozříštěnost programů.

Kritika scientometrie.

V ÚMG AV ČR jsou ženy silně zastoupeny, nevidí rozdíly; jen „kluci jsou někdy bordeláři“.

Zázemí vědecké práce: nikdy nepracoval doma, ale dnes, je-li počítačový terminál doma...

Spolupráce s praxí (firmami), nutnost hledat skuliny mezi spoustou patentů.

Žákovství: učitelem byl především I. Rychlík, pak také J. Říman. Má i několik úspěšných vlastních žáků.

Změny po r. 1989: dříve: „bud' on, nebo já“ dnes: „můžeme oba“. Negativum: tříštění ústavu do skupin, chybí vědecká výchova – aspirantury. Kritika „vrchnosti“.

Unikátní kritický výklad „insidera“ o vývoji jednoho z nejúspěšnějších vědeckých programů v Akademii věd s množstvím postřehů a neznámých faktů o osobnostech i okolnostech.

Prof. PhDr. **Vladimír SKALIČKA**, DrSc. (1909–1991)

čl. kor. (1962); obecný a srovnávací jazykozpyt; profesor na Filozofické fakultě UK v Praze, člen Pražského lingvistického kroužku, člen Vědeckého kolegia jazykovědy ČSAV (1966–1970)

(1988, O. Leška, J. Schwippel, 99 min.)

Kusé vzpomínky na osobnosti působící v Pražském lingvistickém kroužku, názorové rozdíly mezi nimi a na problematiku strukturalismu ve filologii.

Rozhovor poznamenaný nemocí a věkem respondenta.

Prof. PhDr. **Zdenek SLOUKA**, Ph.D. (nar. 1923)

sociologie, politologie; spoluzakladatel a později prezident Společnosti pro vědu a umění (Czechoslovak Society of Arts and Science), profesor Lehigh University, Bethlehem, PA

(2. května 1996, J. Schwippel, 94 min.)

Studia v Brně, prof. I. A. Bláha, po r. 1948 vyloučen; studium v exilu: New York University, Columbia University, současně redaktorem Svobodné Evropy; od r. 1971 profesorem na Lehigh University (mezinárodní vztahy a právo).

Odboj, totální nasazení, studium na Masarykově universitě, prof. Bláha, emigrace. Počátky SVU, program a cíle, rozhovor s Milošem Havlem v r. 1968; česká vědecká emigrace.

Unikátní životopis pouňorového emigranta, množství informací o vzniku a práci Společnosti pro vědu a umění.

Prof. JUDr. Ing. **Zdeněk SOUČEK**, DrSc. (nar. 1932)

čl. kor. (1984); ekonomie; profesor Vysoké školy ekonomické, po 1989 v soukromém sektoru

(1992, J. Schwippel, 74 min.)

Kritický pohled na studia práv; podnikovým ekonomem; kandidatura věd na VŠE – „guru“ prof. Vl. Kadlec; působení na VŠE a ministerstvu školství.

Ideální vědecké pracoviště – „britský model“, univerzita s výzkumným programem (tak mělo původně vypadat Jihočeské biologické centrum ČSAV v Českých Budějovicích).

Obtížný přístup k informacím: „*Baťu jsem mohl nejlépe studovat v Japonsku.*“

Ekonomové: „geniální Čuba“, V. Klaus, V. Dlouhý; J. Vepřek, Horáček, O. Šik, V. Komárek.

Zápory normalizace; dnes: nutnost vědní politiky.

Respondent patří k mladší, „pragmatické“ generaci členů ČSAV, úsudky o teoretické i aplikované ekonomii jsou pregnantní.

PhDr. **Václav SPURNÝ**, CSc. (nar. 1920)

dlouholetý vědecký pracovník Státního archeologického ústavu, pak Archeologického ústavu ČSAV

I. rozhovor (duben 2004, J. Schwippel, 142 min.)

Válečná léta mezi studiem (zčásti tajným), krycím zaměstnáním a totálním nasazením; Archeologický ústav po r. 1945; promoce v r. 1948.

Přednášky o archeologii; roztržštěná pracoviště původního Archeologického ústavu; otázka archeologie v Sudetech; vztahy archeologů mezi Prahou a Brnem; Slovensko.

Medailonky osobností: Jar. Böhm, J. Poulík, M. Šolle, J. Eisner, G. Skalský, J. Filip, I. Borkovský.

2. rozhovor (23. března 2006, J. Schwippel, 60 min.)

Doplňky k dějinám archeologie za okupace; další medailonky archeologů; ublíženo bylo katolíkům: R. Turek, M. Šolle.

Ženy v archeologii: L. Jansová-Horáková, N. Reichertová – „obě limitovány dětmi“.

Zmínka o „zřizencokrácii“ v některých vědeckých institucích po r. 1948 (rozhodovalo členství v KSČ).

Príznačná generační biografie a množství vzpomínek a doplňků k „oficiálním dějinám“.

Prof. Dr. **Vladimír STREJC**, DrSc. (nar. 1921)

čl. kor. (1981); kybernetika; vědecký pracovník Ústavu teorie informace a automatizace ČSAV (1956–1992), profesor na Elektrotechnické fakultě Českého vysokého učení technického v Praze

(1993, V. Prikazský, J. Schwippel, 84 min.)

Interview zaměřeno především na otázky kybernetiky a počítačů: r. 1951 poradní sbor pro automatizaci, r. 1954 Laboratoř pro automatizaci (i kybernetiku), 1954/1955 mezinárodní federace pro automatické řízení, r. 1958 počítač URAL, reléový počítač SAPO (A. Svoboda), MUZA (800 elektronek). Ústavní časopis *Kybernetika*, potíže práce se studenty.

Základní výzkum vs. praxe; kádrová politika; ideologie vs. kybernetika.

Jediné interview věnované výhradně otázce kybernetiky a počítačích strojů; přesné a kritické vzpomínky „bezpartijního“ vědeckého pracovníka o „ztracených šancích“, otázce emigrace atd.; o Wienerově Kybernetice (srov. interview s K. Berkou).

Prof. Ing. **Jan ŠKODA**, DrSc. (nar. 1925)

čl. kor. (1988); vědecký pracovník Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV (1953–1990), předseda Československé společnosti biochemické, profesor na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze

1. rozhovor (7. srpna 2002, J. Schwippel, 76 min.)

Absolvent VŠCHT.

Charakteristiky: F. Šorm (podrobně), I. Málek, Vl. Herout, Vl. Pokorný, O. Wichterle, J. Liehm, I. Rychlík, J. Koštíř, V. Pačes, A. Welsh.

Mikroklima v ústavu – soutěžení i závist; vědecké společnosti při ČSAV svobodnější než ústavy; Komise pro organizaci vědeckých společností při ČSAV – ak. V. Pokorný (předseda) – „pufr proti vrchnosti“.

Biochemický kongres v Praze (1988) – politické aspekty, vyvěšena vlajka Izraele, 6000 účastníků.

Vysoké školy vs. akademie věd: pomsta na Praze 6 (Obvodní výbor KSČ) – V. Kubánek, J. Obzina, O. Wichterle.

2. rozhovor (1. září 2004, J. Schwippel, 71 min.)

Problematika státního plánu základního výzkumu.

Popularizace vědy – spolupráce se Z. Frýbovou: román z lékařského prostředí *Z neznámých důvodů*.

Politika: „slušní lidé“ v KSČ, Svaz vědeckých pracovníků.

Ženy ve vědě.

Cenné informace k atmosféře v ÚOCHB ČSAV a k významu vědeckých společností při ČSAV.

Prof. PhDr. **František ŠMAHEL**, DrSc. (nar. 1934)

historie; vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, později Ústavu československých a světových dějin ČSAV (1964–1974), v letech 1990–1998 ředitel Historického ústavu ČSAV / AV ČR, člen Vědecké rady AV ČR (od 1993, předseda 2001–2009), člen Učené společnosti ČR (předseda 2002–2004)

(16. září, 8. října, 22. října, 4. listopadu, 13. listopadu 2004, J. Schwippel, 438 min.)

Biografie, rodinné zázemí, špatný „třídní původ“ – po maturitě rok práce v dolech, přijetí na jednooborovou historii (Filozofická fakulta UK).

Studium (2.–3. ročník archivnictví); pedagogové: F. Červinka, J. Havránek, M. Truc, I. Hlaváček, Z. Fiala; „staří“: J. Pečírka, V. Vojtíšek, V. Vážný, F. Roubík, F. Kutnar; „noví“: F. Graus, J. Macek.

Studentská vědecká společnost (tajemníkem); cesta do Paříže – „náhoda a štěstí“ (s ním K. Bartošek, J. Heroldová-Šiklová, J. Burian, J. Haubelt).

„Známi ze studií“; píše do Československého časopisu historického; F. Graus, J. Kejř, J. Polišenský.

První zaměstnání – ředitelem Městského muzea v Litvínově; publikační činnost.

Vědecká kandidatura u Z. Fialy, místo v Historickém ústavu ČSAV; kolegové J. Mezník a J. Marek (Moravané), J. Burian, J. Spěvák, J. Eršil, F. M. Bartoš, R. Urbánek („stará škola“). Cesty do zahraničí; časopis *Dějiny a současnost* (J. Macek, Z. Šikl, J. Křen, Z. Šolle).

Historický ústav v r. 1968: zpočátku „velmi opatrní kolegové“, vliv ROH v ČSAV.

Rok 1968 obecněji; Akční plán; posrpnová radikalizace.

Zrušení Historického ústavu ČSAV, vznik Ústavu československých a světových dějin ČSAV.

Šmahel „*exponentem buržoazní historiografie*“ (spolu s J. Kořalkou) – r. 1974 výpověď z ústavu; přijat jako řidič tramvaje (o přestávkách na konečných stanicích studuje).

Disidenti, „šedá zóna“ – např. Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Práce v tábořském muzeu (od r. 1980), přednášková a publikační činnost; jednání se Státní bezpečností; zahraniční styky.

Listopad 1989 – staří „osmašedesátníci“ a mladí „jakobíni“; pověřen vedením Historického ústavu ČSAV, plány obnovy a nápravy. Změny v ústavu („důstojné odchody“), vyklizení Emauz.

Nové vedení ČSAV, předsedou Vědecké rady AV ČR a Učené společnosti ČR.

Dosud nejobširnější a obsahově nejbohatší vzpomínky ze souboru v Archivu AV ČR, vyznačují se vzácnou upřímností korigovanou jen gentlemanskou shovívavostí v soudech o některých souputnících.

JUDr. **Miroslav ŠMIDÁK** (nar. 1931)

vedoucí Sekretariátu prezidia ČSAV (od 1960), po 1968 v Ústředním archivu ČSAV, po 1989 členem tzv. Iniciativní skupiny

(9. května 2002, J. Schwippel, 148 min.)

Biografie, „nadšení pro věc socialismu“ po r. 1945, studia na Vysoké škole politických a hospodářských věd a Právnické fakultě UK, působení v Ústředním výboru Československého svazu mládeže.

Od r. 1960 vede Sekretariát prezidia ČSAV, organizuje řízení a správu ČSAV, po srpnu 1968 „odejít“ do ÚA ČSAV.

Kritický pohled na počáteční chaotické vedení ČSAV, Z. Nejedlý „jen záštitou“, prosazují se iniciativní F. Šorm, J. Kožešník, I. Málek – předseda vlivné „*stranické skupiny Prezidia*“.

Ústřední výbor KSČ stavěl ČSAV před hotová rozhodnutí.

ČSAV měla na rozdíl od vysokých škol mírnější kádrová kritéria, proto tam pracovalo více schopných lidí.

Předsednictví F. Šorma – „*největší vzestup ČSAV*“, ale i chyby; dobré osobní i institucionální vztahy se Slovenskou akademií věd.

Náběhy Pražského jara v ústavech ČSAV; srpen 1968 – snaha pokračovat v demokratizaci.

Rok 1989 – tzv. Iniciativní skupina: O. Wichterle, H. Rašková ad.

Přesný a zasvěcený výklad o vývoji řízení a správy ČSAV, odkrývající i rivalitu a mezilidské vztahy uvnitř vedení Akademie a uvádějící i „nezlistiněná fakta“. Současně také výtečný úvod k osobnímu fondu respondenta v Archivu AV ČR.

Ing. **Vladimír ŠONDA** (nar. 1925)
ředitel Úřadu prezidia ČSAV do 1969

(17. března 2006, J. Schwippel, 42 min.)

Studia přerušena okupací, totální nasazení, studium na Českém vysokém učení technickém, práce na generálním štábu, přechod do ČSAV, kde už dříve byl „zástupce armády“ pplk. Rybníček.

Rada pro rozvoj výrobních sil, Sekretariát státního plánu výzkumu, r. 1958 přejímá funkci „ředitele ČSAV“ po dr. V. Procházce.

V KSČ od r. 1946 („nutný předpoklad“ pro funkci), vyloučen r. 1969 a propuštěn z ČSAV.

Třídně politické prověrky v r. 1958 („i mnoho osobních účtů“, „stará parta“ vedení ČSAV, „nová parta“ Sekretariátu státního plánu výzkumu). Přísná s. Köhlerová kádruje; mocné přímluvy akademiků; postizení.

Dr. V. Procházka.

„Vykazovat výsledky“ a aplikovaný výzkum: bratří Mackerlové – fiasko (čištění vody).

O Ústavu matematických strojů ČSAV, počítačích, kybernetice.

Typický životopis „ročníku 25“, objektivní líčení padesátých let v ČSAV, potvrzuje další interview pamětníků.

Prof. MUDr. **Jaroslav ŠTERZL**, DrSc. (nar. 1925)
čl. kor. (1965), ak. (1988); imunologie; od 1953 vědecký pracovník Biologického ústavu ČSAV, později Mikrobiologického ústavu ČSAV (ředitel 1990–1992), zakladatel Československé imunologické společnosti

1. rozhovor (květen 1998, J. Schwippel, 79 min.)

Dětství, školy a studia, totální nasazení, práce v nemocnici (Plzeň) – odtud do Prahy k I. Málkovi (pokládá se za jeho žáka); počátek profesní kariéry; práce v Biologickém a Mikrobiologickém ústavu ČSAV: „dobrý ústav – tvořivý kolektiv, multidisciplinární“; po r. 1968 zbaven funkce vedoucího oddělení imunologie MBÚ ČSAV, zůstal v ústavu; zákaz cest na Západ a přednášek.

Mezi lety 1975–1985 výrazné zaostávání československé imunologie; založení Československé imunologické společnosti (1986), „dohánění v oboru“.

„Domovem vědce je dobrý ústav.“

Charakteristika I. Máлка v dobovém kontextu.

2. rozhovor (15. července 2002, J. Schwippel, 265 min.)

V podrobnějším interview zopakovány autobiografické údaje.

Světová federace vědeckých pracovníků – „průlom do železné opony“, r. 1959 cesta do USA.

Málkovy řasy, Biocel Paskov.

Práce v MBÚ ČSAV – „pražská imunologická škola“, prof. Hašek, I. Málek dovedl pro ústav vše zařídit; pracoviště v Novém Hrádku – „bezmikrobní zvířata“.

Postih po r. 1968, zákaz zahraničních cest až do r. 1989.

Komise pro organizaci vědeckých společností při ČSAV – význam; vědecká kolegia ČSAV byla oproti předešlým sekcím ČSAV demokratická.

Státní plán výzkumu – výhody a nevýhody plánování.

Rozdíly: F. Šorm – I. Málek; akce „Těšivoj“ – u rybníku v jižních Čechách se řešily všechny problémy MBÚ.

Osobnosti: „případ dr. M. Holuba“, dr. Jindra Málková a manželství Ivana Málka.

Korejská válka, mandelinka bramborová (1950).

O pramenech k dějinám vědy, „*publikace je už vychladlá láva*“.

Světová federace vědeckých pracovníků, vážně míněný boj za světový mír, zasedání pugwashského hnutí v Mariánských Lázních.

„Ročník 25“ – zakladatelská generace ČSAV, první sblížení; Nejedlý vs. „mladí“.

Výborný vztah k I. Málkovi; ČSAV – sňatky s „dámami z aparátu“.

Šterzlův „hospodský incident“, J. Říman intervenoval až u prezidenta Novotného.

„Sociologie soužití uvnitř ČSAV“: zprvu rovnost, později za normalizace kastovníctví.

Interview podává mnoho informací o I. Málkovi a dalších osobnostech z ČSAV a MBÚ ČSAV. Zajímavý životopis. Cenné, bohužel ne zcela koherentní, je líčení „sociologie staré ČSAV“ a „všedního dne vědce“. Respondent je bystrý pozorovatel a výborný vypravěč.

Profesor Dr. **Jan TAUC**, DrSc. (1922–2010)

čl. kor. (1962, 1990), zahr. čl. (1991);²² fyzika pevných látek; vědecký pracovník Ústavu technické fyziky ČSAV (od 1952), pak Ústavu fyziky pevných látek ČSAV, profesor Univerzity Karlovy v Praze (od 1964), v emigraci profesor Brown University, Rhode Island, USA

(2003, J. Schwippel, odpovědi na otázky dodal respondent v textové podobě)

Vlastní biografie významného fyzika, „kádrově nevhodného“, ale úspěšného (výzkum tranzistorů). Úzce souvisí s rozhovorem s prof. Janouchem (Evropská fyzikální společnost).

22 Zbaven členství usnesením vlády ČSSR „pro nezákonný pobyt v zahraničí“ (1972), členství obnoveno usnesením vlády ČSFR (1990), usnesením valného shromáždění ČSAV převeden do kategorie zahraničních členů (1991).

Ing. **Kamila TOMÁNKOVÁ** (nar. 1919)

pracovnice Likvidační komise ČSAV pro zrušené vědecké společnosti, později přešla do Základní knihovny ČSAV (vedoucí technicko-hospodářské správy), v Akademii věd pracovala celkem 48 let až do r. 2001

(6. června 2002, J. Schwippel, 54 min.)

Vzpomínky na likvidaci (převod do ČSAV) Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění, Masarykovy akademie práce, Československé národní rady badatelské, Národohospodářského ústavu, Hlávková nadání, Slovanského ústavu, Jednoty českých matematiků a fyziků; majetek rušených společností: mj. zámky Tupadly, Bechyně, Liblice, Lužany. Všední dny počátku ČSAV – stěhování; dr. V. Procházka, JUDr. Jelínek, B. Šeplavý, Ing. Šulc.

Tehdejší potíže s kádrováním.

Základní knihovna – Ústředí vědeckých informací ČSAV: chronický nedostatek informací.

Unikátní výklad o „rukodilných počátcích“ budování ČSAV a likvidaci vědeckých společností; kuriózní epizoda: jako první jednala se sovětskými vojáky o předání budovy ČSAV na Národní třídě (21. 8. 1968). Typické osudy osoby s nevhodným třídním původem. Faktograficky významný doplněk archivního fondu Likvidační komise ČSAV pro zrušené vědecké společnosti.

PhDr. **Anežka VIDMANOVÁ**, CSc. (1929–2010)

dlouholetá vědecká pracovnice Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, editorka Husových spisů

(31. srpna 2004, J. Schwippel, 77 min.)

Špatný „třídní původ“, přesto mohla studovat na Filozofické fakultě UK.

Nejdříve umístěnka na základní školu v Bystřici u Benešova, později se dostává do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV k prof. A. Salačovi.

Charakteristiky klasických filologů (B. Ryba, A. Salač, manžel L. Vidman), práce v Komisi pro soupis a studium rukopisů. „Zátíší“ pro klidnou práci v Kabinetu.

Pronásledování z politických důvodů, zmařená kariéra.

Názory na otázku „ženy ve vědě“.

Biografie shrnující všechny potíže „kádrově závadných osob“ od r. 1939 až do normalizace.

Josef VOLEK (nar. 1926)

od 1956 v aparátu ČSAV (oddělení / odbor zvláštních úkolů Úřadu prezidia ČSAV), po 1968 vyškrtnut z KSČ, práce v ekonomickém odboru Úřadu prezidia ČSAV, šéfem civilní obrany; do 1968 předsedou Závodního výboru ROH; 1989 spoluzakladatel Občanského fóra ČSAV

1. rozhovor (2. července 2002, J. Schwippel, N. Kmočová, 134 min.)

„Všední den“ v ČSAV padesátých let, dobré osobní vztahy na Prezidiu. Charakteristiky ředitelů pracovišť (J. Smetana, O. Chlup, J. Šternberg, Jar. Böhm, V. Laufberger, B. Hacar, V. Kořínek).

Dr. J. Mrázek; utajovaná Laboratoř speciální anorganické chemie ČSAV, šéf Ing. J. Vít; počítač SAPO – A. Svoboda, jeho první a druhá emigrace, negativní vztah J. Kožešníka.

Důležité pomocné orgány vedení ČSAV; státní plán výzkumu.

Politika a věda: mandelinka a entomologové; L. Köhlerová – péče o „kádrovou čistotu a linii strany“.

Další osobnosti: J. Tauc, F. Herčík, H. Rašková, O. Wichterle, prof. O. Kunz, „osvícený“ J. Pluhař; slovenští akademici L. Kneppo, D. Blaškovič.

Počátky práce odboru „zvláštních úkolů“ v ČSAV, osoby; působení Státní bezpečnosti v ČSAV: mj. A. Liška – vedoucí zvláštních úkolů v Ústavu jaderného výzkumu ČSAV v Řeži, plk. Brůha v Laboratoři speciální anorganické chemie ČSAV.

Události v r. 1968, skartace, zápisy, postihy, obsazení budovy Sovětskou armádou. Normalizace (Radimský, Kulhavý); „zlí normalizátoři“ Miko, Čičko (Státní bezpečnost), Milsimr, J. Jelínek.

Rok 1989 – „volné navázání na r. 1968“, Občanské forum, zakladatelé.

Složitost rehabilitací po r. 1989 (problematika finančně motivovaných emigrací).

Předsedové ČSAV: Z. Nejedlý – na Prezidiu se vyskytoval jen zřídka, F. Šorm – ČSAV získala velkou prestiž, J. Kožešník – normalizace a nešťastná delimitační rozhodnutí, nemocný B. Kvasil „nevládl“, vlídný J. Říman.

Evakuační základny a střediska ČSAV. Drobné epizody a výjimky z „kádrovací přísnosti“.

2. rozhovor (21. května 2003, J. Schwippel, přítomen J. Riedel, 72 min.)

Charakteristika spolupracovníků a vedoucích v oddělení (od r. 1964 odboru zvláštních úkolů Úřadu prezidia ČSAV; výrazné typy na zvláštních odděleních v některých ústavech. Postřehy o dalších lidech v aparátu Prezidia ČSAV, ve vedení Akademie věd a mezi řediteli ústavů.

Nadprodukce „tajných“ dokumentů v 50. letech (včetně např. branné přípravy) – později se zracionalizovalo.

Zmíněny některé výrazné případy: např. vývoj elektrosoučástky TANDEL a následný vznik Patentového střediska ČSAV; evakuační příkazy v době berlínské krize, aniž by tehdy byly známy důvody; antrax na Slovensku.

ČSAV poskytovala krytí pracovníkům ministerstva vnitra při výjezdech do zahraničí.

Vojenští přidělenci z ministerstva obrany.

Konec kariéry po r. 1968, přechod na statistiku – „statistické odhady“.

Rozhovory přeplněné jmény a informacemi (často „nezlístiněnými“), sociologicky významná charakteristika první generace štábu ČSAV – „protektorátem zocelený

ročník 25“, stejně tak i údaje kontaktech se Státní bezpečností. Bohatý zdroj informací a faktů jak z „vyšších pater“ (včetně utajovaného výzkumu), tak i z „nejnižších podlaží“ ČSAV.

Prof. Ing. RTDr. **Otto WICHTERLE**, DrSc. (1913–1998)

čl. kor. (1952), ak. (1955); chemie; zakladatel Ústavu makromolekulární chemie ČSAV (ředitel 1959–1969, vědecký pracovník 1970–1979), předseda ČSAV (1990–1992)

1. rozhovor (29. září 1993, J. Schwippel, 35 min.)

„Žáci“: mnoho posluchačů, pro mnohé byl vzorem; „rád jsem učil, bohužel jen krátce“ (2–3 roky).

Umění využívat „náhod a příležitostí“. Boj s překážkami jako hra a sport. „Z přinucení jsem nepracoval skoro nikdy.“

O genealogii, vlastním odkazu („něco ze mne zůstane v mých potomcích“, „zanechat stopu...“).

Nemožnost předvídat budoucí rozvoj vědy, „saturační fáze“ vývoje; ekologie a přírodní katastrofy.

2. rozhovor (říjen 1993, rozhovor pro Rádio Alfa, red. Navrátil, J. Schwippel, 52 min.)

Rodinné zázemí v dětství.

Nezbytná role státu v podpoře vědeckého výzkumu.

Kdo jsou hrdinové, úspěch jako věc náhody a štěstí. Pojem „práce“ vs. zájmová činnost.

O stáří, životním elánu, nepřátelích, naivitě (Pražské jaro); dobré manželství.

Poslední patent: univerzální levný ochranný nátěr proti sprejerům.

Profesor Wichterle s odkazem, že „Vzpomínky“ napsal pro Archiv AV ČR, souhlasil jen s doplňujícími otázkami. O jeho názorech svědčí velice otevřeně vedený první rozhovor, druhé interview, týkající se spíše obecnějších témat, již jen doplňuje a vysvětluje dřívější.

Recenzovali

Mgr. Pavel Kodera, PhD., Národní technické muzeum

PhDr. Jitka Rauchová, PhD., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Resumé

Witnesses and cooperators of the history of the Czechoslovak Academy of Sciences. The collection of interviews in the Archive of the Academy of Sciences

It was evident already at the beginning of 1970s, during processing of official documents from the activities of the management and research institutes of the former Czechoslovak Academy of Sciences, that their value as a historical source is limited. For this reason, witnesses chosen from scientists, scholars, and officials of the Academy of Sciences were interviewed to provide a more complete and compact picture of Czech and Czechoslovak sciences in the second half of the 20th century. The interviews records gradually accumulated, and their catalogue is submitted here. Besides basic data on each respondent, the content of each interview is conveyed in short entries and then briefly reviewed. The interviews bring rich and often unique information on the operation of the Academy of Sciences and on contemporary relations and conditions for research. The introduction describes the use of oral history in the Archive of the Academy of Sciences and the efforts of the Archive to coordinate work among archives of the academies of sciences of the so-called socialistic countries during the 1980s.

Translated by Hana Barvíková.

V návaznosti na studie o prověrkách politické a třídní spolehlivosti, uveřejněné v Pracích z dějin Akademie věd 2010, roč. 2, č. 2, otiskujeme následující materiálovou stať.

Prověrky 1958 a následné rehabilitace v ČSAV (Svědectví o jejich průběhu v pramenech Archivu AV ČR)

NATAŠA KMOCHOVÁ

The 1958 purges and subsequent rehabilitations at CSAS (Testimonies in ASCR Archive sources)

Abstract: This material study attempts on the basis of witness sources preserved in the ASCR Archive to reconstruct the progress and effects of the screening of class and political dependability at CSAS. It also deals with rehabilitations performed from late April 1968 to November 1969 by the Committee for Investigating Personnel Measures and Rehabilitation.

Keywords: screening of class and political dependability at CSAS, 1958, rehabilitations.

Během existence ČSAV, tj. v letech 1952 (1953)–1992, se uskutečnily dvě prověrkové akce, které významně zasáhly do jejího života a které můžeme bez nadsázky označit za plošné. První z nich, nazvaná prověrka třídní a politické spolehlivosti, proběhla v r. 1958, druhá, realizovaná v r. 1970, byla pojata jako tzv. očista od protisocialistických a protisovětských sil. Tento příspěvek věnuje pozornost prověrkám v r. 1958.

Usnesením politického byra Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále: ÚV KSČ) z prosince 1957 byly schváleny Zásady prověrky všech pracovníků na ministerstvech a ústředních úřadech z hlediska třídní a politické spolehlivosti.¹ Provedení prověrek se vztahovalo též na ČSAV jako vrcholný a ústřední orgán pro řízení vědy. Zmíněné zásady stanovily termín prověrek na období od prosince 1957 do konce února 1958.

1 V jejich preambuli se mj. uvádí: „Před uskutečněním změn v organizaci řízení, financování a plánování našeho hospodářství, které sledují podstatné snížení, zkvalitnění a zhospodárnění státního aparátu, je třeba prověřit třídní a politickou spolehlivost všech pracovníků ministerstev a ústředních úřadů. Účelem prověrky je očistit státní aparát od všech politicky nespolehlivých živlů a zabránit tomu, aby se nedostaly na jiná důležitá místa.“ Viz Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Miroslav Katětov, neuspořádáno (všechny využívané materiály z tohoto fondu jsou prozatím uloženy v k. 5), složka Rehabilitační komise 1968–69: materiály prověrky 1958, Výpis ze zásad prověrky všech pracovníků na ministerstvech a ústředních úřadech z hlediska třídní a politické spolehlivosti.

Do konce dubna 1958 měla být politickému byru ÚV KSČ předložena souhrnná zpráva o výsledku prověrky. Na základě uvedeného usnesení jmenovalo IV. oddělení ÚV KSČ hlavní komisi pro pracoviště ČSAV ve složení:² předseda Ing. Josef Havlín (tehdejší vedoucí odboru ÚV KSČ),³ členové akademik Jaroslav Kožešník (hlavní vědecký sekretář ČSAV), akademik Ivan Málek, člen korespondent ČSAV Milan Hašek, PhDr. Čestmír Amort, CSc., MUDr. Jan Bureš, DrSc., L. Dvořák, Marie Pochopová (pracovnice III. oddělení Městského výboru KSČ), Krupička (člen Obvodního výboru KSČ v Praze 1), tajemník komise Václav Honzík (vedoucí odboru evidence kádrů Ústřední hospodářské správy pracovišť ČSAV).

Při této hlavní prověřkové komisi byly ustaveny dvě pomocné komise (subkomise), jejichž úkolem bylo připravovat podkladové materiály pro jednání komise hlavní. Později, při zahájení prověrky v jednotlivých ústavech, bylo nutno vzhledem k velkému počtu prověřovaných pracovníků rozšířit počet původních dvou subkomisí na čtyři (na jiném místě se uvádí pět).⁴ O chystané prověrce na pracovištích ČSAV byl v lednu 1958 informován Výbor prezidia ČSAV a ředitelé (vedoucí) pracovišť. Hlavní vědecký sekretář ČSAV akademik Jaroslav Kožešník na schůzi Výboru prezidia ČSAV dne 8. ledna 1958 sdělil, že svolal na sobotu 11. ledna 1958 vedoucí pracovníky všech pracovišť ČSAV, aby je informoval o plánovaném provádění prověrek pracovníků všech ústředních úřadů, a tedy i ČSAV. Dle jeho sdělení při těchto prověrkách měly být posuzovány odborné kvality pracovníků a jejich spolehlivost. Hlavní komise se měla zabývat kádrovým materiálem všech pracovníků.⁵ Avšak již před tímto datem se konal dne 6. ledna 1958 společný aktiv členů hlavní komise, pomocných komisí a kádrových pracovníků z jednotlivých pracovišť, na němž byli přítomni seznámeni se zásadami a organizačním postupem prověrky. Ve stejném duchu se konal aktiv funkcionářů základních organizací (dále: ZO) KSČ pracovišť ČSAV dne 9. ledna 1958, svolaný IV. oddělením ÚV KSČ.⁶ Na základě instruktaže byly na pracovištích ČSAV během ledna 1958 svolávány aktivity členů výborů ZO KSČ a vedoucích stranických skupin, kde byli přítomní informová-

2 A AV ČR, fond M. Katětov, složka Zprávy rehabilitační komise 1968–69: zpráva z 12. 8. 1968).

3 Podle uvedených zásad prověrky měl být předsedou hlavní prověřkové komise zástupce vedoucího oddělení nebo vedoucí odboru ÚV KSČ. J. Havlín byl později vystřídán Vlastimilem Štěpánkem, tehdejším pracovníkem oddělení ÚV KSČ. K výměně došlo patrně v dubnu 1958.

4 Zde se údaje rozcházejí. Počet čtyř subkomisí uvádí nedatovaná Zpráva o výsledcích stranické prověrky pracovníků Úřadu prezidia ČSAV a vedoucích pracovníků ve vědeckých ústavech. Existence pěti subkomisí je uvedena v informaci Kádrová situace v ČSAV. Viz A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise: materiály prověrky 1958. Složení subkomisí se nepodařilo spolehlivě zjistit. Je pouze známo, že předsedou subkomise pro pracoviště společenských věd byl dr. Zdeněk Vitásek, pracovník oddělení ÚV KSČ. Viz A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 44. zasedání Prezidia ČSAV z 12. 9. 1968, bod VI: Zpráva komise k prošetření kádrových opatření a pro rehabilitaci.

5 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 2. zasedání Výboru prezidia ČSAV z 8. 1. 1958, bod 27. Informace podaná akademikem Kožešníkem byla patrně ústní; k projednávanému bodu není písemný podklad.

6 Na obou akcích, tj. 6. a 9. 1. 1958 referoval J. Havlín.

ni o postupu prověrky; na aktivity byli přizváni někteří vedoucí pracovníci příslušného ústavu.

Podle rekonstrukce na základě dochovaného archivního materiálu byl postup prověrek v hlavních rysech následující.⁷ Vlastní prověřkové podklady připravovaly ZO KSČ ve spolupráci s kádrovými referenty pracovišť s tím, že výbory ZO KSČ měly za úkol vypracovat na každého prověřovaného pracovníka stranické hodnocení a svůj návrh závěru prověrky. Připravené podklady posuzovala příslušná subkomise za účasti ředitele (vedoucího) pracoviště, zástupce ZO KSČ, kádrového pracovníka, často i za účasti předsedy příslušné sekce. Navržené závěry schválila, případně upravila či pozměnila a předala hlavní prověřovací komisi s návrhem konečného rozhodnutí. Práce kádrových referentů však nebyla bezchybná a bezproblémová, jak dokládá obšírný záznam Ústavu práva ČSAV obsahující stížnost na kádrovou referentku ústavu pro její nedbalou práci, manipulaci s fakty apod. při přípravě podkladů k prověrce na ústavu.⁸ Někdy se komise setkala u funkcionářů ZO KSČ s neobjektivním a dogmatickým přístupem při hodnocení pracovníka, hraničícím až s chorobnou nedůvěřivostí. Ojedinelé se vyskytla i tendence k vyřizování osobních účtů.⁹

Pokud nebyl k dispozici dostatečný kádrový materiál o prověřované osobě či pokud byl jednotlivec zaměstnán na pracovišti krátkou dobu, byly vyžadovány posudky z předchozího zaměstnání a z místa bydliště. Tam, kde na pracovišti nebyla stranická organizace, pomocná komise připravovala podklady k prověrce a vyhodnocovala kádrový materiál za účasti jednotlivce-člena KSČ z prověřovaného pracoviště nebo členů KSČ odjinud, kteří problematiku i pracovníky daného ústavu znali. Návrhy závěrů subkomisi ke všem pracovníkům ústavů byly postoupeny hlavní prověřkové komisi k projednání a vyjádření. Ta zhodnotila kádrovou a politickou situaci na pracovišti jako celku (případně vrátila materiál pomocné komisi k doplnění) a pak se zabývala podrobněji jednotlivými případy, u nichž byl subkomisi a ZO KSČ pracoviště doporučován odchod pracovníka mimo ČSAV či přeřazení v rámci ČSAV, převedení na nižší funkci, odchod do důchodu, jednoroční zkušební lhůta nebo zazněly připomínky k odborné úrovni či politické aktivitě. V takovém případě si hlavní komise zvala pracovníky k pohovoru a jednala s nimi za účasti předsedy subkomise, ředitele (vedoucího) příslušného pra-

7 V A AV ČR se dochoval k prověrkám v r. 1958 jen zlomek původního dobového materiálu. Souhrnné informace obsahují až zprávy pro Prezidium ČSAV vypracované Komisí k prošetření kádrových opatření a pro rehabilitaci (dále: Rehabilitační komise 1968–69), zvolené na XXIV. valném shromáždění členů ČSAV 17. 4. 1968. Uvedená komise pracovala v letech 1968–1969 a tehdy měla k dispozici písemná svědectví na základě prováděného šetření. Písemnosti z činnosti komise a její podklady byly v r. 1974 zapůjčeny tehdejšímu předsedou ČSAV akademikem Kožešníkem Ústřednímu výboru KSČ a odtud se již přes veškeré urgency nevrátily. Důvod pro zapůjčení nebyl a není znám. Torzo materiálu komise (např. zápisy, koncepty zpráv, některé zprávy a zlomky podkladů) se dochovalo v osobním fondu akademika M. Katětova, který byl jejím předsedou.

8 A AV ČR, fond Ústav státu a práva ČSAV, k. 13, i. č. 104.

9 A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise 1968–69; materiály prověrky 1958, Kádrová situace v ČSAV.

coviště a zástupce výboru ZO KSČ pracoviště. Pracovníci, kteří měli plnou politickou důvěru, absolvovali pohovor po skupinách. Sami členové hlavní prověřkové komise si však uvědomovali úskalí zásad prověrky, tak jak byly vytyčeny pro ministerstva a ústřední úřady. Jejich uplatnění bylo třeba přizpůsobit skutečným podmínkám ČSAV, kde (kromě Úřadu prezidia ČSAV, jehož charakter činnosti byl prakticky totožný s ostatními centrálními úřady) převažovala u většiny prověřovaných pracovníků tvůrčí vědecká práce. Bylo nutno mít na zřeteli, že při mechanickém uplatňování zásad by neprošla značná část vědeckých pracovníků nadprůměrných kvalit. Podle názoru komise byla mezi předními vědeckými pracovníky, příslušníky starší a střední vědecké generace, řada těch, kteří z hlediska prověrky byli „kompromitováni“ třídním původem, politickým zaměřením či apolitičností. Panovala však obava, že jejich odchod či přesun na jiná pracoviště by znamenal přerušeni jejich vědecké práce, a mohl tak způsobit určité ochromení činnosti v dané vědecké disciplíně nebo ohrozit důležité vědecké úkoly.¹⁰ Rovněž někteří členové Prezidia ČSAV v diskusi na schůzi prezidia vyjádřili obavy, zda nebude odchodem odborně zdatných odborníků oslabena práce některých pracovišť či výzkumných týmů. Tato skutečnost vedla k tomu, že se komise rozhodla učinit výjimky ze zásad prověrky, nicméně uplatnění výjimek nebylo bezpodmínečné. V některých případech byl doporučen odchod pracovníka do důchodu po dokončení daného výzkumného úkolu¹¹ či navrženo odvolání z funkce vedoucího oddělení ústavu nebo z funkce školitele aspirantů. Po projednání materiálu prověrek a hodnocení situace v Akademii došla hlavní prověřková komise k názoru, že bude účelné zavést ve zvláštních případech jednorocní zkušební dobu. Na některé pracovníky si předseda hlavní komise vyžádal materiál z ministerstva vnitra. Hodnověrnost tohoto postupu byla ale problematická: „*Nebylo však možno vždy se o materiál tohoto orgánu opřít, poněvadž informace vycházely (jak bylo v některých případech uvedeno) z neprověřených poznatků.*“¹² Každý prověřovaný pracovník byl poté seznámen se závěrem hlavní prověřkové komise a poučen o možnosti odvolat se proti jejímu rozhodnutí k odvolací prověřkové komisi IV. oddělení ÚV KSČ. Této možnosti využilo celkem 52 osob; ve 32 případech odvolací komise rozhodnutí prověřkové komise potvrdila a ve 20 případech původní záměr změnila ve prospěch prověřovaného pracovníka (v 9 případech souhlasila s ponecháním pracovníka na dosavadním pracovišti, u 11 osob souhlasila, aby pracovali na jiném ústavu).

10 „*Nejvíce těžkostí bylo při prověřování vědeckých pracovníků, jejichž odborná a vědecká kvalifikace dosahuje evropského nebo světového měřítka.*“ Viz A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise 1968–69: materiály prověrky 1958, Zpráva o výsledcích stranické prověrky třídní a politické spolehlivosti pracovníků Úřadu prezidia ČSAV a vedoucích pracovníků ve vědeckých ústavech ČSAV.

11 „*Prozatímni ponechání v takových případech podmiňovala vždy stranická komise požadavkem výrazného a aktivního politického růstu.*“ Viz A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise 1968–69: materiály prověrky 1958, Kádrová situace v ČSAV.

12 A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise 1968–69: zprávy, Zpráva o výsledcích třídní a politické spolehlivosti pracovníků Úřadu prezidia ČSAV a vedoucích pracovníků ve vědeckých ústavech ČSAV.

O rozsahu prověřkové akce si uděláme představu ze zmínky, že se na prověrkách v ČSAV podílelo celkem 170 členů KSČ, přitom posuzováním jednotlivců se vždy zabývalo nejméně 24 funkcionářů a někdy bylo provedeno pouze 11 až 14 pohovorů za 12 hodin jednání hlavní komise.¹³

Prověrek však bylo využito i jinak. Jednak pro převedení některých pracovníků do důchodu, pokud na něj měli již nárok,¹⁴ a jednak jako nástroj ke snížení počtu pracovníků řídicího aparátu a administrativních pracovníků. Pro umístění těchto pracovníků vydala vláda usnesením č. 135 ze dne 6. února 1958 směrnice, podle nichž se postupovalo i při umisťování pracovníků, kteří museli opustit svá místa na základě výsledku prověrky; především pracovníků bývalého Úřadu prezidia (dále: ÚP) ČSAV. Ten byl prověrkami dotčen nejvíce vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o administrativně organizační orgán, jehož činnost byla téměř totožná jako u jiných ústředních orgánů. Za tím účelem byla v únoru 1958 v ÚP ČSAV ustavena komise pro přípravu pracovních příležitostí pro jeho odcházející pracovníky a pro obstarání jmenného seznamu kvalitních pracovníků uvolňovaných z ústředních úřadů. Měla za úkol mj. vyhledat a rezervovat pro odcházející zaměstnance vhodné pracovní příležitosti. Každý člen této komise měl odpovídat za umístění svěřeného pracovníka, a to do té míry, že s ním měl navštívit eventuální místo, projednat termín nástupu a dohodu o platovém ohodnocení.¹⁵ Také Prezidium ČSAV mj. uložilo hlavnímu vědeckému sekretáři ČSAV, aby se spolu s touto komisí postaral o dobré umístění pracovníků, kteří z ÚP ČSAV odcházejí.¹⁶ Ukázkou, jak se hlavní vědecký sekretář ČSAV akademik Kožešník svého úkolu zhostil, je část korespondence vedené s několika ministry.¹⁷ (Viz přílohy.)

Prověřkovým řízením v hlavní komisi prošlo celkem 4560 pracovníků z 83 pracovišť ČSAV (67 pražských, 15 brněnských a jednoho opavského). Osobní pohovory před hlavní prověřovací komisí absolvovalo celkem 1017 pracovníků ČSAV, tj. téměř každý čtvrtý pracovník (cca 22 %). Na základě výsledku prověrky¹⁸ mohlo při své práci v ČSAV zůstat 4215 pracovníků. Přefazením bylo postiženo 312 zaměstnanců, z nichž 118 muselo odejít z třídních nebo politických důvodů mimo ČSAV, 109 do důchodu (mezi nimi i ti, jejichž případné ponechání na pracovišti ČSAV bylo pokládáno za politicky neúnosné), 45 na nižší funkce z důvodu nízké politické úrovně (týkalo se především vedoucích pracovníků, s jejichž setrváním ve funkci komise nesohlasila), dal-

13 Tamtéž, složka Rehabilitační komise ČSAV 1968–69: materiály prověrky 1958, nedatovaná Zpráva o výsledcích prověrky pracovníků Úřadu prezidia ČSAV a vedoucích pracovníků.

14 Tento postup, tedy spojení čistě právní záležitosti s třídně politickými prověrkami, byl podle názoru rehabilitační komise 1968–69 nesprávný a vyvolal u některých osob dojem politického postihu.

15 Tento postup však platil nejvýše pro 3 pracoviště. V případě, že všechna 3 nabízená místa pracovník odmítl, skončila povinnost péče o jeho umístění.

16 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, VII. zasedání Prezidia ČSAV ze 7. 3. 1958, bod I: Výsledek prověrky Úřadu prezidia ČSAV.

17 A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, k. 114, i. č. 342, Prověrka třídní a politické spolehlivosti v r. 1958.

18 Tamtéž.

ším 40 pracovníkům komise doporučila přeřazení v rámci ČSAV na méně politicky exponované pracoviště. Jistou výjimkou ze zásad prověrky byl podmíněný souhlas se setrváním 33 zaměstnanců na pracovištích, což se týkalo zejména pracovníků s vysokou vědeckou a odbornou úrovní, politicky nebo třídně nevyhovujících.

Prověrkou bylo celkem dotčeno 345 osob (tj. cca 7,6 %), z nichž 227 osob muselo odejít a 118 osob zůstalo v ČSAV, avšak za zhoršené až ponižující osobní situace.

Podle názoru Rehabilitační komise 1968–69 byl ve skutečnosti počet postižených vyšší o 620 osob, jichž se týkaly připomínky k politické aktivitě a odborné úrovni.

V rámci této skupiny byly i zvláštní případy, jimž byla uložena tzv. jednorozční zkušební doba pro „získání hlubšího politického přehledu“ nebo pro zbavení se některých vážných charakterových nedostatků. Po uplynutí této lhůty se konal nový pohovor s konečným závěrem. Celkem tedy bylo prověrkami zasaženo různým způsobem 965 pracovníků ČSAV, tedy cca 21 % z tehdejšího celkového počtu.¹⁹

Detailní údaje poskytuje přehled o výsledcích prověrky podle funkcí, politické příslušnosti, původu a náboženského vyznání o výsledcích prověrky zasláný v červenci na ÚV KSČ.²⁰ (Viz příloha.)

Otázka rehabilitací a požadavek na odsouzení perzekuce vědeckých pracovníků v důsledku zejména třídně-politických prověrek zazněl již počátkem Pražského jara 1968 z řad pracovníků Akademie. Byla vyjádřena v rezoluci aktivu komunistů-pracovníků ČSAV, který se sešel 26. března 1968,²¹ diskutována na březnovém zasedání Prezidia ČSAV,²² kde závěrem diskuse o charakteru a průběhu prověrek politické a třídní spolehlivosti pracovníků ČSAV v r. 1958 toto prezidium uložilo předsedovi ČSAV akademiku Františku Šormovi 1) tlumočit orgánům ÚV KSČ a vládě ČSSR požadavek na generální přezkoumání jejich průběhu a důsledků a přijetí obecně platných závazných opatření k nápravě křivd, k nimž v důsledku prověrek došlo, 2) připravit návrh takových kroků, které by vedly k přezkoumání průběhu i výsledků prověrek v ČSAV, k nápravě zjištěných křivd a nespravedlností.

Ve dnech 17.–18. dubna 1968 se sešlo XXIV. valné shromáždění členů ČSAV, kde rovněž zazněla kritika deformací, které Akademii postihly v minulosti.²³ Akademik Jan Filip tlumočil návrh volební komise valného shromáždění ČSAV, aby si Akademie ověřila postup soudního řízení a oprávněnost soudních rozsudků, na jejichž základě byli

19 A AV ČR, fond M. Katětov, složka Rehabilitační komise 1968–69: zprávy.

20 A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, k. 114, i. č. 342, Prověrka třídní a politické spolehlivosti v r. 1958. Pracoviště ČSAV byla začleněna podle svého zaměření do působnosti jednotlivých sekcí: I. sekce matematicko-fyzikální, II. sekce geologicko-geografická, III. sekce chemická, IV. sekce biologicko-lékařská, V. sekce technická, VI. sekce historická, VII. sekce ekonomie, práva a filozofie, VIII. sekce jazyka a literatury.

21 A AV ČR, fond Sekretariát hlavního vědeckého sekretáře člena korespondenta Jaroslava Pluhaře, k. 47, sign. 20/1968.

22 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 38. zasedání Prezidia ČSAV z 27. 3. 1968, bod XXIII.

23 Např. v úvodním projevu předsedy ČSAV akademika Šorma, v diskusních vystoupeních prof. Srovnala, prof. Úlehly i hosta valného shromáždění Čestmíra Císaře.

zbavení členství v ČSAV profesori Bohumil Ryba a Ferdinand Prantl, vyvodila z toho příslušné důsledky a zasadila se o jejich rehabilitaci. Člen korespondent Ladislav Čepěk doporučil vytvoření akademického orgánu s úkolem prostudovat materiály členů ČSAV postižených různými opatřeními (soudním řízením apod.), která vedla např. k jejich vyloučení z Akademie. Tento orgán by pak mohl navrhnout valnému shromáždění ČSAV zrušení nesprávného usnesení. Podněty z této diskuse posléze vyústily v usnesení valného shromáždění, které zvolilo Komisi k prošetření kádrových opatření a pro rehabilitaci ve složení: předseda akademik Miroslav Katětov, členové akademik Jan Filip, člen korespondent Ladislav Čepěk, členka korespondentka Helena Rašková, člen korespondent Ludvík Svoboda, člen korespondent Ladislav Trlifaj, RNDr. Vladimír Landa, DrSc. V komisi měli mít dva zástupce pracovníci ČSAV. Celoakademickým výborem ROH byli zvoleni prof. Rudolf Skřeček z Ústavu pro českou literaturu ČSAV a dr. Jan Vávra z hospodářské správy Entomologického ústavu ČSAV. Tajemníkem komise se stal RSDr. Jaromír Mach, ředitel Ústřední hospodářské správy pracovišť ČSAV,²⁴ právním poradcem byl jmenován JUDr. V. Janda z Ústavu státu a práva ČSAV. Později byl do komise kooptován akademik František Pišek.²⁵ Na žádost Ústředního výboru Svazu protifašistických bojovníků byl k jednáním komise zván Ing. J. Hudec, CSc.

Úkoly uložené komisi usnesením XXIV. valného shromáždění ČSAV byly: a) prošetřit závěry z prověrek třídní a politické spolehlivosti z r. 1958, b) přešetřit všechna podání, týkající se minulých opatření v kádrové oblasti, která jí budou předložena, c) podat zprávu o splnění těchto úkolů XXV. valnému shromáždění ČSAV. Prezidium ČSAV mělo současně vytvořit podmínky pro činnost komise a projednávat výsledky její práce.

Rehabilitační komise zahájila svou práci koncem dubna 1968. S cílem operativního zvládnutí agendy a efektivního splnění dvou základních úkolů rozdělila pracoviště ČSAV do skupin, které svěřila do péče jednotlivých členů komise. V rámci přípravných prací si komise stanovila metodu dalšího postupu, musela shromáždit dokumenty a podklady k prověrkám z r. 1958 a ujasnit si právní aspekty rehabilitace. Vzhledem k tomu, že prověrky proběhly před deseti lety a byly plně realizovány v režii KSČ, bylo velmi obtížné a ne vždy úspěšné získat potřebné podklady. Především se to týkalo složení prověřkových komisí, záznamů z jejich jednání apod. Často bylo třeba vycházet pouze z informací některých členů prověřkových komisí a postižených pracovníků a vzájemně je porovnávat. Od počátku se komise snažila seznámit se též se zásadami prověrky z r. 1958. Podařilo se jí je však získat z aparátu ÚV KSČ teprve 12. srpna 1968. Všem pra-

24 RSDr. J. Mach na funkci tajemníka rezignoval v červnu 1968. Dočasně (od 15. 7. do 31. 8. 1968) byl funkcí tajemníka pověřen Ing. Karel Jindra z odboru výchovy kádru Ústřední hospodářské správy pracovišť (dále: ÚHSP) ČSAV. Od 1. 9. 1968 jej nahradil Ing. Jiří Mendlík z organizačního odboru Sekretariátu prezidia ČSAV. Dnem 1. 11. 1968 pak jmenoval hlavní vědecký sekretář ČSAV člen korespondent Pluhař tajemníky dva, a to Ing. K. Jindru a Ing. J. Mendlíka. Po jejich rezignaci koncem listopadu 1968 se stala tajemnicí od 1. 12. 1968 JUDr. Marie Lauschmannová z odboru výchovy ÚHSP ČSAV.

25 Usnesením XXV. valného shromáždění ČSAV, konaného ve dnech 22.–23. 10. 1968.

covištím, na nichž proběhly v r. 1958 prověrky, Rehabilitační komise doporučila zřízení vlastních rehabilitačních komisí. Ty byly zřízeny na 53 ústavech, některé s kompetencí pro několik pracovišť. Jejich úkolem bylo prošetřovat závěry prověrek, navrhnout nápravu chybných opatření v kádrové oblasti a rehabilitační opatření v rámci vlastního pracoviště a návrhy předkládat Rehabilitační komisi. Zásady a jednotný postup komisí na pracovištích určovala Rehabilitační komise vydáváním metodických pokynů a doporučení formou hromadných dopisů.

Rehabilitační komise nejprve rekonstruovala a popsala průběh a výsledky prověrky z r. 1958 a určila si hlavní úkoly. Za první cíl považovala morální rehabilitaci postižených osob. Přezkoumala zprávy rehabilitačních komisí ústavů, které v podstatě prošetřily všechny závěry z prověrek. Pracovníkům neprávem postiženým poskytla morální satisfakci zasláním omluvného dopisu, podepsaného předsedou Rehabilitační komise a hlavním vědeckým sekretářem. Celkem bylo zasláno 442 dopisů; jejich počet byl nižší než počet postižených pracovníků. Příčinou byla skutečnost, že ve značném množství případů se komise omezila na rozhovor s postiženým, dopis ústavu, ústní omluvu apod. Někdy nebylo projednání případu možné pro úmrtí či nedosažitelnost poškozené osoby. Dalším úkolem bylo odškodnění postižených pracovníků, případně sociální výpomoc.²⁶ Tento cíl zpočátku nebyl v popředí, neboť se očekávalo, že bude v krátké době vyřešen zákonem o mimosoudních rehabilitacích.

Vydání zákona se však neúměrně vleklo a objevovaly se nové verze zásad zákona, které postupně zužovaly jeho dosah. Průtahy a jiné okolnosti vedly k tomu, že otázky kompenzace a restituce za následky nesprávných kádrových opatření se od podzimu 1968 dostaly na přední místo. Restituce, tj. návrat pracovníka neoprávněně propuštěného nebo odsunutého na místo neodpovídající jeho kvalifikaci, byla navržena v 17 případech. Jejich realizace však narážela na potíže pro nedostatečnou rezervu pracovních míst. Například návrat pracovníků do ÚP ČSAV znesnadňovala skutečnost, že nedošlo k předpokládanému federálnímu přebudování ČSAV a následně jejího výkonného aparátu. Nadto v listopadu 1969 byla na zasedání Prezidia ČSAV ohlášena nutnost přísných úsporných opatření a byl vydán pokyn pracovištím ČSAV, aby bylo zastaveno přijímání pracovníků a přijata další úsporná opatření.²⁷ Dále měla komise poskytnout postiženým pracovníkům finanční výpomoc, zejména v případech velmi těžkých sociálních situací propuštěných a zdravotně postižených pracovníků. Sociální výpomoc však pro absenci finančního fondu pro tyto účely nemohla být realizována.

26 Hrubý odhad nákladů na úhradu ušlého výdělku osobám postiženým v ČSAV činil podle Rehabilitační komise dva miliony Kčs.

27 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 58. zasedání Prezidia ČSAV z 5. 11. 1969, informace úřadujícího místopředsedy ČSAV akademika Kožešníka. Referoval o obtížných jednáních, kdy se však podařilo korigovat původní požadavky na úspory, které by znamenaly nutnost snížit počet pracovníků o cca 2000–3000 osob. Posléze stanovená úspora cca 10 % měla umožnit, aby při dodržení přísných opatření zůstaly personální stavy na pracovištích v podstatě nedotčeny.

Za významný úspěch považovala Rehabilitační komise usnesení Prezidia ČSAV,²⁸ přijaté na její návrh. Stanovila se jím neplatnost tzv. kádrových spisů vzniklých či používaných před 18. prosincem 1968,²⁹ a úkol vydat směrnici pro moderní vedení personální agendy, oprostěné od politického kádrování. Rehabilitační komise považovala vydání této směrnice za velmi potřebné, neboť dosavadní personální praxe nebyla v Akademii upravena a komise se právem obávala možnosti obnovy metod bývalé kádrové práce.³⁰ K jejímu vydání však vlivem změny politických okolností a nastupující normalizace již nedošlo.

Sama komise v závěrečné zprávě předložené XXVI. valnému shromáždění ČSAV 13.–14. 5. 1969 konstatovala, že své úkoly vcelku splnila. Podle předložené rekapitulace byla ve 442 případech poskytnuta morální rehabilitace omluvným dopisem, v 17 případech navržena restituce, ve 38 případech bylo upuštěno od řízení a v 8 případech bylo řízení zastaveno. O své práci Rehabilitační komise průběžně informovala Prezidium ČSAV a obsírnou zprávu předložila předchozímu XXV. valnému shromáždění ČSAV, konanému ve dnech 22.–23. října 1968. Závěrečnou zprávu XXVI. valné shromáždění ČSAV zprávu schválilo. Uložilo dořešit jednotlivé zbývající neuzavřené případy a podat o nich zprávu Prezidiu ČSAV do 31. října 1969. Tato zpráva však nebyla Prezidiem ČSAV projednána (a to ještě ani v prosinci 1969). Dnem 31. října 1969 komise ukončila přijímání a projednávání žádostí o rehabilitaci. Pracovala ještě do listopadu 1969, její 39. schůze s datem 17. listopadu 1969 byla poslední.

Rehabilitační komise právem došla k jednoznačnému názoru, že na pracovištích Akademie byla prověrka třídní a politické spolehlivosti zásadně nesprávná, neúčelná a morálně chybná. Na některých pracovištích zbytečně narušila systematickou vědeckou práci a často se negativně odrazila v osobních vztazích i v postavení postižených pracovníků. Prověrka se od svého původního zaměření odchýlila a při její realizaci došlo k nesprávným krokům, které poškodily převážně schopné a poctivé zaměstnance. Ačkoliv osob, proti nimž byla zacílena, bylo v Akademii mnoho a mohly být přemístěny v rámci běžné kádrové práce, museli ji absolvovat všichni. Přestože šlo o akci KSČ, byli prověřováni i nestraníci či příslušníci jiných politických stran. Nesprávně bylo prověrek využito i k řešení zaměstnaneckých záležitostí, při nichž bylo možné postupovat podle běžných pracovních právních předpisů (odchod do důchodu po dosažení věkové hranice, ojedinělé případy pracovníků s odbornými nedostatky či se špatnou pracovní morálkou, snížení počtu pracovníků řídicího aparátu a administrativních pracovníků). Těž nelze opominout skutečnost, že řízení před prověřovací komisí probíhalo pro pozvané pracovníky často deprimujícím způsobem. Důsledky prověrek tak postihly široký okruh osob, a to nejen na vlivných místech.

28 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, 49. zasedání Prezidia ČSAV z 19. 12. 1968.

29 S výjimkou těch, jejichž správnost potvrdil příslušný funkcionář a pracovník, jehož se kádrový spis týkal.

30 Avšak ještě v dubnu 1969 nebyl návrh směrnice vypracován.

Přes negativní dopady prověrky třídní a politické spolehlivosti v ČSAV lze konstatovat, že její závěry nebyly na všech pracovištích realizovány v plném rozsahu. Záslouhou některých ředitelů (vedoucích) pracovišť byly dopady výsledku prověrky mírnější, než bylo rozhodnutí Hlavní prověřkové komise.³¹ Patrně z pragmatických důvodů se Hlavní prověřková komise snažila uplatnit v ČSAV diferencovaný přístup oproti způsobu provádění prověrky na jiných úsecích státní správy, a byla ochotna ke kompromisům. Svědčí o tom i slova, která pronesl předseda Rehabilitační komise akademik Katětov v úvodu k její závěrečné zprávě: „*Domníváme se, že na mnoha institucích docházelo k horším opatřením. Je také ke cti Akademie, že – jak uvádí zpráva – zaměstnávala četné pracovníky, odstraněné svého času z vysokých škol*“.³²

Rehabilitační komise naléhavě akcentovala nutnost přijetí takových opatření, která by znemožňovala opakování akcí podobných prověrkám v r. 1958, a důrazně žádala záruky proti jejich recidivám. Tato přání však zůstala nesplněna. Zanedlouho se prověrky opakovaly, tentokrát však s tvrdším dopadem.

Resumé

The 1958 purges and subsequent rehabilitations at CSAS (Testimonies in ASCR Archive sources)

This material study attempts on the basis of witness sources preserved in the ASCR Archive to reconstruct the progress and effects of the screening of class and political dependability at CSAS. It briefly describes the work of the screening committees and the contribution of personnel staff, while taking into account the role of the Communist Party. It also follows the usage of screening for other purposes, e.g. the retirement of some staff and the reduction in the number of management apparatus employees and administrative staff. It also refers to the criteria that played a role in the implementation of screening at CSAS and it familiarizes us with screening results and the staff numbers involved in terms of individual prosecuted groups. It also deals with rehabilitations performed from late April 1968 to November 1969 by the Committee for Investigating Personnel Measures and Rehabilitation.

Translated by Melvyn Clarke.

31 Např. ředitelé na své pracoviště přijali zaměstnance, který musel v důsledku prověrky z jiného ústavu ČSAV odejít.

32 A AV ČR, fond Valná shromáždění ČSAV, Stenografický záznam z XXVI. valného shromáždění ve dnech 13.–14. 5. 1969. Jednalo se o cca 30 vědeckých pracovníků.

V Praze dne 22. března 1958
Č.j. III-01/23 - 1958

Vážený soudruhu ministře,

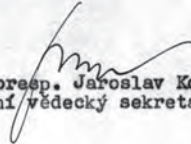
vzhledem k výsledkům prověrek vznikla v Československé akademii věd nutnost provést určité změny v personálním obsazení některých funkcí. Potřebujeme získat nové pracovníky, politicky vyspělé, s vysokou odbornou kvalifikací.

Nabízím Vám, vážený soudruhu ministře, vzájemnou pomoc a spolupráci v tom smyslu, že bychom mohli umístit v Československé akademii věd některé z pracovníků, které uvolňuje ministerstvo těžkého strojírenství z důvodů snížení počtu zaměstnanců, tedy nikoliv z důvodů kádrových; naproti tomu bych Vás prosil o informaci, zda by se naši pracovníci, jejichž politická a odborná úroveň nestačí na práci v ústředním orgánu, mohli uplatnit v některém z podniků, podřízených ministerstvu těžkého strojírenství.

Prosím, abyste v případě zájmu o tuto spolupráci byl tak laskav a dal potřebné pokyny Vašemu kádrovému útvaru k navázání styku s úřadem prezidia ČSAV - vedoucím kádrového odboru s.Hon-zíkem.

Pro bližší vysvětlení uvádím v příloze funkční místa, pro která má úřad prezidia vyhledat vhodné pracovníky. V seznamu jsou vyznačena i platová pásma.

Se soudružským pozdravem

člen koresp. Jaroslav Kožešník
hlavní vědecký sekretář ČSAV

Vážený soudruh
Josef Re i t m a j e r
ministr těžkého strojírenství

P r a h a

Dopis akademika Kožešníka ministru těžkého strojírenství ve věci možného umístění pracovníků ČSAV, 22. 3. 1958 (A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, k. 114, i. č. 342)

SEKRETARIÁT MINISTRA TĚŽKÉHO STROJIRENSTVÍ

na vědomí kádrový odbor
V Praze dne 4. dubna 1958
Č.j. 000/869/58

III

Duško: 9. dubna 1958
Příloha: _____

Vyřizeno: _____

Číslo: _____

Vážený soudruhu,

na Váš dopis ze dne 22. března 1958, ve kterém žádáte o převedení některých pracovníků ministerstva těžkého strojírenství do Československé akademie věd a o umístění některých Vašich pracovníků v našem resortu, Vám sdělujeme:

Vzhledem k tomu, že prověrkou týkající se třídně politické spolehlivosti neprošel dostatečný počet zaměstnanců, určených pro práci na ústředním orgánu, nemůžeme vyhovět Vaší žádosti, abychom Vám nabídli pracovníky, kteří by mohli pracovat v Československé akademii věd.

Co se týká umístění Vašich pracovníků, kteří neobstáli v třídně politické prověrce, doporučujeme, aby Váš kádrový odbor jednal o jejich umístění v našich národních podnicích přímo. Takto bylo též dohodnuto s Vaším kádrovým odborem a kádrovým odborem ministerstva těžkého strojírenství.

Se soudružským pozdravem

Vedoucí sekretariátu ministra

Vážený soudruh
člen koresp. Jaroslav Kožešník,
hlavní vědecký sekretář CSAV,

P r a h a

*Odpověď sekretariátu ministra těžkého strojírenství, 4. 4. 1958
(A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, k. 114, i. č. 342)*

V Hronově 26. srpna 1926.

Pane ministře!

Velmi potěšen jsem, že jste si na mne o svých
sedmdesátých pátých narozeninách laskavě
vzpomněl, vzdávám srdečné díky za milé
blahopřání, kterým jste mne poctil.
Prose, abyste tyto mé díky laskavě přijal,
poroučím se Vám a jsem v hluboké úctě
Vám oddaný
Alois Jirásek

Dopis Aloise Jiráska Eduardu Benešovi, 1926; dok. č. 8
(AÚTGM, fond E. Beneš, IV/2, k. 11, sign. Kor-35)

Vzájemná korespondence Edvarda a Hany Benešových s Aloisem Jiráskem

JAN BÍLEK

Correspondence between Edvard Beneš, Hana Benešová and Alois Jirásek

Abstract: This publication presents a modest collection of correspondence between politician Edvard Beneš, his wife Hana and writer Alois Jirásek. It comprises eleven previously unpublished archive documents from 1921 to 1927.

Keywords: correspondence, Edvard Beneš, Hana Benešová, Alois Jirásek.

Úvod a ediční poznámka

Editovaný nevelký soubor vzájemné korespondence politika Edvarda Beneše (1884–1948) a jeho manželky Hany (1885–1974) se spisovatelem Aloisem Jiráskem (1851–1930) dobře charakterizuje postavení, kterému se v době jeho vzniku ve 20. letech 20. století těšil přední reprezentant českého písemnictví. Pospolitě vědomí národního společenství a pochopitelně i představitelé politické a společenské reprezentace vnímali jeden z definujících národních prvků, kterým byl český jazyk i jeho nositel v postavení „dobrého autora“. Jiráskova literární díla se navíc dotýkala dalšího národně konstitučního prvku, společného kulturněhistorického povědomí spoluzaloženého na sdílené koncepci výkladu dějin. V nejnovější Benešově biografii¹ je Jirásek zmíněn okrajově a v Jiráskově životopisu² je nepřímo zmíněna pouze Benešova účast na představení Lucerny v roce 1945; jméno jeho manželky v něm není uvedeno.³

O korespondenci E. Beneše, a to jak o jejím archivním uložení, tak o jejím zpřístupňování, existuje souhrnný článek.⁴ Osudy Benešovy písemné pozůstalosti, které jsou v něm vzhledem ke korespondenci sledovány, byly notně složité. V současnosti tvoří

- 1 DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata*. I.–II. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006 a 2008.
- 2 JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987.
- 3 KOSATÍK, Pavel. První dáma státu: Hana Benešová. In *Osm žen z Hradu*, Praha: Mladá fronta, 1993, s. 73–137.
- 4 BÍLEK, Jan, ŠTOVÍČEK, Ivan. Korespondence v archivní pozůstalosti Edvarda Beneše. *Moderní dějiny*, 2008, roč. 16, s. 321–340.

jádro Benešova fondu rozsáhlá metráž v Archivu Ústavu T. G. Masaryka v Praze v péči Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky (AÚTGM), také fondy v Archivu Národního muzea (ANM), v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky a navíc několik možných doplňků.⁵ O fond Hany Benešové také pečují několik institucí, jeho hlavní část se nalézá v ANM, další v AÚTGM a drobný doplněk v Husitském muzeu v Táboře.⁶ Rozsáhlý a v dobrém stavu dochovaný fond Aloise Jiráska je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP).⁷ Jiráskova korespondence byla vedle řady časopiseckých edic vydána v několika publikacích.⁸ Ve výše uvedených, námi vytěžovaných fondech jsme ponechali stranou konvoluty, především gratulační, které archivní pomůcky nekonkretizují po jménech. Úřední fondy institucí, s nimiž Beneš nebo i manželé Benešovi spojili část svého života, a fondy jejich spolupracovníků jsme pro potřeby tohoto příspěvku nezkoumali.⁹

V předestřené pramenné základně jsme uskutečnili heuristiku a shromáždili soubor dále editovaných dokumentů. Archiválie jsme získali jednak z oddílu vyhrazeného korespondenci ve fondu Beneš v AÚTGM (2 kusy), jednak z fondu Benešová v ANM

- 5 ŠTŮVÍČEK, Ivan, JIRSOVÁ, Zuzana, MARŠOUN, Erik a kol. *Edvard Beneš*. Soubor 6 dílčích inventářů (I–IV/1–3) Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Praha, 2001–2006; CHALUPA, Aleš, ŠUBRTOVÁ, Alena. *Edvard Beneš*. Inventář Archivu Národního muzea. Praha, 1994; KUKÁNOVÁ, Zlataše. *Edvard Beneš – soukromý archiv*. Inventář Archivu Ministerstva zahraničních věcí. Praha, 2005. Doplňky, které mohou být pojímány různě, nejsou pro potřeby tohoto textu relevantní.
- 6 BÍLEK, Karol. *Hana Benešová*. Inventář Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Praha, 2010; CHALUPA, Aleš, ŠUBRTOVÁ, Alena. *Hana Benešová*. Inventář Archivu Národního muzea. Praha, 1994; pro potřeby tohoto textu nerelevantní pomůcka Husitského muzea v Táboře není v centrální evidenci k dispozici.
- 7 Fond je z větší části zpracován a opatřen pomůckami (vydanými Muzeem Aloise Jiráska a Mikoláše Alše), z nichž jsou pro nás podstatné: VORLÍČKOVÁ, Marie, BALCAR, Radim. *Soupis korespondence přijaté Aloisem Jiráskem od jednotlivců*. Soupis literární pozůstalosti Aloise Jiráska, sv. 4. Praha, 1968; VORLÍČKOVÁ, Marie. *Soupis kondolencí přijatých Jiráskovou rodinou k úmrtí Aloise Jiráska*. Soupis literární pozůstalosti Aloise Jiráska, sv. 6. Praha, 1979 a *Soupis korespondence psané Aloisem Jiráskem*. Soupis literární pozůstalosti Aloise Jiráska, sv. 9. Praha, 1989. Dnes se ve fondu vyhledává podle těchto pomůcek v kombinaci s přírůstkovou knihou, avšak uspořádání se zároveň předělává do podoby v současnosti užívaných pomůcek LA PNP a zpracovávají se ne zpracované archiválie.
- 8 Např. *Aleš a Jirásek: listy dvou přátel*. Ed. Emanuel SVOBODA. Praha: Orbis, 1953; *Z korespondence Jiráska-dramatika: příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Ed. Vladimír MÜLLER a kol. Praha: Čs. divadelní a literární jednatelství, 1951; *Dopisy: 1871–1927: Alois Jirásek*. Ed. František BAŤHA. Praha: Orbis, 1965. Nověji např. *Alois Jirásek, Josef Šára: Korespondence*. Ed. Eva KOUDELKOVÁ. Liberec: Pedagogická fakulta, 1996; *Činnost českých spisovatelů a česká politika v roce 1917*. Ed. Renata FERKLOVÁ, Yveta DÖRFLOVÁ. In *Čeští spisovatelé a vznik republiky*. Literární archiv č. 30. Praha, 1998, s. 69–238; *Zapomenuté listy (A. Jirásek – J. J. Šimek)*. Ed. Milan POKORNÝ, Miloš ZELENKA. In *Sborník společnosti Aloise Jiráska, III*. Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1998, s. 231–244.
- 9 Zejména Archiv Ministerstva zahraničních věcí v Praze, fond Kabinet ministra; Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Kanceláře prezidenta republiky; Národní archiv, fond Československý červený kříž.

(4 kusy) a jednak z fondu Jirásek v LA PNP (5 kusů). Edici jsme připravili jako kritickou.¹⁰ Dokumenty byly editovány podle originálů a konceptu. Zpracování každého dokumentu je rozděleno a) na záhlaví s průběžným pořadovým číslem dokumentu v edici, s jeho druhem a způsobem šíření a se jmény původce a příjemce, s datem a místem vzniku, b) na vlastní text dokumentu a c) na informaci o uložení a vnější popis dokumentu, za kterým následují textové a věcné poznámky. Pokud byl některý z údajů doplněn činností editorů, je umístěn v hranatých závorkách. Závorky špičaté vyznačují původcem škrtnutý text. Kurziva vyznačuje text podtržený původcem dokumentu. U souboru nevyključujeme, vzhledem k výše vyložené problematice širě pramenné základny, možnost doplnění. Podle našeho úsudku by však neměnilo předložený závěr.

K dispozici sice nemáme úplný soubor korespondence, ale i tak můžeme připojený celek zhodnotit. Více než z poloviny je tvořen gratulacemi k Jiráskovým životním jubileím v roce 1921 a 1926 a odpověďmi na ně. V roce 1926 mají gratulace formu osobních dopisů obou manželů, o pět let později zaslal E. Beneš telegram. První Benešova gratulace je však umístěna na úředním dopisním papíře ministerstva zahraničí, což jí dodává oficiální ráz; vyhotovena je jako strojepis s vlastnoručním podpisem. Z obsahového hlediska je formální gratulace vystavěna na kauzálním propojení Jiráskova literárního díla a dosažení svobody národa v samostatném státu. Hana Benešová zvolila osobnější reflexi a informovala o své recepci spisovatelova díla v době první světové války. Konvenční jsou také kondolence k úmrtí Jiráskovy manželky v roce 1927 a Jiráskova poděkování za soustrast a za darování Benešovy knihy *Světová válka a naše revoluce*. V roce 1922 Jirásek negativně odpověděl na žádost o přednášku pro Československý červený kříž. Žádost nemáme k dispozici, stejně tak ani pozdrav manželů Benešových z Locarna v roce 1925, za který Jirásek poděkoval.

Malý korespondenční soubor dokládající vzájemný písemný kontakt manželů Benešových s Aloisem Jiráskem v letech 1921–1927 je svědectvím jednak jeho jednostranného iniciování Benešovými a jednak jejich světonázorové orientace a společenské zdvořilosti. Spisovatel Jirásek, pro valnou část národa ikonická postava, je více objektem zájmu dlouholetého ministra zahraničí a jeho ženy. Dodejme, že Hana a Edvard Benešovi zaslali po Jiráskově úmrtí rodině kondolence.¹¹ Edice přináší jedenáct dosud nepublikovaných archívních dokumentů, sedm od Jiráska, tři od Beneše a jeden od H. Benešové. Představuje příležitostnou, zejména zdvořilostní korespondenci.¹²

10 Srv. ŠTOVÍČEK, Ivan. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 2002.

11 LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 7393. H. Benešová Božence [Jelínkové] 12. 3. 1930 („Velikou vděčnost cítím osobně k Mistru a lásku k vzácnému, milému člověku.“) a tamtéž, i. č. 7223. E. Beneš Hanuši Jelínkovi 13. 3. 1930 („Knihy Jiráskovy byly vždy mou zamilovanou četbou a dobře jsem pozoroval, jaký vliv měly na naše legionáře při jejich rozhodování se do legií.“) S H. Benešovou si Jelínkovi psali ještě v roce 1951.

12 Za pomoc při práci děkujeme Mileně Bělíčkové, Karolu Bílkovi a Janě Bílkové. Edice zčásti vznikala v semináři Literární archivnictví, který v rámci oboru Jazyková a literární kultura vede editor na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.

Edice korespondence

1

*Dopis E. Beneše A. Jiráskovi
1921, 20. srpna, Praha*

Drahý Mistře!

V den Vašich narozenin chci se připojit k těm, kteří Vám budou blahopřátí a kteří Vám znovu vyjádří city svého obdivu pro Vás a pro Vaši práci.¹ Láska k našemu národu a k jeho minulosti dala vznik Vašemu životnímu dílu a vedla je i dále, aby budilo, vychovávalo a ukazovalo, kam máme a musíme dojít. Touto láskou posvěceno a prohráno, stalo se majetkem, řekl bych biblí národa, který dosáhne své svobody. A této svobody byl jste, drahý Mistře, apoštolem, průkopníkem a spoluvůdčím. V našem osvobozovacím boji máte své místo bojovníka-dobrovolce, kterého naše legie počítají za svého a kterého celý národ náš vroucně a s oddaností miluje.

Přeji Vám, drahý Mistře, od srdce a upřímně, abyste ještě dlouho a dlouho mezi námi pobyl a těšil se svobodě republiky, o kterou tolik jste se zasloužil.

Váš oddaný

Dr. Edvard Beneš

LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 5145. Originál, strojopis, list, psáno na s. 1.

Záhlaví: Ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky. Prezidium. Číslo jednacím odesilatele: k[a]b[inet]-1654.

¹ A. Jirásek se narodil 23. srpna 1851.

2

*Dopis H. Benešové A. Jiráskovi
1921, 21. srpna, Řevničov*

Drahý Mistře,

zde v těch místech to bylo.¹ Nebe na dlouhou, dlouhou dobu se pokrylo těžkými mraky. Žili jsme velmi osamoceni.² Mnoho známých se nám z dálky vyhnulo. S přáteli jsme jen tu a tam si krádkem slovíčko vyměnili, aby zbytečným utrpením sil našich neubývalo.

A v těchto dobách, drahý Mistře, my měli Vás. Vy jste k nám mluvil upřímně a poctivě a my jsme Vám vděčně naslouchali, my jsme Vám rozuměli. Ty zimní večery řenčovské, to společné naslouchání a vnímání Vašeho slova, které tolik harmonovalo s tím svatým zápallem našich srdcí, ty chvíle patří k těm několika málo jasným momentům v té době hustých mlh.³

A za tyto chvíle jsem Vám, drahý Mistře, vděčna a přicházím Vám za ně dnes ze srdce poděkovat.

Vy nezemřete, Mistře, ale zůstaňte nám ještě dlouho, dlouho zdráv!

Hana Benešová
se svými řenčovskými přáteli.

LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 5279. Originál, rukopis, dvojlíst, psáno perem na s. 1–3.
Obálka s adresou: Mistru Aloisu Jiráskovi t[o]ho] č[asu] v Hronově.

- ¹ Řeňčov, dnešní Řevničov u Prahy, obec, kde stojí vila Václava Oliče, pražského policejního ředitele, s jehož dcerou Annou se H. Benešová přátelila.
- ² Po odchodu E. Beneše do zahraničního odboje za první světové války byla H. Benešová vyslýchána policií a vězněna od listopadu 1915 do března 1916. Za ukrývání Masarykova archivu byl obžalován i V. Olič. Viz PAULOVÁ, Milada. *Tajný výbor [Maffie] a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*. Praha: Academia, 1968, s. 33.
- ³ Vedle Jiráskova literárního díla působila i jeho angažovaná vystoupení jako manifest spisovatelů z roku 1917 nebo národní přísaha z roku 1918. Srv. Činnost českých spisovatelů a česká politika v roce 1917. In *Čeští spisovatelé a vznik republiky*. Literární archiv č. 30. Praha, 1998, s. 69–238.

3

Dopis A. Jiráskovi E. Benešovi
1921, 25. srpna, Hronov

Pane ministře,
prosím Vás, abyste laskavě přijal vřelé mé díky za své vzácné blahopřání k mým sedmdesátým narozeninám. Při tom poctil jste mé skrovné dílo [...]kovým^a uznáním. Vážím si ho tím [...],^a tím více mne těší, že jest od spolutvůrce naší republiky, který její prospěch vzácným svým uměním státnickým tak zdárně chrání a opatruje.
Váš v hluboké úctě oddaný

Alois Jirásek

ANM, fond H. Benešová, k. 12, i. č. 1454. Originál, rukopis, dvojlíst, psáno perem na s. 1.
Záhlaví: Alois Jirásek.

^a Nečitelnost způsobena rozmazáním inkoustu.

4

Dopis A. Jiráskovi H. Benešové
1921, 6. září, Hronov

Vysoce vážená paní!
Srdečně Vám děkuji za Váš krásný list a za laskavý, mně zvláště milý pozdrav k mým sedmdesátým narozeninám. Těší mne a vážím si toho velmi, jestliže má kniha Vám

a Vaším veleváženým přátelům někdy ulehčila těžké chvíle, kdy jste trpěla pro naši dobrou věc.

Co může býti spisovateli krásnějšího a milejšího nežli takové uznání, jaké jste vyslovila mně? Srdečné díky Vám a uctivé poručení těm, kteří s Vámi četli.

V hluboké úctě Vám oddaný

Alois Jirásek

ANM, fond H. Benešová, k. 12, i. č. 1454. Originál, rukopis, dvojlist, psáno perem na s. 1–2.

Záhlaví: Alois Jirásek.

5

*Dopis A. Jiráskovi H. Benešové
1922, 1. dubna, Praha*

Vysoce vážená paní!

Byl jsem poctěn Vaším laskavým pozváním, abych promluvil o slavnosti Červeného kříže.¹ Těšilo mne to velmi a vážím si toho upřímně. Bylo by mně ctí a radostí vyhovětí Vašemu přání a osvědčítí svou dobrou vůli Červenému kříži, jeho vysoce záslužnému dílu a jeho ušlechtilým snahám. Tím bolestněji je mně, že není možná, abych svým proslovením zúčastnil se dotčené slavnosti. Věk můj by mně nevdal, ale stálý, houževnatý neduh mně brání. Tyto dny cítím opět zhoršení přes to, že chodím do podolského sanatoria na léčení. Loni, nedbaje této své choroby, vypravil jsem se do Litomyšle promluvit o slavnosti na Růžovém paloučku, pak i do Bratislavy. Každou tu cestu jsem odstonal. Letos je mně nevolněji. Veřejné vystoupení, delší pobyt ve velké společnosti je pro mne těžkou nesnází, jež zpravidla končí se bolestmi a ne malými. Proto snažně prosím, abyste, vysoce vážená paní, laskavě mne omluvila a na mne se nehoršila, že té slavnosti Červeného kříže se nezúčastním. Nemohu při nejlepší vůli. Těžko to oznamuji, poněvadž bych jinak rád, tuze rád splnil Vaše přání. Znovu prosím, abyste mne ráčila laskavě omluvit.

Poroučí se Vám v hluboké úctě
oddaný

Alois Jirásek

ANM, fond H. Benešová, k. 12, i. č. 1454. Originál, rukopis, dvojlist, psáno perem na s. 1–3.

¹ Rozumí se Československý červený kříž, jehož předsedkyní byla v době první čsl. republiky Alice Masaryková. H. Benešová v něm působila od roku 1919.

6

Dopis A. Jiráska E. Benešovi
1925, 25. října, Hronov

Pane ministře!

Byl jsem velice mile překvapen lístkem, který jste mně ráčil laskavě zaslati, lístkem popedešným také Vaší vysoce váženou paní chotí, které se uctivě poroučím, a panem prof. Krčmářem,¹ někdy mým žákem na gymnáziu.² Lístek Váš bude mně milou památkou na locarnská jednání, o kterých jste s takovým úspěchem hájil zájmů naší republiky.³ Srdečně děkuje za Vaši laskavost, jsem v upřímné úctě vždy Vám oddaný

Alois Jirásek

ANM, fond H. Benešová, k. 12, i. č. 1454. Originál, rukopis, dvojlist, psáno perem na s. 1.

Obálka s adresou: *Pan Dr. Ed. Beneš, ministr věcí zahraničních v Praze na Hradě. Ministerstvo zahraniční.* Na zadní straně obálky adresa odesilatele: Alois Jirásek v Hronově n[ad] M[etují]. Posláno rekomando.

¹ Jan Krčmář (1877–1950), právník, poradce ministra zahraničí.

² Rozumí se gymnázium v Žitné ulici v Praze.

³ Locarno, město ve Švýcarsku, místo konání konference o hranicích Německa 5.–6. 10. 1925, na které se podařilo garantovat pouze západní hranici.

7

Telegram E. Beneše A. Jiráskovi
1926, 23. srpna, Praha

Dnes, kdy celý národ oslavuje Vaše 75. narozeniny a děkuje Vám tak za výchovu, kterou jste ho po půl století vedl k národnímu uvědomění, k odboji a konečně cestě ke svobodě, i já připojuji se k vytčeným blahopřejícím, zdravím Vás co nejsrdečněji s upřímným přáním, abyste nám ještě na dlouhá léta zůstal a těšil se s námi z naší samostatnosti.

Ministr Dr. Beneš

LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 5851. Originál došlého telegramu, rukopis.

Adresa: Mistr Alois Jirásek Hronov.

8

Dopis A. Jiráska E. Benešovi

1926, 26. srpna, Hronov

Pane ministře!

Velmi potěšen tím, že jste si na mne o mých sedmdesátých pátých narozeninách laskavě vzpomněl, vzdávám srdečně díky za milé blahopřání, kterým jste mne poctil.

Prose, abyste tyto mé díky laskavě přijal, poručím se Vám a jsem v hluboké úctě Vám oddaný

Alois Jirásek

AÚTGM, fond E. Beneš, oddíl IV (osobní), část 2 (korespondence), k. II, sign. Kor-35.

Originál, rukopis, list, psáno perem na s. 1.

Obálka s adresou: Pan Dr. E. Beneš, ministr věcí zahraničních v Praze Ministerstvo věcí zahraničních. Na zadní straně obálky adresa odesilatele: Alois Jirásek v Hronově n[ad] M[etují]. Posláno rekomando.

9

Dopis E. Beneše A. Jiráskovi

1927, 1. dubna, Praha

Drahý Mistře,

právě se dozvídám o těžké ztrátě, která Vás stihla.¹ V této těžké chvíli já i moje paní myslíme na Vás a v hluboké, upřímné soustrasti tiskneme Vám ruku.

Zůstávám Vás

oddaný^a

Dr. Edvard Beneš.^b

LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 7459. Originál, strojopis a rukopis, list, psáno na s. 1.

Záhlaví: Ministr zahraničních věcí. Obálka s adresou: Mistru Aloisu Jiráskovi Praha II Reslova 1. Číslo jednací odesilatele k[a]b[inet] 558. Posláno poslem.

^a Rukou dopsal E. Beneš.

^b Pod textem koncept odpovědi A. Jiráska, viz dok. č. 10.

¹ Marie Jirásková zemřela 1. dubna 1927.

10

Dopis A. Jiráska E. Benešovi
1927, [po 1. dubnu], Praha

P[ane] m[inistře!]

Prosím vysoce váženou paní choť Vaši a Vás, abyste laskavě přijali velké mé díky za srdečný projev <Vaši> soustrasti a za Vaše účastenství v těžkém mém zármutku <nad ztrátou mé milé ženy>.

V hlu[boké] uctě

LA PNP, fond A. Jirásek, i. č. 7459. Koncept, psáno tužkou. Též opis, strojopis.^a

^a Pod názvem: Opis náčrtu odpovědi A. Jiráska.

11

Dopis A. Jiráska E. Benešovi
1927, 17. listopadu, Praha

Pane ministře!

Mile překvapen velkou laskavostí, kterou jste mně projevil krásným darem svého památného díla Světová válka a naše revoluce s přelaskavým věnováním, prosím, abyste přijal vřelé mé díky.¹ Těším se z Vašeho monumentálního díla a vysoce si vážím cti mně prokazané.

Oživnou mně léta velikého boje, ve kterém jste si získal tolik zásluh o náš národ, o jeho osvobození. Jasně teď uvidím všechny fáze zahraničního boje, jež jsme doma sledovali často v nejistotě, v stálém vzrušení, plní obav i naděje a radostí.

Díky, srdečně díky Vám, slovatný pane, za Vaše knihy, které mně budou vždy vzácnou památkou.

V hluboké uctě Vám oddaný

Alois Jirásek

AÚTGM, fond E. Beneš, IV/2, k. 11, sign. Kor–35. Originál, rukopis, list, psáno perem na s. 1.

¹ BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. I–II. Praha: Orbis a Čin 1927. Knihovna A. Jiráska je v péči LA PNP. Knihovna E. Beneše je v péči MÚA AV ČR a Husitského muzea v Táboře (vila v Sezimově Ústí).

Recenzovali

Mgr. Ales Fetters, literární historik, Náchod

PhDr. Naděžda Macurová, CSc., Literární archiv Památníku národního písemnictví

Resumé

Correspondence between Edvard Beneš, Hana Benešová and Alois Jirásek

This publication presents a modest collection of correspondence between politician Edvard Beneš (1884–1948), his wife Hana (1885–1974) and writer Alois Jirásek (1851–1930). It comprises eleven previously unpublished archive documents from 1921 to 1927, made up of occasional, mostly courtesy correspondence. This liaison by mail was initiated by Beneš and his wife. It indicates the nature of their world view and their social courtesy. The most interesting item is Hana Benešová's congratulations on Jirásek's 70th birthday (1921), expressing her personal appreciation of the writer's work during the First World War.

Translated by Melvyn Clarke.

*Alois Jirásek; manželé Benešovi v Sezimově Ústí, 1933
(AÚTGM, fond E. Beneš, IV/3 /fotografie/, i. č. 2517; 716)*

Václav Káš (1899–1978). Osobní archivní fond

Český výzkum v oblasti zemědělství není v osobních fondech Archivu AV ČR příliš dokumentován, což nepochybně souvisí s problémovým začleněním tohoto sektoru bádání do struktur dřívější Československé akademie věd a se silnou rolí sítě rezortních ústavů v tomto oboru. Právě zemědělské vědy se však svým dopadem na výkonnost samotného zemědělství (a tím i na hospodářskou stabilitu státu) velmi často stávaly objektem různých politických a ideologických sil. Osobní fond Václava Káše nabízí v tomto ohledu řadu zajímavých dokladů.

Jeho původce se narodil 21. února 1899 v Praze v rodině řezbáře (později účetního). Po absolvování české vyšší reálky se v roce 1916 rozhodl pro studium zemědělského a lesního inženýrství (obor zemědělský) na České vysoké škole technické. Jeho studia však v letech 1917–1919 přerušila služba v armádě. Absolvoval tak nakonec až v roce 1921 a o dva roky později se stal doktorem technických věd. Již za studií pracoval, nejprve jako praktikant ve Fyziologickém ústavu UK v Praze, později jako stipendista v Biochemickém ústavu Státních výzkumných ústavů zemědělských, kde získal roku 1923 post pragmatikálního úředníka-asistenta. V Biochemickém ústavu se věnoval zemědělské mikrobiologii, především otázkám mikrobiologie půdy a statkových hnojiv. V roce 1929 Káš přešel jako referent oddělení pro zemědělské výzkumnictví na ministerstvo zemědělství, posléze se vypracoval na odborového radu. V mimoúřední době se však nadále věnoval výzkumné práci, nejprve v Biochemickém ústavu, později vedl nové oddělení pro půdní mikrobiologii při Ústavu pro půdoznalství. Zde řešil hlavně otázky mikrobiologie jednotlivých klimatogenetických půdních typů. Přestože v agrárním výzkumu tehdy dominovala agrární strana, Káš se hlásil k sociální demokracii. Naučil se proplouvat různými politickými tlaky, což využil v pozdějších desetiletích.

V poválečném období opustil úřední pozici. V rámci Výzkumných ústavů zemědělských začal budovat samostatný ústav zaměřený na zemědělskou mikrobiologii a ujal se jeho vedení. Řešil zde například problematiku únavy půdy nebo otázky spojené s hnojivy. V roce 1947 se habilitoval na Vysoké škole zemědělsko-lesnické v Brně. Od roku 1951 naplno působil v Brně a o tři roky později se zde stal i profesorem. Přednášel hned na několika fakultách specializované obory mikrobiologie a zastával různé funkce, v letech 1954–1959 zde byl například děkanem agronomické fakulty. V této době se věnoval především otázkám kompostů, za což získal v roce 1955 Státní cenu Klementa Gottwalda. Zároveň ani on v této době neušel vlivu tzv. lisenkismu a mičurinské biologie, tedy nauk, které se zvláště rozšířily zejména v agrobiologii a bujely i v rámci Československé akademie zemědělských věd, jejímž členem Káš byl. V roce

1960 pak přešel na Vysokou školu zemědělskou (VŠZ) v Praze, kde se ujal vedení katedry mikrobiologie a v letech 1966–1970 řídil Agrobiologickou fakultu. Jeho zásluhou vzniklo na VŠZ respektované mikrobiologické pracoviště. V roce 1964 také vydal první československou učebnici *Zemědělské mikrobiologie*. Vedle své vysokoškolské činnosti se angažoval i v dalších institucích zemědělského výzkumu, od roku 1948 byl například členem prezidia a ústředního výboru Československé akademie zemědělské a od 1953 i dopisujícím členem nově vzniklé Československé akademie zemědělských věd, na jejíž publikační a ediční činnosti se podílel. Roku 1962 se stal členem korespondentem ČSAV. Stejně jako jiní zemědělství odborníci se vedle vlastní vědecké práce, zaměřené na půdní mikrobiologii, hojně věnoval praktickým aplikacím a popularizaci vědy. I přes svou opatrnost se Káš nevyhnul nepřijemnostem v čistkách na počátku normalizace. Byl vyloučen z KSČ, před tvrdším postihem v zaměstnání ho patrně uchránil vyšší věk a také asi neexistence vhodné náhrady, takže na VŠZ mohl působit až do sedmdesátých let. Jeho životní dráha se uzavřela definitivně 28. června 1978 v Praze.

Osobní fond prof. Václava Káše předala do Ústředního archivu ČSAV v roce 1979 jeho manželka. V roce 2008 jej podle schématu užívaného pro pořádání osobních fondů Archivu AV ČR zpracovali Martin Franc a Jiří Šoukal. Fond po inventarizaci čítá 20 kرتونů, 132 fotografií (443 inventárních jednotek). Část fondu tvoří četná jmenování a doklady o vyznamenáních. Pouze některé životopisy poskytují sporé informace o soukromém životě původce. Bohužel jen velmi kuse je zachován materiál týkající se Kášových aktivit v roce 1968 a následných kádrových problémů při prověrkách.

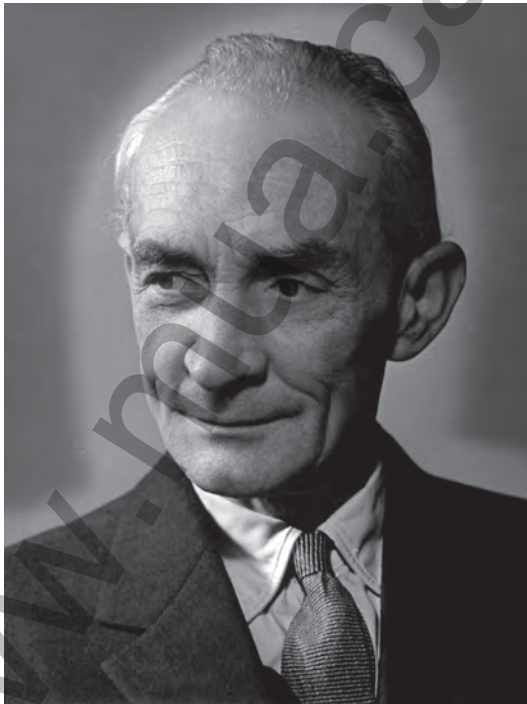
Kášovy torzovitě dochované vědecké práce se týkají hlavně mikrobiologie a analýzy různých typů půd. S tím souvisí i problematika hnojení, zastoupená zvláště v přípravném materiálu. Tematika zemědělského výzkumu (např. komposty) patřila ve své době rovněž mezi hojně frekventované otázky v dobovém tisku i jiných hromadných sdělovacích prostředcích.¹

Z materiálů věnovaných Kášově veřejné činnosti je třeba vyzdvihnout jeho působení v akčních výborech Státních výzkumných ústavů zemědělských a lesnických a v Ústavu účetnicko-spravodělného (předseda). Agenda akčních výborů vědeckých institucí se často dochovala jen v malých zlomcích, a proto materiály z Kášova fondu mohou být cenným přínosem k poznání jejich fungování. Mnoho archiválií z veřejné činnosti se vztahuje ke Kášově působení ve Svazu výzkumných ústavů zemědělských (v komisi pro zemědělskou mikrobiologii byl zástupcem svolavatele a odborovým radou ministerstva zemědělství) a ve Státních výzkumných ústavech zemědělských (přednosta ústavu pro zemědělskou mikrobiologii). Z období 50. a 60. let 20. století ve fondu dominují dokumenty dokládající původcovu vysokoškolskou pedagogickou činnost. Nechybí samozřejmě ani četné posudky často doprovázené i samotnou diplomovou (případně disertační) prací. Zajímavé téma, které by možná stálo za speciální zpracování, nabízejí

1 Srv. např. slavný televizní seriál *Tři chlapi v chalupě* z počátku šedesátých let nebo filmová komedie vzniklá na základě tohoto seriálu *Tři chlapi v chalupě* (1963, rež. Josef Mach).

materiály z počátku sedmdesátých let, věnující se tehdy velmi aktuální problematice pěstování hub, zejména žampionů. Kášovy aktivity v ČSAV dokládá jeho fond jen velmi okrajově (členství ve vědecké radě Biologického a později Mikrobiologického ústavu ČSAV). Václav Káš nebyl vědeckou hvězdou první velikosti, jeho fond však obsahuje řadu zajímavých konvolutů vybízejících k bádání v atraktivní a dosud jen málo badateli reflektované oblasti zemědělského výzkumu. Může přitom vhodně doplňovat archiválie z fondu Československé akademie zemědělské uchovávaného v Národním archivu.

Martin Franc

Václav Káš, 1965 (A AV ČR)

*Josef Pelíšek, Silvestr Prát a Václav Káš (zleva) na konferenci o půdní mikrobiologii, 1962
(A AV ČR)*

Výroční zpráva Archivu Akademie věd České republiky za rok 2010

V roce 2010 nedošlo u Archivu Akademie věd České republiky (dále A AV) ke změně požadovaných základních identifikačních údajů: sídlil ve své účelové budově v ulici Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8; jeho zřizovatelem byla Akademie věd České republiky. A AV je součástí Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (dále MÚA); instituce je samostatné vědecké pracoviště III. vědní oblasti humanitních a společenských věd AV. Akreditace veřejného specializovaného archivu podle zákona 499/2004 Sb. byla udělena dne 16. srpna 2007.

I. Personální podmínky a organizační struktura

V organizační struktuře došlo ke dni 31. 8. 2010 ke zrušení funkcí vedoucích vědeckých útvarů.

Vedení MÚA. Ředitel: Prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc. (do 31. 3. 2010), PhDr. Luboš Velek, Ph.D. (od 1. 8. 2010), od 1. 4. do 31. 7. 2010 pověřena řízením Mgr. Lucie Kostrbová, Ph.D.; zástupci ředitele: PhDr. Milena Josefovičová (do 31. 8. 2010); PhDr. Marie Bahenská, Ph.D. (od 1. 9. 2010 zástupkyně ředitele pro archivnictví); Prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc. (od 1. 9. 2010 zástupce ředitele pro vědu a výzkum); vědecká tajemnice: Mgr. Lucie Kostrbová, Ph.D.; od 1. 4. do 31. 7. 2010 PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Vedení A AV. Vedoucí vědeckého útvaru: Mgr. Jan Bílek (do 31. 8. 2010).

Oddělení institucionálních fondů od roku 1952. Vedoucí: PhDr. Daniela Brádrlová, Ph.D.; pracovníci: Mgr. Jan Boháček; PhDr. Jan Hálek, Ph.D.; Mgr. Václav Hankovec; Mgr. Vlasta Mádlová; PhDr. Jiřina Kalendovská (úvazek 20%).

Oddělení osobních a institucionálních fondů do roku 1952. Vedoucí: PhDr. Milena Josefovičová; pracovníci: PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.; Mgr. Hana Barvíková (25%, do 31. 8. 2010); Mgr. Hana Kábová.

Oddělení dějin Akademie věd. Vedoucí: PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.; pracovníci: PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Oddělení pro soupis a studium rukopisů. Vedoucí: PhDr. Pavel Brodský, CSc. et DSc.; pracovníci: PhDr. Marta Hradilová; PhDr. Martina Jeránková, Ph.D.; Mgr. Stanislav Petr (10%); Mgr. Marie Tošnerová.

Oddělení Archiv MSÚ. Vedoucí: Mgr. Jan Bílek; pracovníci: Zuzana Jirsová; Mgr. Vlasta Quagliatová (50%); PhDr. Helena Kokešová (50%, od 1. 10. 2010 100%); prom. hist. Ivan Šťovíček, CSc. (20%).

Oddělení badatelna. Vedoucí: PhDr. Jan Chodějovský.

Oddělení knihovna. Vedoucí: Bc. Eva Vondráčková.

Sekretariát. Věra Poštová.

II. Celkové množství uložených archiválií

1. Celkem archivních souborů (fondů a sbírek): 635 (oproti minulému roku + 8). Počet běžných metrů: 4 723 (oproti minulému roku + 49). Počet evidenčních jednotek: 203 611 (+ 574). Počet inventárních jednotek: 49 240 (+ 282).

2. Stupeň zpracovanosti archivních souborů: Nezpracováno 3146,45 bm – 66,61 %. Zpracováno 1576,91 bm – 33,38 %. Inventarizováno 1197,08 bm – 25,34 % (z celkové metráže fondů).

3. Počet archivních pomůcek: 387 (z toho je 225 inventářů, 11 částí sdružených a skupinových inventářů, 56 dílčích inventářů, 85 prozatímních inventárních seznamů, 8 katalogů, 1 soupis dokumentů, 1 průvodce). Oproti minulému roku došlo k nárůstu o 7 pomůcek.

III. Výběr, zpracování a využívání archiválií

1. Výběr archiválií

Počet protokolů o provedeném skartačním řízení: 11 (8 původců z AV ČR – rozsah převzatých dokumentů: Biologické centrum, Ústav molekulární biologie rostlin – 0,84 bm; Botanický ústav – 3,96 bm; Fyzikální ústav – 0,00 bm; Kancelář AV – 7,32 bm; Ústav fyziky materiálů – 2,28 bm; Ústav chemických procesů – 0,96 bm; Ústav makromolekulární chemie – 0,48 bm; Ústav pro českou literaturu – 1,47). Množství převzatých archiválií: 17,31 bm (oproti minulému roku: – 51,08 bm). Množství zlikvidovaných písemností: 72,92 bm (– 78,94 bm). Počet protokolů o provedeném mimoskartačním řízení: 8 (z toho 1 delimitace). Množství převzatých archiválií (fondy: Bumba, V. – 12,73 bm; Ferles, M. – 0,36 bm; Krejčí, J. – 1,32 bm; Šmerda, M. – 2,08 bm; Šolle, Z. – 7,37 bm; Špét, J. – 4,56 bm; Slovanský ústav AV ČR – 0,05 bm; Jirásek, A., delimitace – 3,60 bm): 32,07 bm (oproti minulému roku + 25,01 bm). Sumarizace vnějších změn: 18 přírůstků v rozsahu 49,38 bm. Z toho bylo 8 přírůstků k existujícím fondům, 1 přírůstek delimitací k existujícímu fondu, 9 přírůstků se vznikem nového fondu.

2. Zpracování archiválií

Zpracováno 7 fondů (stejně jako minulý rok), všechny inventarizovány, v rozsahu 13,38 bm (+ 3,68 bm). Nové pomůcky: H. Benešová, M. Ferles, J. Pfitzner, J. Vávra, K. Wenig; Sudetoněmecký vlastivědný ústav Liberec, Ústav experimentální mineralogie a biochemie ČSAV. Většina nových pomůcek prošla vnitřní oponenturou.

3. Využití archiválií

Počet badatelů: 160, z toho 34 cizinců (oproti minulému roku: – 53 všech badatelů). Badatelských návštěv: 550 (– 156). Vyhledáno a připraveno badatelských objednávek: 1779 (– 513). Pokles souvisí s omezením otevírací doby badatelny. Počet reversů: 2 (celkem 21 evid. jednotek). Počet rešerší: 42 (– 14).

4. Publikační činnost a další aktivity

Viz zprávu o činnosti MÚA za rok 2010 pro AV ČR a databázi ASEP, které jsou přístupné přes webové stránky instituce.

IV. Stav archiválií

Nedošlo ke změně podmínek, za nichž byla akreditace udělena. Byly zhotoveny bezpečnosti a uživatelské kopie nové archivní kulturní památky (viz následující příspěvek). Uskutečnila se 1 prověrka fyzického stavu archivních kulturních památek. Hodnoty teploty a vlhkosti v depozitářích stabilně odpovídaly hodnotám daným legislativou.

V. Konzervace a restaurování archiválií

Nebylo prováděno.

VI. Knihovna

Přírůstek knihovny MÚA AV ČR za r. 2010 činil 497 zkatalogizovaných svazků. Katalogizační záznamy knihovny je možno vyhledat na webových stránkách ústavu. V roce 2010 knihovna uskutečnila 584 výpůjček, jejími uživateli jsou především pracovníci MÚA AV ČR. Knihovna zajišťuje distribuci publikací vydávaných Archivem AV ČR (výměna, prodej, dary).

Marie Bahenská a kol.

Třetí archivní kulturní památka Archivu AV ČR

Při péči o národní archivní dědictví propracovaly generace archivářů i systém tzv. archivních památek, které můžeme s licencí označit za vyslankyně a reprezentantky archiválií, ale i archivnictví, před veřejností. Vždyť jak jinak srozumitelně pojmenovat jejich nevelký soubor, vzorek o rozsahu několika desítek metrů, zastupující více než 700 tisíc běžných metrů archiválií České republiky! Jakým způsobem jsou archiválie do prestižního seznamu vybírány? Dikcí archivního zákona mohou být za archivní kulturní památky prohlášeny „*archiválie, které vzhledem k době vzniku, obsahu, formě, původci nebo vnějším znakům mají význam pro dějiny obecné, národní nebo regionální, pro dějiny vědy, techniky nebo kultury nebo vzhledem k jedinečnosti nebo původnosti anebo k případně další výjimečné vlastnosti mají mimořádný význam pro společnost*“.¹

Takto vybrané archiválie se pochopitelně nalézají i ve veřejném specializovaném Archivu Akademie věd ČR (organizační jednotce Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.). V roce 1977 byly do této kategorie zařazeny: a) jednotlivina tzv. Zakládací listina České akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění – z roku 1892 (číslo 36 zvláštní evidence) z fondu Česká akademie věd a umění, b) fond Vládní komise pro vybudování Československé akademie věd – z let 1946–1952 (číslo 37 zvláštní evidence). Další iniciativa usilující o zařazení některé části ze značného archivního bohatství uloženého v Archivu AV ČR se od té doby neobjevila a stav se změnil až po více než třiceti letech.

Proces prohlášení archiválie za kulturní památku je předurčen příslušnými normami.² Po interních úvahách a diskusích i externích sondážích Archiv Akademie věd ČR přikročil ke zpracování normovaného návrhu. Jmenovitě se na jeho přípravě podíleli kurátorka příslušného fondu Hana Barvíková, gestor archivní evidence pracoviště Jan Boháček a autor tohoto textu jako tehdejší vedoucí archivu. Návrh zahrnuje informace mj. o evidenčních údajích archiválie, popis jejího stavu, odůvodnění anebo podrobnosti o bezpečnostních a uživatelských kopiích. Dne 3. února 2010 žádost podepsal tehdejší ředitel instituce Ivan Šedivý a ta byla s doprovodným dopisem odeslána Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR.³

1 Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ve znění zákona č. 190/2009 Sb. (dále: Zákon), § 21.

2 Sv. Zákon, § 21 a Metodický návod Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR č. 2/2009 MV-55653-1/AS-2009 k postupu prohlášení archiválií, archivních sbírek a archivních fondů nebo jejich ucelených částí za archivní kulturní památky, prohlášení archivních kulturních památek za národní kulturní památky a o nakládání s archiváliemi prohlášenými za tyto památky a péči o ně.

3 MÚA, dopis Jana Bílka Václavu Babičkovi z 3. února 2010 a návrh, č. j. 99/2010.

Jaká archiválie byla k řízení vybrána? Oprávněným kandidátem se nám zdál jedinečný Diplom Nobelovy ceny za chemii, udělený Královskou švédskou akademií věd ve Stockholmu v roce 1959 Jaroslavu Heyrovskému za objev a vývoj polarografické analytické metody. V roce stotřicátého výročí narození významného českého vědce se jevílo potřebné napnout úsilí k dosažení stanoveného cíle. Heyrovského fond je v Archivu AV ČR uložen již od roku 1988, kdy ho pracoviště odkoupilo od rodiny. Od roku 1989 je zpracovaný kolektivem tehdejších archivářů a archivářek a opatřený tištěnou pomůckou.⁴ Návštěvníci archivu mohou dlouhodobě zhlédnout výstavku fotografií z aktu udělení Nobelovy ceny, kopie udělené medaile a reprodukci diplomu. Fond je badatelsky hojně využíván.

Postup vyřízení žádosti zahrnuje mj. aktivitu Komise pro posouzení archiválií za archivní kulturní památku, kterou v současnosti řídí Michal Wanner, pracovník příslušného ministerského odboru. Jednání grémia složeného z ctihodných osobností proběhlo za přítomnosti zástupců našeho archivu dne 9. března 2010. Na rozdíl od dalšího souběžně projednávaného, raději nejmenovaného žadatele byla naše prezentace úspěšná a komise odhlasovala doporučující stanovisko. Dne 11. března 2010 pak vydal za Ministerstvo vnitra ČR ředitel Odboru archivní správy a spisové služby Václav Babička rozhodnutí o tom, že se navrhovaná archiválie stala archivní kulturní památkou.⁵ Ve zvláštní evidenci vedené ministerstvem obdržela nová památka jedinečné a neměnné číslo 148. Zanedlouho se i s obrazovou reprodukcí objevila v seznamu vyvěšeném na internetových stránkách ministerstva.⁶

Odůvodnění víceméně upravilo původní, širší text z návrhu a zní: „Jaroslav Heyrovský je jednou z nejvýznamnějších osobností české vědy 20. století. Především proslul jako zakladatel polarografie, znám byl ale i dalšími pracemi ve fyzikální chemii a také jako organizátor vědy. Navrhován byl na Nobelovu cenu od roku 1934 v několika oborech, návrh uspěl v roce 1959. Vzhledem k tomu, že jde stále o jedinou udělenou Nobelovu cenu za vědecký objev pro občana České, resp. Československé republiky, zaslouží si pro svou jedinečnost v kontextu národních dějin i přesahem pro dějiny vědy obecně prohlášení za archivní kulturní památku.“⁷

Pro Archiv AV ČR přineslo zřízení nové archivní kulturní památky povinnosti jako věst pro ni zvláštní evidenci, opatřit archiválii předepsaným označením a především zajistit její ochranu, provádět jednou za rok prověrku fyzického stavu a podávat o ní strukturovanou zprávu ministerstvu v rámci své výroční zprávy.⁸ Obdobně je třeba dbát na

4 *Osobní fond Jaroslava Heyrovského*. 1896–1980. * 1890–† 1967. Inventář. Práce z dějin Československé akademie věd. Řada B, sv. 4. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1990, XXXIII + 365 s. Nezahrnuje přírůstky z let 1991, 1997 a 2002.

5 MÚA, dopis a rozhodnutí Václava Babičky Masarykovu ústavu a Archivu AV ČR z 11. března 2010.

6 Viz www.mvcr.cz. Za pomoc s vyhotovením obrazové reprodukce děkuji kolegyni Vlastě Mádllové.

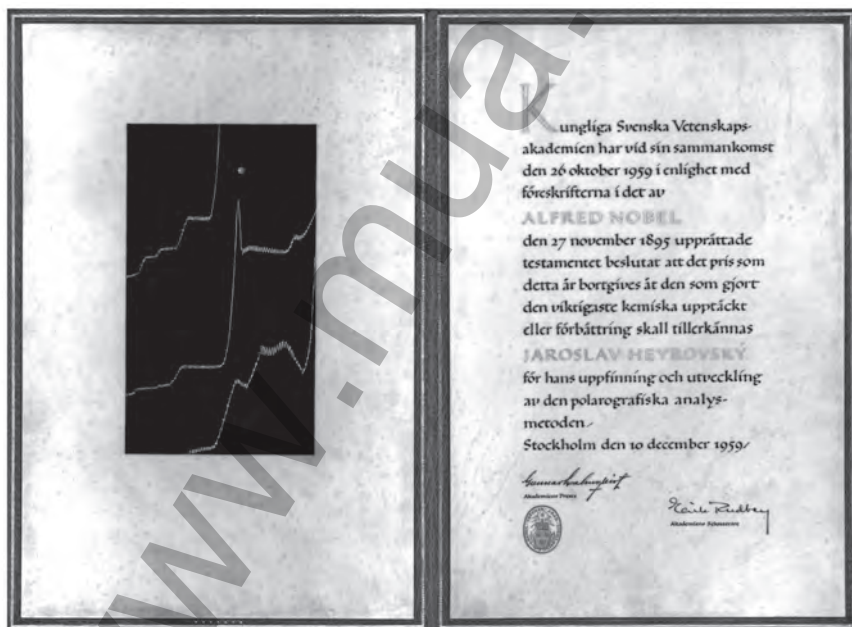
7 Rozhodnutí Ministerstva vnitra o prohlášení archiválie za archivní kulturní památku z 11. března 2010.

8 Podrobně viz Zákon, § 18, § 30 a Vyhláška č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, § 10, § 13 aj.

zvláštní režim například při jejím vystavování anebo badatelském nahlížení. Prezentace před pracovníky instituce se uskutečnila dne 29. dubna 2010. Hana Barvíková vyložila význam polarografie jak pro běžnou analytickou práci v příslušných vědních oborech, tak pro výzkum v nejrůznějších oblastech chemie. Předpokládejme, že archivárky a archiváři již strádají další náměty, které se stanou výrazem dobré archivní práce instituce a přispějí k její prezentaci.

Archiv radostnou novinu o své třetí archivní kulturní památce sdílel s pracovníky Akademie věd ČR⁹ i s nejšířší veřejností, když prostřednictvím Odboru mediální komunikace Střediska společných činností AV ČR vydal k věci 1. dubna tiskovou zprávu.¹⁰ Informaci šířily např. již 1. dubna Česká tisková kancelář, několik stanic Českého rozhlasu či server Lidovky.cz, 2. dubna Mladá fronta DNES (s. 4), následně další tištěná či internetová periodika. Činnost Archivu Akademie věd ČR se do budoucna může opřít o propagaci exkluzivní archiválie, své třetí archivní kulturní památky.

Jan Bílek

9 Viz MÚA, dopis Jana Bílka místopředsedovi Akademie věd ČR Jaroslavu Pánkovi z 1. dubna 2010.

Dále BÍLEK, Jan. Archivní kulturní památka. *Akademický bulletin*, 2010, č. 12, s. 13.

10 Viz www.mua.cas.cz nebo složku zvláštní evidence AKP č. 148 v A AVČR.

Specializované archivy a jejich zkušenosti se stávající archivní legislativou Výsledky ankety provedené v květnu 2010

Úvod

Dne 10. května 2010 bylo jednatelem sekce specializovaných archivů České archivní společnosti (dále: ČAS) Janem Bílkem kontaktováno 27 specializovaných archivů (dále: SA) s žádostí o vyplnění dotazníku vypracovaného Zdeňkem Váchou, jehož otázky se zaměřovaly hlavně na fungování archivní legislativy a metodik v reálné praxi. Cílem dotazníku bylo soustředit co největší počet návrhů na optimalizaci archivní legislativy. Předpokládalo se, že vedení sekce SA získané výsledky postoupí Odboru archivní správy a spisové služby MV ČR (dále: OASSS) jako podklad pro přípravu novely archivního zákona. I přes zkrácení lhůty pro odpověď vyplnilo dotazník 19 SA. Vzhledem k přání většiny archivů zůstat v anonymitě nebudou, až na povolené výjimky, v následujícím textu jednotlivě uváděny.

Dotazník byl rozdělen do šesti částí, věnovaných vždy širšímu problému: 1. identifikace archivu, 2. výběr archiválií a) mimo skartační řízení, b) ve skartačním řízení, 3. evidence archiválií, 4. nahlížení do archiválií a záležitosti ceníku služeb, 5. vymezení práv a povinností SA, 6. ostatní problémy.

1. Identifikace archivu

Tato část měla především osvětlit postavení jednotlivých SA v rámci struktury různých typů zřizovatelů a napomoci získat více informací o zřizovateli a o možnostech samostatnějšího působení SA.

S ohledem na hlavní činnosti zřizovatelů zúčastněných SA lze oslovené archivy rozdělit do následujících skupin: 6 SA úřadů státní správy, 1 SA státního podniku, 4 SA vysokoškolské, 1 SA bankovní, 2 SA mediální, 1 SA knihovni, 3 SA muzejní a 1 SA vědecko-výzkumné instituce. Podle druhu získání akreditace se jedná o 14 SA akreditovaných „ze zákona“ a 5 na žádost zřizovatele.

Vzhledem k tomu, že SA jsou až na výjimky integrální součástí svého zřizovatele, byla položena otázka týkající se hlavních zákonů, jimiž se řídí zřizovatelé SA. Vznikl tak seznam 12 nejdůležitějších norem, se kterými se SA musejí ve větší či menší míře rovněž potýkat: zákon o České národní bance (6/1993 Sb.), o Českém rozhlasu (484/1991 Sb.), o vysokých školách (111/1998 Sb.), o Národní galerii v Praze (148/1949 Sb.), o ochraně sbírek muzejní povahy (122/2000 Sb.), o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (257/2001 Sb.), o Kanceláři

prezidenta republiky (114/1993 Sb.), o právu autorském (121/2000 Sb.), o audiovizí (273/1993 Sb.), o zeměměřických a katastrálních orgánech (359/1992 Sb.), o Akademii věd České republiky (dále: AV ČR; 283/1992 Sb.), zákon o veřejných výzkumných institucích (341/2005 Sb.). Vše samozřejmě ve znění případných pozdějších novel. Dá se předpokládat, že zbylých 8 SA, které se ankety z různých důvodů nezúčastnily, by mohlo uvést ještě další zákony, jimiž se jejich zřizovatelé musí řídit.

Dvě otázky byly zaměřeny na problematiku zařazení SA ve struktuře zřizovatele a označení vedoucí funkce. Bylo zjištěno, že SA jsou nejčastěji – ve 12 případech – zařazeny ve 3. úrovni řízení, tj. vedoucí pracovník archivu má nad sebou ještě dvě úrovně řízení. Následují 4 případy zařazení ve 4. úrovni, 2 případy ve 2. úrovni a 1 případ, kdy je vedoucí pracovník SA zároveň statutárním představitelem celého SA. Se zařazením archivu souvisí i označení vedoucího pracovníka. Škála je velmi různá: od pracovníka pověřeného rozhodováním ve věcech archivní služby (na pracovišti, které má pouze jednoho zaměstnance), přes vedoucího, vedoucího oddělení, vedoucího útvaru či referátu až k řediteli.

V době zřizování archivů zvláštního významu byla jejich práva a povinnosti vtělována do zvláštních archivních statutů. Tyto statuty byly při přijetí archivního zákona č. 499/2004 Sb. a při přetváření archivů zvláštního významu v archivy specializované de facto nahrazeny paragrafy 51 a 52 archivního zákona. Nynější situace je taková, že vlastní provozní řád má pouze 1 SA. Instrukcí se řídí rovněž jedno pracoviště, organizačním řádem či statutem zřizovatele se řídí 13 SA, organizační řád nižší složky zřizovatele platí pro 2 SA (dva SA neodpověděly).

S podobným výsledkem byla zodpovězena i otázka na míru samostatnosti rozpočtu SA. Samostatný rozpočet mají 2 SA. Součástí rozpočtu nadřízené organizační jednotky tvoří ve 14 SA a ve 3 SA je součástí rozpočtu vlastního zřizovatele. Bohužel nebylo z některých odpovědí zřejmé, zda SA označují jako nadřízenou organizační jednotku přímo svého zřizovatele. Pokud by tomu tak bylo ve všech případech, změnil by se poměr samostatnosti rozpočtu na 2:17 ve prospěch minimálně samostatné rozpočtové kapitoly přímo v rozpočtu zřizovatele.

K financím se vztahoval i poslední dotaz v úvodní části dotazníku, který pátral po možnostech financování nákupu archiválií, jejich restaurování apod. Na tyto operace může 15 SA čerpat prostředky z rozpočtu zřizovatele, 2 SA využívají program ISO a 2 SA poplatky za služby badatelům.

2. Výběr archiválií (§ 3–5, 52 Zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ve znění zákona č. 190/2009 Sb. /dále: Zákon/)

2. a) Akvizice mimo skartační řízení

Při zjišťování vymezení případných akvizičních sfér byla položena otázka, do jaké míry je pocíťován možný kompetenční střet mezi písm. e) §49 a písm. c) §52 Zákona,

tj. zda a do jaké míry může při akvizicích prováděných SA docházet k zásahu do zákonné sféry akvizic státních oblastních archivů (dále: SOA). 10 SA střet necítí, ostatní ho vnímají minimálně v rovině teoretické. Kromě návrhu na legislativní zakotvení možnosti kontinuálního přejímání archiválií následovníka v případě správy archiválií jeho předchůdce bylo rovněž navrženo, aby bylo více zohledňováno tematické hledisko, a to především z toho důvodu, že SA jsou vzhledem k atypickému druhu archiválií, který uchovávají, vybaveny pro pečování o tyto archiválie často lépe než SOA.

Na faktický střet při akvizicích jsou SA připraveny různě. Postupuje se podle vydaných interních směrnic, problém se řeší dohodou či pořízením kopií archiválií. V jednom závažném případě bylo v součinnosti s OASSS do praxe uvedeno i přenesení působnosti v oblasti předarchivní péče.

Dále byly v souvislosti s akvizicemi mimo skartační řízení zmíněny víceméně tradiční problémy: rostoucí byrokratizace chodu zřizovatele v souvislosti s dary archiválií (darovací smlouva, formální komisní schvalování, nabídkové listy), nedostatek financí na nákup archiválií, ukládání pozůstalostí v tematicky jinak zaměřených SA (vzájemná konkurence), nedostatek úložných kapacit, nedostatečná informovanost o možnosti předat pozůstalost do archivu ze strany potencionálních dárců.

Nedostatečné vymezení akvizičních okruhů cítí jako problém minimálně polovina dotazovaných SA, pouze dvěma SA stávající situace nevadí. Obecně panuje názor, že i při občasném překrývání zájmů by mohla jednoznačnost pravidel ulehčit práci. Jednání by mělo probíhat na několika frontách: mezi archivy a muzei, mezi archivy státními a SA, mezi SA vzájemně. Při této příležitosti byl znovu zdůrazněn požadavek respektování kontinuity fondu již dříve ukládaného v jednom archivu. Při akvizicích by mělo být bráno v patrnost také hledisko obsahové či věcné příslušnosti. Ze strany SA je negativně hodnocena absence metodiky rámcového postupu při archivování dokumentů vzniklých z činnosti společných výzkumných pracovišť (např. AV ČR a výzkumných center vysokých škol). Národní filmový archiv (dále: NFA) rovněž požaduje uzákonit povinnost, aby výrobce, který získal na vytvoření audiovizuálního díla grant z veřejných prostředků, musel v NFA uložit povinně a bezúplatně originální negativ (tzv. master).

Vzhledem k tomu, že právo shromažďovat a uchovávat archiválie nenáleží ze zákona pouze archivům, byla položena také otázka, zda v rámci svého zřizovatele vědí SA o dalších pracovištích, která by toto shromažďování a ukládání archiválií prováděla. Kladně odpovědělo 11 SA, z toho 5 SA ve svém okolí ví o 9 pracovištích provádějících „drobný“ sběr, dalším 5 SA konkuruje 7 „stínových archivů“. Sběr archiválií v rámci jednotlivých ústavů AV ČR je problémem sám o sobě.

Pokud se tato pracoviště rozhodla s SA spolupracovat (a neevidovat archiválie např. jako knihovni či muzejní jednotky), vedou jim SA základní evidenci listů Národního archivního dědictví (dále: NAD) a archivních pomůcek s minimálními problémy. Na akviziční politiku těchto pracovišť nemají SA téměř žádný vliv.

V souvislosti s těmito pracovišti jsou uváděny další problémy: pracoviště občas jeví malý zájem učinit ze svých dokumentačních fondů a sbírek archiválie vzaté v souladu

se Zákonem do evidence NAD, někdy jeví jen malou ochotu při vedení této evidence a občas předávají shromážděné archiválie jinému archivu než SA zřizovatele; nerespektování provenienčního principu při vytváření sbírky podle diplomatické kategorie či typu nosiče (např. sbírky korespondence či fotografií). V neposlední řadě tato pracoviště uchováající archiválie nerespektují (de iure respektovat ani nemusejí) stavebně-technické, prostorové, bezpečnostní, materiální, finanční a personální podmínky dle § 61 Zákona.

2. b) Akvizice ve skartačním řízení

Vzhledem k tomu, že SA vykonávají nad spisovou službou zřizovatele podle písm. a) § 52 Zákona tzv. dohled (nikoli kontrolu, kterou mají předepsanu archivy státní), byl SA položen dotaz, jak si onen dohled vykládají. Připomínáme, že na rozdíl od státních archivů, které jsou na kontrolovaných institucích organizačně nezávislé, jsou SA vykonávající *dohled* nad spisovou službou zřizovatele jemu podřízeny. Oblasti dohledu ze strany SA se při nejobsáhlejší chápání skládají ze tří oblastí. Jsou to: a) dohled nad evidováním, oběhem, ukládáním archiválií a jejich předkládáním při skartačním řízení (ze strany SA zakončeném i vystavováním skartačních protokolů a dohledem nad vlastní skartací); b) dohled nad dodržováním spisového plánu a řádu (někdy spojený i s jeho tvorbou) včetně dohledu na parametry spisovny a dalších prostor, kde se písemnosti ukládají; sem také patří případná školení; c) právo nařadit nápravu u zjištěných nedostatků. Některé SA mohou *dohled* reálně vykonávat pouze jako dohled nad vlastním výkonem skartačního řízení (a to zvláště tam, kde se zřizovatel snaží pouze o to, aby formálně dostal povinnosti zákona), resp. pouze v oblasti metodického dozoru (školení). Některé SA považují *dohled* archivu v době elektronické spisové služby (dále: ESSL) za do značné míry iluzorní.

Ze strany zřizovatele je *dohled* chápán především jako metodický dohled, akceptace případných připomínek (v 11 SA), tvorba spisovenských norem, vlastní kontrola chodu spisové služby v rámci širších kontrol či vlastní zajištění vedení spisové služby. Obecně lze konstatovat, že SA vykonávají dohled na spisovou službu zřizovatele obtížněji tam, kde vedení spisovny spadá do jiného útvaru než archiv, nebo když spisovna není archivu podřízená, a v případech decentralizované spisové služby útvarů mohutnějšího zřizovatele.

Při přechodu zřizovatele na ESSL je pozice SA různá. Při výběru a zavádění spolupracuje 5 SA, záležitost odborně řídí 1 SA a školí další 1 SA, přípravu systému připomínkují či konzultují 4 SA, pouze metodický dohled zabezpečuje 1 SA, vypracováním spisového plánu a přípravou metodiky skartačního řízení dokumentů v ESSL a ukládáním dokumentů „A“ je pověřen 1 SA. Zřizovatelé SA, kteří ESSL vedou nebo na ni přecházejí, používají v 7 případech software komerční (ISPI Bach, Athena PilsCom, Gimis Gordic, Aplis, iFIS BBM), ve 2 případech freeware (OSS Alliance). Další 4 zřizovatelé SA používají software vlastní, 2 software vybírají.

Jako jiné problémy při akvizicích ve skartačním řízení či v rámci vedení spisové služby vůbec jsou vnímány: decentralizace spisoven (nepřehlednost uložení spisů, obtížnost provádění skartací), problematičtější komunikace s pracovníky oddělení, jimž je spisová služba na obtíž, obecný problém se zachováním celistvosti spisu v originální podobě či jeho kompletace. Rovněž padl návrh na zrušení povinnosti předkládat skartační protokoly k nahlédnutí SOA či Národnímu archivu (dále NA) dle písm. i) § 52 Zákona, a bylo doporučeno nahradit tuto povinnost předkládáním souhrnného přehledu např. v podobě části výroční zprávy, kterou SA zveřejňují povinně již od roku 2005.

3. Evidence archiválií (§ 16–19 Zákona, vyhláška č. 645/2004 Sb. ve znění vyhlášky č. 192/2009, metodický návod č. 1/2009 OASSS k vedení evidence NAD, metodický návod odboru archivní správy Ministerstva vnitra k vedení evidence NAD v kulturně vědeckých institucích z roku 2005)

Při řešení problematiky evidence archiválií nemohlo být zahájeno jinak než dotazem na jasnost definic evidenčních jednotek, resp. na potřebu definování nových evidenčních jednotek. Z odpovědi byla zřetelná potřeba osvětlit základní význam evidenčních jednotek a známý problém různého definování evidenčních jednotek jako jednotek „věcných“ či „diplomatických“ (listiny, podací protokoly, ...) na straně jedné a „obalových“ (karton, kartotéka) na straně druhé. Konkrétní dotazy na evidenční jednotky byly autorem dotazníku prezentovány na prvním zasedání dílčí skupiny pro evidenční jednotky při Rozšířené pracovní skupině pro nová Základní pravidla pro zpřístupňování archiválií dne 10. 6. 2010. Řešeny byly dotazy na zavedení „obalových“ jednotek (např. tubus, role, desky, krabice). Dále byl vznesen požadavek na založení nové kategorie „digitální fotografie“, „digitální audiovizuální záznam“ a „digitální audiozáznam“. O jejich zavedení se při jednání dílčí skupiny pro evidenční jednotky zasazoval další zástupce SA v pracovní skupině Mgr. Tomáš Lachmann (oddělení písemných archiválií NFA). Vzhledem ke stále nedokončenému jednání podkomise nelze říci, které připomínky budou nakonec akceptovány.

Další dotazy byly směřovány již na vlastní evidenci archiválií. První otázka se opět dotýkala „konkurenčních“ pracovišť SA a zjišťovala, kolika takovým pracovištím vedou SA evidenci NAD v PEVA. Třináct SA ji vede pouze sobě, 2 SA sobě a jednomu pracovišti, 2 SA sobě a dvěma pracovištím, 1 SA sobě a třem pracovištím a 1 SA sobě a čtyřem pracovištím s tím, že další pracoviště ještě přibudou.

SA byly dále tázány, zda při existenci evidence NAD u „konkurenčního“ pracoviště byly SA touto evidencí pověřeny či ji vedou automaticky, resp. zda si evidenci vede „konkurenční“ pracoviště samo. Ve všech případech, kdy v rámci zřizovatele SA existuje i „konkurenční“ pracoviště, vedou evidenci NAD i těmto pracovištím SA, a to automaticky. Výjimku tvoří např. Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu a Československé dokumentační středisko (v rámci Národního muzea) a tzv. Muzeum architektury

a stavitelství (v rámci Národního technického muzea), která si evidenci vedou sama a SA (tj. ANM a ANTM) vykonávají pouze metodický, resp. občasný kontrolní dohled a odevzdávají jejich databáze do NA ČR.

Při vedení evidence NAD pro jiná pracoviště bylo zjišťováno, jaké mají SA při této činnosti pravomoci. Tři SA označily své pravomoci na úrovni (maximálně) metodického návodu pro vedení evidence NAD archiválií mimo archivy (Metodický návod k vedení evidence Národního archivního dědictví v muzeích, knihovnách, galeriích, památkách, pracovištích Akademie věd České republiky a vysokých školách, podle vyhlášky č. 645/2004 Sb., ze dne 13. prosince 2004, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů), jeden SA vede pouze evidenci a další v rámci evidence dohlíží i na validitu všech údajů.

Dále byl zjišťován vztah „konkurenčních“ pracovišť k možnosti evidence archiválií v NAD. Ve většině případů se SA stále střetávají s nezájmem nebo s odmítnutím. Měřeno změnou postoje řady kulturních institucí (jejichž partnery v evidenci jsou kromě SA také SOA), mohou nastat lepší časy i pro SA. Některá muzea pochopila, že evidence NAD je oproti centrální evidenci sbírek muzejní povahy (dále: CES) jednodušší, méně náročná na administrativu, s reálnějšími požadavky jak na inventarizaci fondů a sbírek, tak na jejich revizi. Kladně je též hodnocen přístup k informacím o fondech a sbírkách na internetových stránkách MV ČR. Situace je rovněž klidnější po sdělení, že (znovu) zavedení jiné evidence nezasahuje do vlastnictví, tj. že evidence NAD v muzeu není krokem k odebrání archiválie a k jejímu předání do SA či SOA.

V rámci muzejních „konkurenčních“ pracovišť bývají nedořešené souběhy evidencí. Někde zůstávají nově zaevidované archiválie či jejich soubory součástí CES, někde se postupně z CES převádí do NAD, někde jsou archiválie evidovány pouze v CES.

4. Nahlížení do archiválií, záležitosti ceníku služeb (§ 34–41 Zákona, vyhláška č. 645/2004 ve znění vyhlášky č. 192/2009)

Problematika nahlížení do archiválií byla zahájena dotazy na funkčnost formuláře badatelského řádu. Byla položena otázka, zda SA dostačuje dosavadní znění badatelského řádu či by uvítaly možnost vlastního doplnění nad rámec stávajícího znění nebo jeho přeformulování, a to i v jiném místě než pouze ve článku 2 odstavce 5 (lhůta a množství při předkládání archiválií). Obecně panuje s formulářem badatelského řádu spokojenost, zmíněno bylo několik doplňujících návrhů. Byl uveden požadavek na možnost omezení počtu kopií archiválií zhotovovaných „na počkání“ (což lze i bez novelizace badatelského řádu), možnost povinného používání rukavic při studiu archiválií, či možnost sankce za nedodržení článku 3 odstavce 6 (předání publikace nebo sdělení bibliografických údajů).

Kvůli zlepšení poskytovaných služeb badatelům, s ohledem na ochranu osobních údajů i kvůli rozšíření možností při zpracovávání archivních fondů a sbírek byla položena otázka, zda by SA uvítaly usnadnění přístupu do databáze osobních údajů dle

odstavců 4 a 5 § 37 Zákona, resp. jak často a pro jaký typ údajů by tento přístup potřebovaly. Třem SA stačí dosavadní možnosti. Obecný souhlas zazněl od 3 SA, ostatní SA by využily přístup k ověření osobních údajů dotčených osob (např. zda je osoba na živu, bydliště osoby) či ke zjišťování potomků/dědiců z důvodu držby autorských práv. Z důvodů vědeckých vyvstal i požadavek na kodifikaci přímého přístupu pro veřejné archivy (nikoli prostředkovaný přístup přes státní archivy pod Ministerstvem vnitra) a vědecká pracoviště. Upozorňujeme, že dotazníková anketa se časově míjela s přípravou novely archivního zákona pod č. 243/2010 Sb., která v paragrafech 18 a 37 reaguje na přijetí zákona o základních registrech č. 227/2010 Sb., takže se požadavek na umožnění nahlížení do novely nemohl promítnout. Padl také návrh, že by plnění požadavků zmíněných v odstavcích 2 a 3 §37 Zákona měli řešit badatelé sami.

Zjišťován byl postoj SA k archivním pomůckám jako autorskému dílu, od něhož se rovněž částečně odvíjí možnost jejich publikace na internetových stránkách archivů. SA byly tázány, zda archivní pomůcku (resp. jakou její část) považují za autorské dílo a zda by pomůcku vyvěsily na internetové stránky archivu. Tři SA se nevyjádřily k autorství, ale na web by pomůcku umístily; 5 SA označilo archivní pomůcky za zaměstnanecké dílo s možností zveřejnění; 3 SA považují celou archivní pomůcku za dílo autorské, nicméně rovněž nemají se zveřejněním na webu problém (např. po případné publikaci); 2 SA označují za autorské dílo úvod, nicméně pomůcku nehodlají zveřejnit na webu ani z části; 1 SA rovněž považuje za autorské dílo úvod, navrhuje zveřejnit alespoň vlastní inventář. Jeden SA považuje za autorské dílo úvod, nicméně umožní zveřejnit na webu celou pomůcku, protože tímto zveřejněním není dotčen její autorský charakter. Na webu je ale nutné upozornit na povinnost řádné citace jako z jakéhokoli jiného autorsky chráněného díla. Jeden SA považuje za autorské dílo úvod, pomůcky ale dálkově nezpřístupní kvůli ochraně fondu či sbírky proti potencionálním zlodějům. (Tři SA neodpověděly.)

Bylo rovněž zjišťováno, zda SA vnímají jako problém nemožnost zamezit pořizování hlavně digitálních kopií (a jejich počtu) z archiválií předložených ke studiu. V některých případech může počet zhotovovaných kopií z určitého typu archiválií hraničit s podezřením na případné zneužití těchto kopií ke komerčním účelům. Situaci jako problém nevnímá 5 SA, u 1 SA situace ještě nenastala. Pro dalších 10 SA toto problém je. (Tři SA neodpověděly.) Některé z nich to vnímají jako nevyhnutelné zlo usnadňující práci archivu a šetřící archivářův čas, pro některé je to problém zásadní, řešitelný např. zavedením (paušálního) poplatku za používání vlastního reprodukčního zařízení či možnosti omezení pořizování kopií vlastními prostředky. Panují rovněž obavy z postupného ofotografování celých fondů. Obavy jsou většinou spojeny spíše s únikem financí za služby, než s hrozbou zneužití archiválií ke komerčním účelům.

SA byly rovněž tázány, zda stávající strukturu ceniku služeb předepsaného vyhláškou 645/2004 Sb. považují za dostatečnou. Jako problém je vnímáno finanční podhodnocení účtování rešerší, a to zvláště při jejich negativním výsledku. Také stanovení ceny rešerší podle počtu excerpovaných zdrojů může být často zavádějící. Navržená úprava ceniku

předpokládá změnu účtování reprodukce archiválií pomocí digitálních technologií za 1 stranu či 1 minutu (dnes za každou započatou hodinu), možnost rozlišení mezi formátem kopie písemnosti (grafický, OCR) a zvukových dokumentů (digitální, audio). Postrádány jsou položky „souhlas s jednorázovým užitím filmového materiálu“ a „fotografické a grafické práce“, možnost studentských slev či poplatky pro stahování digitalizovaných archiválií umístěných na webu.

Zjišťováno bylo rovněž to, zda SA vnímají při řešení reprodukčních práv stávající rozdělení na publikace vědecké a komerční jako dostačující, nebo zda by bylo vhodné zavést ještě jednu kategorii mezi nimi (pracovně nazvaná jako „populárně-naučná“). Současný stav jako dostačující označilo 8 SA s tím, že populárně-naučné publikace patří do komerční sféry. Naopak pro zavedení třetí kategorie hlasovalo 7 SA s doporučením, aby byly stanoveny preciznější definice a příklady jednotlivých kategorií, např. dle kritérií Rady pro výzkum, vývoj a inovace (více viz <http://www.vyzkum.cz/>). Jiné řešení vakua populárně-naučných publikací bylo naznačeno v požadavku redefinice kategorie „vědecké“ na „nekomerční“, tj. zachování dvou kategorií, nyní ale znějících jako „nekomerční“ a „komerční“. (Tři SA neodpověděly.) Zároveň zazněl požadavek na dodržování ceníku ze strany všech archivů. Stále totiž dochází k tomu, že za stejný úkon některé archivy účtování požadují a některé nikoli.

V souvislosti s ceníkem se řešila také problematika DPH. SA byly tázány, zda když je jejich zřizovatel plátcem DPH, přičítají SA k cenám uvedeným v ceníku DPH, neboť v ceníku není výslovně napsáno, zda jsou ceny uvedeny již s DPH nebo naopak. Jedenáct SA DPH nepřičítá, 2 SA DPH přičítají. Jeden SA se domnívá, že DPH je již v ceníkové ceně, 1 SA ceník nepoužívá. (Čtyři SA neodpověděly.)

Ceníku služeb a autorského práva se dále týkala otázka, zda SA vybírají poplatky za souhlas s jednorázovým užitím reprodukce archiválií (bod C. ceníku) i v případě, že se jedná o archiválii, na které vážně autorské právo cizí osoby (dílo není „volné“ podle autorského zákona). Sedm SA se s tímto problémem zatím nesetkalo, 1 SA v tomto případě souhlas neposkytuje, 5 SA poskytnutí souhlasu podmiňuje vyrovnaním se s majitelem autorských práv ze strany badatele, 2 SA vybírají poplatek v případě komerčního použití (jeden z nich upozorňuje žadatele na jeho povinnost zajistit si ošetření autorských práv vlastními silami), 4 SA poplatek nevybírají.

Posledním dotazem k ceníku byla otázka, jaké možnosti mají SA při využití financí získaných z badatelských poplatků. Jedenáct SA odvádí tyto příjmy do rozpočtu zřizovatele, pro 5 SA je to jejich vlastní příjem, 1 SA odvádí příjmy do státního rozpočtu, 2 SA výběr poplatků nepraktikují.

5. Vymezení práv a povinností SA (§51–52 Zákona)

Dostatečné vymezení práv a povinností SA v § 51 a 52 Zákona bylo řešeno v úvodní otázce tohoto příspěvku. Mezi tázanými SA panuje obecná shoda v tom, že pravomoci SA jsou dostatečné. Nicméně občas bylo zároveň konstatováno, že SA nejsou s ohledem na svůj personální stav schopny uplatňovat svoje práva a vykonávat své povinnosti.

Změny či dodatky v právech a povinnostech byly vyžadovány pouze minimálně. NFA předal návrh na změnu částí §25, 28 a 73 Zákona z důvodu svého jedinečného postavení při péči o audiovizuální archiválie. Dalším požadavkem bylo položení většího důrazu na vědeckou a výzkumnou činnost archivů, zdůraznění (či alespoň deklarace) tvůrčího charakteru archivních prací, jasné vymezení těchto prací či jejich částí z hlediska autorského zákona (co je dílo autorské a co dílo v zaměstnaneckém poměru) a kvalifikovaná definice pravomoci v rámci dohledu nad spisovou službou. Navrhováno bylo rozšíření možností výběru archiválií mimo skartační řízení v písm. c) §52 Zákona zdůrazněním vlastního aktivního přístupu SA.

Řešeny byly také požadavky na větší metodickou koordinaci ze strany nadřízených archivů (SOA, NA ČR). 3 SA nepovažují koordinaci či pomoc za nutnou, 1 SA řeší problémy vlastními konzultacemi a 7 SA by tuto pomoc přivítalo, zejména v oblasti spisové služby a péče o fyzický stav archiválií v rozmezí nárazové pomoci specialistů, konzultací, porad, pracovních seminářů či školení. Obecně by bylo vítáno vydání archivní příručky a slovníčku archivní terminologie. Rovněž by bylo vhodné, aby současné systémy ESSL, se kterými se SA musejí potýkat, již odpovídaly Národnímu standardu pro systémy ESSL.

6. Ostatní problémy

Dlouhodobě je pocítován rozdíl mezi relativně jednotným fungováním SOA se státními okresními archivy (tj. státních archivů) a různorodostí SA jednak mezi sebou (což někdy ztěžuje nalézání shodných připomínek), jednak odlišností SA od archivů státních.

Závěr

Výsledky ankety byly statisticky vyhodnoceny, z odpovědí byly přednostně vybrány ty pasáže, které posloužily ke vzniku textu formulujícího požadavky SA na změnu částí archivního zákona při jeho novelách. Tento text byl spolu s průvodním dopisem zaslán 25. května 2010 předsedkyni sekce SA ČAS PhDr. Milenou Běličovou řediteli OASSS MV ČR PhDr. Václavu Babičkovi. Na vědomí byl pak dán předsedkyni ČAS doc. PhDr. Marii Ryantové, CSc., a rovněž PhDr. Jiřině Prokopové a PhDr. Vladimíru Růžkovi (oba OASSS MV ČR).

Všichni jmenovaní dostali text, ve kterém jsou vneseny připomínky, resp. formulační návrhy k celkem 17 paragrafům: 2, 7–13, 25, 28, 36 (včetně připomínek k badatelskému řádu), 37, 40 (včetně připomínek k ceníku služeb), 46, 49, 52 a 80.

V tuto chvíli lze konstatovat, že při dílčí novelizaci archivního zákona 243/2010 Sb., který změnou § 18 a § 37 pouze reagoval na přijetí zákona o základních registrech č. 227/2010 Sb., nebyl požadavek na přímý či rozšířený přístup do registrů skrze SA vyslyšen. Od poloviny října byl na stránkách ČAS umístěn k připomínkovému řízení návrh novely archivního zákona (na zveřejnění návrhu archivních vyhlášek, ke kterým

směřovaly některé návrhy SA, se stále čeká), ve kterém z připomínek odevzdaných na konci května nebylo zapracováno rovněž nic. V rámci možnosti připomínkovat návrh novely byly výsledky ankety znovu zaslány ČAS, aby je použila při projednávání všech shromážděných připomínek na OASSS MV ČR 4. listopadu 2010.

Zdeněk Vácha

Rozhovor s PhDr. Jindřichem Schwippel

*PhDr. Jindřich Schwippel vystudoval v letech 1953–1958 archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po absolutoriu pracoval v letech 1958–1960 jako ředitel Okresního archivu v Jablonci nad Nisou, v letech 1960–1964 jako ředitel Chebského muzea, v letech 1964–1967 jako vedoucí oddělení Státního archivu v Praze, v letech 1967–1969 jako redaktor časopisu Národní výbory a v letech 1969–1996 jako odborný archivář v Ústředním archivu ČSAV (Archivu Akademie věd ČR). V současné době stále pracuje v Národním filmovém archivu. Od roku 1990 působí jako externí učitel na Katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK, kde vedl seminář ke zpřístupňování archiválií a dodnes vede výběrové přednášky zaměřené na problematiku osobních fondů a oral history. V Ústředním archivu ČSAV založil v 70. letech sbírku řízených interview s pamětníky z oblasti dějin české a československé vědy, která se stala po metodologické a organizační stránce jedním z nejdůležitějších příkladů použití metod oral history u nás. Tomuto tématu se věnoval i ve své publikační činnosti. Stejně významné jsou jeho práce věnované dějinám česko-německých vztahů, dějinám vědy, moderní diplomacie a archivnictví. V roce 2010 oslavil PhDr. Jindřich Schwippel, nar. 10. února 1935 v Praze, významné životní jubileum, při jehož příležitosti se usku-
tečnil (dne 30. 3. 2010) tento rozhovor.*

Proč ses rozhodl pro studium archivnictví a jak na toto studium vzpomínáš?

Úplně na začátku byl roztomilý omyl mého tatínka, byvšího legionáře, a tatínka dnes už zemřelého Honzy Heřmana, velkého židovce a archiváře, kteří si popletli diplomatiku s diplomacií. Když se tatínkové sešli, co s těmi hochy uděláme (s tím Honzou jsem se znal dávno ze skautu), tak jeden z tatínků říkal: „Na filozofické fakultě je teď nejsolidnější studium to archivnictví, tam je i ta diplomacie.“ Protože druhý tatínek, pan dr. Heřman, byl opravdu zkušený z diplomatických služeb, tak věděl, kolik archivářů bylo za první republiky v diplomatických službách. Můj otec zase přihodil na váhu, jak dobře se měli archiváři při Památníku národního osvobození, a z toho vzniklo důrazné doporučení oběma dětem, mně a Honzovi Heřmanovi, jít na archivnictví. Problém pak

už celkem žádný nebyl. Panu prof. Vojtíškov, který byl v přijímací komisi, jsem se zalíbil jenom částečně pravdivým tvrzením, že jsem si prohlédl městský archiv v Dobrovici. Já si ho opravdu prohlédl – ale spíš zvenčí. Ale jemu i to se líbilo, on ho totiž kdysi uspořádal, a začalo studium, které bylo velice, abych to řekl jednoduše, dvojkolejné. Teď se budu už opakovat, ale lepší srovnání neznám. Zatímco pan prof. Vojtíšek v krásném tmavém obleku s motýlkem zahajoval své přednášky: „Tedy dámy a pánové, o čem jsme naposledy hovořili?“, na druhé straně druhého patra s okny na tehdejší Náměstí Rudoarmějců hřimal tehdy docent Graus o „reakční podstatě církve“. A to vše se vešlo pod jednu střechu do jednoho patra filozofické fakulty. Nutno říci, že ten osvícený duch tam panoval i mezi přednášejícími historiky. Hrozně rád vzpomínám na dnes hodně zapomenutého doc. Červinku, který, to je taky úžasný rozdíl proti dnešku, byl zajisté úspěšný divkař, ale tehdejší zákonodárství nějak nefungovalo tak, že by se mu to mělo za zlé. A byl to velice duchaplný pán, který dějiny první republiky velice dobře znal. Neuvěřitelný byl také pan doc. Fiala, který dokázal dějiny správy přednášet za pomoci papírku o velikosti tehdejšího lístku na tramvaj, to znamená asi tak 6x4 cm, a přesto to byly dokonalé přednášky. Naneštěstí, on byl přesvědčený středověkář, takže když jsem na umístěnku nastoupil na své první místo, tak jsem byl sice dokonalý v přehledu, jak fungoval systém hradský, ale naprosto jsem nic nevěděl o komunálních podnicích atd. A dost mně to při mých prvních pracovních úkolech vadilo.

Hrozně milá záležitost, na kterou rád vzpomínám, byly archivní praxe. První archivní praxi jsem měl s již zmiňovaným Honzou Heřmanem na zámku v Telči a tam jsem vlastně začal vychutnávat požitek práce s autentickými dokumenty. Jako kluky nás fascinovaly dokumenty z okresního úřadu typu: „Blesk udeřil do erárního cestáře.“ A podobně. A tahle záliba mě vlastně držela a drží až doposavad.

Na koho ze svých spolužáků a učitelů vzpomínáš?

Byli jsme myslím velmi silný ročník. Nesmím zapomenout na Josefa Hanzala, kterému se přezdívalo Fišpera, neboť k našemu vzdělání patřila tenkrát středověká němčina a on jediný dokázal slůvko „Fischsperr“ přeložit jako „vrše“ k velkému potěšení pana prof. Skály. To byl báječný germanista a doteď je pro mě myslím vzorem učitele se vším všudy. Já s ním udržoval styky příležitostně tím, že jsem mu z Chebu občas přivezl něco z chebského/egerlandského dialektu, a jednou mnoho, mnoho let po promoci jsem ho žádal o pomoc při překládání textu z češtiny do němčiny. Šlo o to, jak správně do němčiny překládat Hospodine, pomiluj ny. A pamatoval jsem si jenom, že se to nemá překládat moderně doslova. On byl po návratu z nemocnice a zavolal mi, že si kvůli tomu musel vzít dva prednisony, „aby to udýchal“, ale cituju doslova: „Ňákej blbec by vám to mohl poradit špatně, správný překlad je tak a tak.“ Prostě ta fakulta tenkrát nabízela vazbu učitel – student, abych to řekl trochu s nadsázkou, až nadosmrti.

Honza Heřman se věnoval židovědě a skončil kádrově velice špatně, posléze v knihovně nemocnice Bulovky, ale publikoval pořad. Pepík Hanzal byl dlouho archi- vářem v Kabinetu pro studium života a díla Zdeňka Nejedlého a myslím si, že nejcha-

rakterističtější vlastnost tohoto asi nejslavnějšího našeho spolužáka je to, že se nebál pustit do problému. Ne vždy asi s dokonalým (nebo absolutním) úspěchem, ale vždycky s úžasnou vervou a přinejmenším to dobře nakoušl. A na základě případné kritiky mohla vznikat další díla. Průkopnickou práci udělala Eva Šmilauerová, roz. Blažková, které se podařil poloviční zázrak, že ryzí medievista Ivan Hlaváček jí metodologicky pomáhal udělat práci z naprosto moderní diplomatiky, tj. diplomatiky národních výborů. Ivan Hlaváček byl za těch mých mladých let „téměř nezletilý“, leč stále pilný, nebo již tehdy pilný, a ten smysl pro humor, který občas uplatňuje, si rozhodně pamatuji už z těch pradávných dob. Myslím si, že z toho našeho ročníku trošku nedocenený je kolega Spáčil, který postupně vybudoval v Olomouci tři sídla pro okresní archiv a který teď díky sňatku s germanistkou se skvěle nalezl v tandemu zpřístupňujícím jazyk městských knih. Poněkud bizarní a tragická postava je Tomáš Řezáč, syn spisovatele, rozhodně nadaný student se zbytnělým sebevědomím, abych to řekl slušně. Ve třetím ročníku se urazil, že u Skály neobstál, a fakultu opustil a pak měl tu svou bizarní kariéru končící v tajných službách a (prý) smrtí alkoholika.

Byli jsme poslední ročník, který zažil jako vyučujícího pana prof. Vojtíška. Jaký byl pan prof. Vojtíšek? Především, fantastické bylo, že na těch samých dveřích, které vedou k prof. Bláhové, byla cedule, že návštěvy studentů jsou kdykoli vítány. V podstatě celým svým smýšlením jako by se býval byl narodil ještě daleko dřív, než se narodil. To znamená, že mluvil-li s jedním mým ročníkovým kolegou, řekl doslova toto: „Špatně vypadáte, pane kolego, měl byste chodit do Sokola, to je nejenom zdravé, ale i vlastnecké.“ A myslel to smrtelně vážně, i když se psal rok 1954. Také jsem se z těch vyprávěnek o panu profesorovi dozvěděl, že někdy v padesátých letech dělalo ministerstvo vnitra prověrku všech dosud nezakázaných spolků. Zjistilo se, že pan prof. Vojtíšek stále je formálně hlavou spolku pro připojení Vitorazska. I když byla už padesátá léta, řada úředníků i na tom vnitru byla ještě ze staré školy, dokonale korektní úředníci, takže přišel jeden za panem profesorem a říkal mu, že přece jenom ten saint-germainský mír zjednal přes to Vitorazsko jasno a že, jestli by mu nevadilo, že by se ten spolek formálně zrušil, s čímž pan profesor souhlasil.

Přednášky pana profesora nebyly zábavné, nutno přiznat. Samozřejmě ale my jsme ho měli tak rádi, že jsme ho nechťeli zarmoutit nějakou větší neúčastí, takže v podstatě přednášku od přednášky se dělala gentlemanská dohoda, že tak jeden dva směli nebýt, ale aby to nejtí jako nebylo větší.

Co dodat, samozřejmě že pan profesor byl velice přesvědčený medievista, takže také z našich dob se traduje historka, když mu někdo říkal, že by chtěl dělat ty poslední Lucemburky, tak na to odpověděl: „To jsem nevěděl, že vy se, kolegáčku, dáváte na žurnalistiku!“ Ale jinak o jeho ohromné laskavosti svědčí, že měl velice pečlivě vypracovanou stupnici odmítavých výrazů, a to, co já bych vyjádřil slovy „vyvrheli, nehodící se k ničemu“, v podání pana prof. Vojtíška znělo „duše nedobrá“. Naopak jeho největší pochvala zněla „skutečný vědecký počin“. Pak jsem ho ještě chvíli zažil v Archivu Akademie, kde se mi hrozně líbí velmi zkratkovitá a hutná otázka, když někoho potkal

a ten se mu nejevil, že by byl zvlášť pilný, tak jeho otázka zněla: „A čtete aspoň?“ Což znamenalo ve Vojtíškově pojetí: sledujete odborná periodika, literaturu a podobně, ale říkal to takto krásně zahuštěně.

My jsme byli jeho poslední ročník, takže možná na nás byl obzvlášť laskavý. Já, protože jsem se spustil s diplomkou až do doby třicetileté války, tak samozřejmě jsem u něj neobhajoval, nezažil jsem ho jako oponenta. Ale v podstatě on dokázal ty své diplomanty velice náročným způsobem, tzn. nenechal je na pokoji, donutil, že tu diplomku přinesli velice pěknou, takže mohl říci, že je to „téměř vědecký počín“. Tak takový byl prof. Vojtíšek.

Jaký byl tvůj vstup do archivní praxe?

Po promoci, tehdá byly umístěnky, jsem nastoupil do Jablonce nad Nisou, tam jsem ještě zažil nějaké původní německé obyvatelstvo. Ale tam právě došlo k první strašlivé konfrontaci mezi tím, co jsem se naučil, a praxí, tj. na nic mi byla hrdost na jedničku od Emila Skály atd., neboť tam byly úkoly z nedávné minulosti. Měl jsem znamenitou možnost na stipendium na Facharchivschule do Postupimi, ale ve svatém nadšení jsem zapomněl na maličkost, požádat o odklad vojenské služby. Naopak Dederóni byli rádi, že by měli prvního zahraničního studenta, takže ta jejich nabídka a vstřícnost byla skutečně velkorysá. Nicméně stal jsem se motostřelcem u pluku československo-korejského přátelství v Karlových Varech a mezitím ten můj okresní archiv přestěhovali do Smržovky a tam se mi věru nechtělo. Takže znovu se vynořuje v tom mém vyprávění Honza Heřman, jehož teta byla významnou pracovnící zprvu v archivu, potom v muzeu v Chebu. Upozornila mě na to, že je volné místo ředitele chebského muzea. Konkurz jsem vyhrál a po dvouleté vojně jsem nastoupil do Chebu. Tam se v podstatě to archivní a muzejní řemeslo dalo dobře spojit, protože archivnictví člověka naučí najít si a vyhledat správné informace. Takže zorientovat se v tom částečně novém oboru nebylo tak hrozně složité. Pak z mnoha různých důvodů, jako že rodiče byli staří a nemocní, se mi zachtělo jít do Prahy a teď došlo k zajímavé peripetii, že místo v Praze bylo v Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, kamž jsem vyhrál konkurz, čímž jsem byl zařazen do kategorie vycházejících hvězd moderního muzejnictví, leč uliční výbor KSČ na mě udělal posudek, který si trochu protřečil, neboť na jedné straně v jejich pojetí jsem byl kurevník, na druhé straně náboženský fanatik a vůbec na nič hodný. Naštěstí to už byla doba, které se říká myslím právem novotnovského liberalismus, takže jsem se mohl odvolat. Tlak budit protitlak a nový posudek byl na té úrovni, že by mě myslím i Karel Marx vzal do své Internacionály. Nicméně místo v kabinetu už bylo obsazeno, ale soudruh Pubal, který cítil provinění... (A to je muž, který by i v dějinách archivnictví mohl být zmiňovaný, protože je to muž, který byl tuším dva dny šéfem archivní správy, než si to rozmyslel.) Ten měl dost vlivu, abych se dostal do Státního archivu (dnes Státního oblastního archivu) na Karlově. Sídlii v klášteře a byli tam báječní lidi. Za to nejlepší asi, co jsem udělal, pokládám, že jsem jednou u soudu na Karlově náměstí prolézal sklepy a našel valnou část písemností sondergerichtu, které tam byly určené spíše ke skartaci nebo k tichému

vyhnutí. A navezl jsem si to do tehdejší pořadačky a tam jsem poprvé dostal výraznou lekci o tom, jak nedokonalé mám vzdělání v archivní teorii. V té pořadačce pracoval také, dnes už bohužel nebožtík, náš asi největší expert na justiční fondy, pan dr. Václav Šolle. Ten chodil kolem mě a na nose mu bylo vidět, že s něčím hluboce nesouhlasí. Tak jsem sebral odvalu a zeptal jsem se: „Pane doktore, vám se něco na tom sondergerichtu nelíbí? Já mám hroznou radost, že se to podařilo.“ A on říkal: „Vy, pane kolego, neznáte pravděpodobně rozhodnutí prezidenta republiky o nicotnosti nacistického soudnictví u nás. Podle tohoto rozhodnutí by tyto spisy měly být reponovány u těch soudů, u nichž k procesu došlo, kdyby nebylo bývalo došlo k Protektorátu, a většinou by to vlastně bylo mezi bagatelky.“ Takže porušil jsem rozhodnutí prezidenta republiky a naopak začal šťourat po bagatelkách u různých soudů a tenhle fond ještě doplnil. No, doteďka si myslím, že jsem udělal správně, ale nevím, zdali na to má archivář de iure právo.

Ty jsi vlastně ty první dvě důležité štace absolvoval v pohraničí. Jak fungovala ta koexistence se zbytky německého obyvatelstva 15 nebo 20 let od konce války a odsunu?

Vlastně jsme přeskočili epizodu těch archivních praxí. Ty další se odbývaly v tehdy pustnoucím, dnes nádherně zrekonstruovaném klášteře františkánů v Kadani a tam jsem právě pořádal Sondergericht Eger. A protože se jmenuju tak, že němečtjce se jmenovat nemůžu, tak občas se na mě pak v Chebu obraceli místní Němci a jednou u piva jsem jim říkal, že v tom sondergerichtu jsem narazil na proces s panem děkanem z místního děkanského kostela, který byl obviněn ze sodomie s ministranty atd. A jeden z těch antifašistů vyskočil doslova a říkal: „Toho já znám, s tím jsem seděl v kriminále v Karlových Varech, to byl báječný člověk.“ atd. No, a s jejich pomocí a svědectvím se mně ozřejmilo, že to byl naprosto fingovaný proces, že oni ministranti nebyli vůbec ministranti, nýbrž že to byli funkcionáři Hitlerjugend, kteří na pokyn shora to dosvědčili, a šlo vlastně o to, že pan farář kázal proti pořádkům v Říši. Což teda bylo asi mé první osvědčení nebo poznání staré pravdy, že ne vše, co bylo zapsáno, se skutečně stalo a vice versa.

Kromě klasického archivního školení ses často věnoval rozhovorům s pamětníky (dnes nazývaným oral history). Zde se stýkají dva směry nebo dvě paradigmatata, jednak krédo, že „quod non est in actis, non est in mundo“ na jedné straně, a jednak že historie ze subjektivního pohledu jednotlivce nebo vyprávěcího aktéra, vlastně historie shora, historie zdola, která skoro stojí proti sobě. Jak se ti je podařilo skloubit, pokud se to nějak dá?

Bytostnou snahou archiváře je – „zlistinit“ to. Ty pravdy, ty poznatky. Což je právě rozdíl mezi tou dnešní velkorysou oral history, provozovanou panem doc. Vaňkem, kde je to myslím až ve třetí řadě. Mně šlo vždycky o to, aby se to dostalo do archivu, a oral history, kterou jsem provozoval a provozuji v rámci Archivu Akademie, tak to se vždycky v mém pojetí týkalo doplnění, upřesnění nebo vysvětlení těch písemností, které už archiv má. A pak to byla ta báječná věc, „zda ten akademik Ivan Málek je opravdu

tak báječněj člověk, jak se z těch papírů jeví nebo je-li tomu jinak“. A on byl jedním z prvních pamětníků a od těchto lidí se člověk dozví i věci, které patří i do velikánských světových dějin. Protože tento Málek se účastnil dnes už trochu polozapomenutých, byť stále konaných, pokud vím, pugwashských světových konferencí, kde vědci zcela nerušeně mohli rozhodovat o světových dějinách. Takže od něj jsem se dozvěděl, že řešení Vietnamu předžvýkali vědci v rámci jednoho Pugwashe tím, že si vzpomněli, že strýček Ho-Chi-Min je původem biochemik, který pracoval v Pasteurově ústavu v Paříži, že ho někdo pozval do Pasteurova ústavu do Paříže a tam že se s ním předjednávalo nějaké řešení ve Vietnamu. Takže to jsou báječné věci a rozhovory s takovými lidmi byly pro mě vždycky svátek a úžasný rozšíření obzorů. Na druhé straně jsem díky rakouskému grantu dělal asi 50 rozhovorů o tom, jak se žilo v pohraničních obcích na čáře česko-rakouské nebo znojensko-rakouské, a to byly rozhovory se zcela jinými lidmi a to mi zase nesmírně rozšířilo náhled na věc, jak je třeba zjišťovat, co vlastně pro člověka bylo důležité. Situace: starší báječná panímáma v domečku v obci v dřívě zavřeném pohraničním pásmu, která prodělala bídu a nouzi v JZD s téměř nulovou odměnou za pracovní jednotku, kdy výjezd na nákup do okresního města bylo dobrodružství spojené s mnoha povoleními atd. A zeptal jsem se jí po skončení toho rozhovoru na nejkrásnější vzpomínku a ona říkala... „My jsme tady měli ochotníky a já hrála princeznu a všichni říkali, že mi to sluší...“ Zdánlivě je to úsměvná historka, ale když se to domyslí, člověk zjišťuje, že v té zapadlé více byla nějaká kultura a že tahle kultura byla pro tu ženu to nejhezčí, na co vzpomíná, takže pak je třeba se ptát a je třeba se dozvídat, že pro dějiny obce, jak je zažívali její obyvatelé, zřejmě nebylo naprosto dominantní rozhodnutí XII. sjezdu KSČ, ale ten pan učitel, co dělal ty ochotníky a ta představení atd. Takže to zase byla věc, kterou jsem později používal v tom svém systému tázání a teď bych to dovedl k určitému uzávěru – kdyby se mě někdo zeptal, jak moc jsem se za to své dlouhé archivaření a konání pohovorů napracoval, tak bych řekl, že jsem ani tak moc nepracoval, že přinejmenším ze 60% jsem se bavil. Bavil a vzdělával a za to jsem archivnímu řemeslu strašně vděčný a i moudrému vedení tehdejšího akademického archivu, který mě to vyptávání tolerovalo, neboť tehdy se tomu zdaleka neříkalo „oral history“ a v podstatě za správné pamětníky se pokládali jenom byvší revolucionáři a odbojáři v rámci ÚV KSČ.

Jak jsi začínal s pořizováním interview s pamětníky na půdě Ústředního archivu ČSAV a jak jsi vybíral první respondenty?

Zatvářím se na jednu minutu jako vědec a řeknu, že to co z diplomatiky velice uznávám, je postulát poznat chod kanceláře původce písemností. A v těch mladých akademických fondech bylo třeba leccos vysvětlit. Příklad: jako správný archivář jsem měl shromážděné všechny tzv. pavouky, tj. schémata organizačního členění úřadu prezidia. A hle, měl jsem papíry s hlavičkou plánovacího odboru a v pavouku vznikl plánovací odbor až daleko později, takže první příležitost ptát se byla dána tím, že u nás v důchodu byl muž, který měl kdysi bizarní titul ředitel ČSAV, což byl RNDr. Václav Procházka,

bývalý pracovník sekretariátu Slánského. A tak jsem se ho na to zeptal. A odpověď byla, že soudruh Nejedlý neměl pojem plánování ve vědě rád, takže se to udělalo za jeho zády, a teprve když to šlo, tak se to dalo do toho oficiálního organizačního členění. Takže poznatek pro archiváře vysoce důležitý, a to byl jeden z mých prvních respondentů. Pravda je, že vlastně v oficiálních plánech archivu to nikdy nebylo, nicméně byl zakoupen docela dobrý magnetofon, mohl jsem si kupovati do toho kazety a bylo to trpěno, nevím, zdali vítáno nebo nevítváno. Ale každopádně: „Tak si to dělejte a budeme to tady ukládat.“

Ty pamětníky jsem sháněl zpočátku k rozluštění, jak se vládlo. A pak byla druhá věc, zase už se budu trochu opakovat, že ten akademický archiv po srpnových událostech byl takovým salonem odmítaných, takže tam právě chodil pan prof. Málek, pan prof. Wichterle atd. A pak nebylo nesnadné je oslovit s prosbou, že bych k nim zašel a tak dále. A zase ještě přidám to, o co se nestará ona vysoká oral history, jako správný archivář jsem hned začal s nátlakem: „No a co takhle osobní fond, že bychom ho převzali“. A to si myslím, že by to k té oral history mělo patřit, dokud ten dotyčný nějaké papíry ještě má a produkuje. Protože ta korespondenční éra ve věku internetu a e-mailu končí, ale v těch mých počátcích byla žádost o osobní fondy vysoce aktuální.

To, s čím jsi skromně začínal, se nenazývalo tehdy oral history, dnes je to samostatná disciplína, má svá pracoviště, dokonce studijní obor, snaží se o vlastní teorii. Jaké vidíš hlavní výzvy a úskalí snahy o profesionalizaci tohoto oboru v českých poměrech?

Tak já vyjdu ze své praxe. Kontrarevoluci (Pražské jaro) jsem nedělal v archivním žoldu, ale jako redaktor vládního časopisu Národní výbory (dnes hluboce zapomenutého). Ale když byste se podívali do bibliografie pana prof. Vojtíška, tak jeden z jeho nejposlednějších velmi pěkných článků o české heraldice a českém státním znaku jsem z něj vydoloval pro Národní výbory. Tam jsem se myslím dost naučil, respektive musel se naučit mluvit s lidmi a dolovat z nich nějaké relevantní odpovědi, takže správný tazatel by měl mít takovou nějakou školu, to zaprvé. Což opravdu nesouvisí s historickým vzděláním, ale řekněme s novinářinou. Druhá věc je taky šťastná náhoda a štěstí. Měl jsem znamenitého přítele, který byl psycholog, a od něj jsem bral soukromé hodiny, z nichž zestručním jednu jeho poučku až na kost – když někdo lže, tak se to dá poznat, že o tom, co říká lživě, mluví velmi dlouho a zevrubně. Je-li to pravda, tak to odbude dvěma, třemi větami. Což je taky důležitý poznatek. Takže dobrý tazatel a zpracovatel vzpomínek by měl mít aspoň toho dobrého kamaráda psychologa, který by mu poradil tyhle dobré finty. Tenhle můj dobrý kamarád byl až do srpna 1968 hlavním psychologem na ministerstvu vnitra, takže to byl opravdu báječný učitel s praxí. No, naopak teď popřu zcela to výchovné, co jsem říkal, a uvedu zcela jiný příklad z praxe. Vždycky jsem se snažil, abych měl v akademickém archivu nějakého nástupce, a vždycky ti nástupci odešli někam za lepším platem nebo na lepší, nicméně doted' si vzpomínám, jak nádherně zafungují krásné, do široka otevřené modré oči mladé půvabné tazatelky: „Vyprávějte,

pane profesore!“ No a funguje to někdy líp než několikátýdenní přepečlivá příprava profesionálního tazatele. Takže to je takový paradox, který je třeba taky brát v úvahu. No, poslední poznatek, pokud by se někdo chtěl učit jak se ptát a jak začít, by bylo, že (to je ta má zkušenost z toho Znojemska po obou stranách hraniční čáry) i sebeprůstší člověk se vždycky rád rozhovoří o mamince, o tatínkovi a škole atd. A jakmile se vám takhle rozhovoří, pak už je možno mít další dotazy. Má to tu úžasnou výhodu, že současně se vám ten člověk do značné míry představí. Vzpomínám na své rozhovory ze Znojemska, pokud se vám někdo představí jako nemanželský syn dělnice z cihelny, kterému vzdělání dala až „dobrá matka Strana“, tak je jasné, jak bude vzpomínat a jak bude hodnotit. A naopak je někdo synem ze statku, ten bude ty věci a zážitky zase vidět jinak. Tak to je další takový poznatek a řekněme doporučení. Ještě honem přihodím jednu důležitou věc z hovoření s učenými pány a tady bych chtěl otevřít okno a volat směrem na ministerstvo školství. Na dotaz, jak jste začínal s vědou, odpovídá snad 90–95% učených paní a pánů, budu parafrázovat v souhrnu: „To v sextě mně pan profesor řekl, no když vás to tak začalo zajímat, pojd'te do kabinetu, já vám půjčím nějaký knížky.“ Prostě význam gymnázia pro profilování budoucího vědce byl za první republiky nesmírný. Taky tehdy nebyla tak příšerná propast mezi gymnaziálním profesorem a univerzitním docentem jako je dneska, a to teda bych tím otevřeným oknem rád volal, aby s tím někdo něco udělal, že tenhle starý model je hodný k prosazování.

Jak se pracovalo s osobnostmi z vědeckého života? Jaká jsou jejich specifika, např. ve způsobu vyjadřování apod.?

No, první zásada již i publikovaná v jednom článku, že vždycky nejlepší je „panenský rozhovor“. To znamená – jsem-li první tazatelem, který pamětníka navštíví. Jakmile ten dotyčný už předtím nějaký rozhovor má, nebo si písemně zavzpomínal, ono mu to uvízne v hlavě a v podstatě už to nějakým způsobem opakuje. A je třeba ho nějak vyprovokovat, aby z toho, co už má v hlavě předpřipraveno, trochu vybočil. Víím, že někoho je třeba provokovat dost znamenitě, což byl třeba báječný pan prof. Wichterle, s kterým jsme se napřed shodli na tom, že i on začne používat výrazu „vrchnost“, čímž se to pro něj odpolitizovalo, protože v jeho pojetí, a myslím správném pojetí, může být vrchnost zásadně blbá, v těch jeho vzpomínkách, a nezáleží na tom, byl-li dotyčný významným členem a funkcionářem strany, nebo ne. Jinde k rozpovídání pomůže samozřejmě znalost. Takže, vzpomínáte-li s někým, kdo zažil Kabinet pro studia řecká, římská atd., tak je dobré vědět, že s jedním vědcem se kdysi v té chátrající budově propadla pavlač. Tím pádem tazatel vypadá už daleko zasvěceněji a odpovídá se lépe. Samozřejmě, že někdy je paměť starších pamětníků už taková, že vybíhá trošku do ztracena nebo je rozptýlena. Ale od toho je druhé kolo těch rozhovorů, aby se člověk mohl vrátit ve druhém kole k tomu, od čeho mu jeho pamětník utekl. Anebo aby vysvětlil pojmy. Tady si vzpomínám na nejsložitější úkol, který se podařilo archivně dohledat. A sice šlo o pamětníka, který tvrdil, že určité důležité rozhodnutí udělal „ten profesor, co měl dvě zrzavé dcery“. Podařilo se dohledat, že ony dvě dcery byly Romana a Theodora Ježdíkovy,

čimž problém byl vyřešen. I s tímhletem se pracovník v oblasti oral history někdy musí vyrovnat.

Hrozná věc je, že trvanlivost paměti pamětníků není dlouhodobě garantovaná. Takže např. báječný vzpomínky pana prof. Berky, jak překládal Wienerovu Kybernetiku, kdyby se mi nepodařilo se k němu vnutit včas, tak už by nikdo nikdy neznal. A tam šlo o to, že ten překlad posuzovalo samo ÚV KSČ, jaký byl rozdíl mezi sovětským překladem a českým překladem atd., což jsou myslím pro dějiny vědy a nejen pro dějiny vědy strašně důležitý údaj.

Pracoval jsi po určitou dobu jako novinář, jak bys srovnal při vedení rozhovorů práci novináře a historika?

Společný jmenovatel je, že se chcete něco dozvědět. Novinář se chce dozvědět něco k zcela konkrétnímu faktu, jevu, události, kdežto tazatel z oral history chce znát kus dějin, takže se nespokojí s jednou otázkou. „Co říkáte tomu usnesení, ať už strany nebo parlamentu“, je otázka novináře a s odpovědí se celkem, pokud je relevantní, může spokojit, kdežto ten tazatel z oral history by měl chtít vědět daleko víc. Ovšem už jako novinář, myslím si, cti dbalý, vzpomínám doteďka, že jsem měl nějaké své funkcionáře národního výboru v hospodě v Malých Svatoňovicích a tam jsem s nimi začal řeč o tom, co jako v obci a tak. Oni se hrozně chlubil, že mají dechovku, která jezdí i do zahraničí, ale při tom rozhovoru vyplynulo, že ti lidé jsou hrozně sečtělí, že znají Hemingwaye, že si z těch Rakous dovezli nějaké knížky. Takže si myslím, že i ten poctivý novinář by měl trochu vědět víc o tom prostředí, kde ten jeho respondent žije, ze kterého vyrostl, aby tu jeho odpověď dokázal posoudit. A to je asi ten společný jmenovatel. Já to vidím vždycky samozřejmě propojené s tím archívem, tzn. s těmi dokumenty, a ten ohromný přínos dnešní oral history vidím v tom, že je strašný rozdíl mezi tím, jestli ve všeobecném povědomí je, že Zdeněk Nejedlý neměl rád Janáčka a Dvořáka. Ale ono to visí ve vzduchu a je nezakotveno. Mám-li pamětníka, který mně přesně řekne s odvoláním, jak se místopředseda ČSAV Šorm ocitl v nemilosti, protože jedné zahraniční delegaci dal jako dárek na rozlučku kazetu s Janáčkovými skladbami a Zdeněk Romanovič Nejedlý mu to nezapomněl, a je to zapsáno, tak je to něco úplně jiného a už se s tím dá seriózně pracovat. Je něco jiného – „ono se říká“ a něco jiného – „ten a ten řekl v té a té souvislosti“. Tak v tom vidím ten ohromný přínos. Třeba osudy rozkulacovaných, ty „zlistiněny“ nejsou, v podstatě. Zase vzpomínka, a to je potvrzení té mé teze, že to není práce, že se u toho člověk může úžasně bavit, na Znojemsku se mně podařilo zažít takové odpoledne. Rodina bývalých kulaků sedící opět na vráceném statku to pojala jako rodinnou slavnost, jako příležitost říci i vnučatům, jak to tehdy bylo. A jedinou odměnu za to nádherné odpoledne, za to povídání, za výborný koláče atd., kterou si přáli, byl strojopis toho jejich vyprávění. To je myslím ten aspekt, který oral history opomíjí (ta vysoká), že spousta starých lidí pokládá za čest a vyznamenání, když se někdo o jejich osudy zajímá, že je tím vyprávěním začleňuje do dějin. A s tím, kdybych tu velkou oral history někdy provozoval, tím bych daleko víc operoval. Že je to opravdu pro toho člověka radost, že

konečně si na něj vzpomněli a velmi často je to možnost, jak staří lidé mohou předat své životní zkušenosti vnoučatům, neboť jinak pro nával starostí se k tomu nedostanou.

Do Ústředního archivu ČSAV jsi nastoupil poté, co jsi byl donucen odejít z redakce časopisu Národní výbory. Jak k tomu došlo?

Ano, pro pobavení stojí za řeč, že původně jsem měl z redakce Národních výborů být odejit takřka z heraldických důvodů a sice, že ta původní výpověď měla větu, kterou snad budu citovat doslova: „Vnutil redakci vládního časopisu na titulní stránku buržoazní znak buržoazní první republiky“. Nebyla to pravda, v návrhu obálky, který jsem pořídil, byla mapa republiky a na ní seděl lev v podobě asi tak, jako sedí v Chotkově zatačce, obrozenecký. I když jsem to vytýkal soudruhovi Smolíkovi, tak on říkal: „Dobře, ale ten lev je drápy k východu“. Říkal jsem: „Cyrile, kdyby seděl opačně, nebylo by to horší...“ – „Jediné politicky správné řešení by bylo zavěsit ho za ocas.“ Přítomní se zasmáli a mohl jsem odejít po vzájemné dohodě. A naštěstí Akademie věd ještě poskytovala azyl nám, kádrovým invalidům. Nutno opravdu jmenovat laskavého a velkorysého prof. Vaněčka, který zase, a to je vlastně význam té oral history, podle jedněch by mohl být až příliš opatrný člen různých redakčních rad, a naopak v jiných vzpomínkách (nás z akademického archivu) patriarchální, žoviální a noblesní a maximálně tolerantní.

Srovnáš-li rozdíl oral history u nás a v zahraničí, jaké jsou rozdíly?

Začnu s němčinou. Kdosi vymyslel překlad oral history do němčiny jako „erfragte Geschichte“. Přičemž tady bych si trochu zafilologizoval, že Geschichte může znamenat nejen „dějiny“, ale i „příběh“. A na téhle malé slovní hříčce se dá vysvětlit širší záběr těch německých tazatelů, kdy oni v první řadě se starají o příběhy, které tvoří dějiny nebo jsou součástí dějin. A daleko více spolupracují se školami a přes ty studenty a žáky se zase daleko více dostanou dál a hlouběji k těm potenciálním pamětníkům, než se dostane renomovaný a fundovanými pracovníky dotovaný ústav.

Je v pořádku používaný termín oral history nebo by bylo lépe používat nějaký český ekvivalent?

Protože každý druhý Čech je alespoň trochu znalý němčiny, tak bych zůstal u toho „erfragte Geschichte“. Ale jak přeložit pro tu dvojakost „příběh – dějiny“, to je jedinečná věc trochu opakovatelná v angličtině (story). Už to souvisí: story – history. Nemám, neznám, nedovedu.

Na jakých projektech z oral history dnes pracuješ? Již delší dobu připravuješ k vydání katalog pamětnických interview, která vznikala na půdě Archivu Akademie věd.

Katalog by měl být letos vydán. Největší potíží je vše zregestovat. Ono jde asi o totéž, jako že knihovnu líp probere cizí člověk, než jsi-li vlastníkem knihovny, takže

já, máje v paměti všechny ty rozkošné drobnosti, tak s krvácejícím srdcem je v těch regestech vypouštím a zahušťování toho obsahu mně dělá strašně problémy. To je taky taková krásná věc, myslím, v archivním řemesle, pokud ho člověk dělá s láskou. Znáím mnoho archivářů a patřím mezi ně i sám, že si počínají někdy jako otec ne nejhezčí a neatraktivnější, ale hrozně hodné dcery, a rád by ji provdal a nabízí ji. A vím teda o sobě a mnoha archivářích, který podobným způsobem vnucují historikům – „ježíš, já tady mám fond..., tam je věcí, pojďte se na to podívat.“ No a tím jsme u závěrečné otázky, má-li být role archiváře dost podobná úloze šerpů a má-li se archivář spokojit s tím, že v záznamech je, že šerpa Tenzing Hillaryho vyvedl na ten Mt. Everest, nebo chtějí-li býti zcela rovnocennými. Já se musím přiznat, že mně nijak nevadí, jestli mi editoři Kafkových úředních spisů jenom někde vzadu poděkují. A jsem s tím spokojený, ale dovedu si představit, že je to trošinku taky tak problém, který v budoucím pojetí a profilování našeho řemesla by stál za hluboké zamyšlení.

Od roku 1990 jsi začal působit jako učitel na pražské Filozofické fakultě, ale dlouhá léta předtím jsi vedl na půdě Ústředního archivu ČSAV studentské praxe. Jaké jsou tvé zkušenosti s těmito praxemi?

Odjakživa mně strašně vadilo na těch mých archivních praxích, že studenti byli využíváni především na nosičské a manipulantské práce. Dokonce jsem o tom měl kdysi v Brně vystoupení na kongresu historiků, kde mě za drsná slova osobně, ale v diskrétním ústraní kárali starší pánové, ale přitom mně dávali za pravdu. Takže jsem si v akademickém archivu splnil přání, aby ta praxe byla opravdu něco přínosného i pro ty studenty, nejenom přínos pro archiv. Život nutí ke kompromisu, tak jsme se s našimi tzv. pomocnými vědeckými silami dohodli na tom, že aspoň 50% bude pro ně přínosem a druhých 50% bude přínosem pro archiv, že nějaké to poponášení krabic po nich budeme chtít. Takhle se to asi celkem dařilo. Teď použiji zapomenutý termín „kádrová politika“. My jsme si zaměstnáváním těchto praktikantů při archivu, kdy úvazek byl zhruba, ať najednou nebo na dvě poloviny, odpracovat v archivu jeden den v týdnu, vychovávali budoucí pracovníky. Bylo to tak, že v létě na skvělém, po generálu Laudonovi nikoli doslova zděděném, ale převzatém zámku v Bečvárech byla s účastí 8–9 lidí obojího pohlaví velká archivní praxe a z těch nejlepších jsme si vybírali ty „pomvědy“. A z nich pak jsme se snažili případně už získat lidi, kteří by u nás pracovali. Bylo to báječné už i proto, že každého druhého nebo třetího archiváře těší předvádět ten svůj kumšt mladým, předávat zkušenosti. Takže například obávám se, že v dějinách archivní teorie nikdy nebude tučně uváděna kolegyně Ruth Ballnerová, která ale učila několik ročníků, jak opravdu se popasovat s tím či oním fondem atd. a dělala to ráda a s chutí a úspěšně. A takových tam bylo víc. Takže tohle nejenom mě, ale i nás další v akademickém archivu bavilo a vulgární češtinou řečeno byl to dobrý kšeft pro ty studenty a dobrý kšeft pro archiv. Aspoň v mých očích rozhodně ano. A když jsem pak směl vstoupit jako přednášející v 90. letech na fakultu, tak bylo mně opravdu potěšením. A to je ten pud každého dobrého řemeslníka, naučit ty mladé to, co já už umím. Tak tomuto pudu bylo

možné vyhovět v rámci tehdejší dohody, že my z Akademie věd jsme mohli bezúplatně vyučovat na univerzích jména Karlova.

Jak se změnil způsob výuky v 90. letech oproti tvým zkušenostem z přelomu 50. a 60. let?

Jak již bylo řečeno, pan prof. Vojtíšek měl na dveřích nezapomenutelnou cedulku ručně psanou: „Návštěvy studentů kdykoliv vítány“. Je pravda, že tenkrát nebylo známo a snad ani neplatilo heslo „publish or perish“. To znamená, že dnešní lidé na plný úvazek na katedře musí především publikovat. A práce s těmi studenty, obávám se a nechci nikomu křivdit, byla automaticky a ne jejich vinou trošku dána do pozadí. To, co také vytrvalo z mých mladých dob, je záliba katedry PVHAS v mediévistice. Myslím si, že ideální by bylo postupné posilování novověkých disciplín, případně s možností trošku víc znát věci z informatiky atd. Protože s tím je pak budoucí absolvent konfrontován; komu z absolventů se dnes podaří být kustodem listinných archivů?

A co vlastní výuka archivnictví?

Já bych začal ve svém milém Německu, kde ředitel každého většího archivu je nadán titulem profesora, a to nikoli formálně, ale opravdu učí. A druhá věc, to už dávno formulovala krásným pojmem paní dr. Wurmová – „klinický archiv“. Zcela zapomenutý pojem, ale tak jako medicíci mají své kliniky, měly by být v každém kraji nebo aspoň v každé zemi klinické archivy, kde čtyři archiváři s pedagogickým talentem by doplňovali ono teoretické vzdělání studentů. Já si nemůžu pomoci, jako medik se musí naučit obvazovat, dávat injekce, tak dokud student opravdu nepozná, řeknu to úslovím starých archivářů, „kterým koncem se strkají papíry do škatule“, tak pak bude frustrovaný po nástupu do archivu, že ty základy řemesla nebude znát, a teda ten náš dnešní příšerně zbyrokratizovaný stát takovéhle praxe činí téměř iluzorními, protože – my jsme spali prostě v objektu archivu, neb tam byla jizba, kde byly prostinké železné postele, a nikomu to nevadilo. Když jsem o takových možnostech mluvil s kolegyní Drašarovou, absolventkou praxe u nás, tak ta mně vylíčila, co všechno by musela zlomit a překonat, o jaké výjimky žádat, aby své praktikanty mohla někde takhle ubytovat. Pravda je, možná zase že ani těm praktikantům by se na těch železných postelích nechtělo spát s mytím ve studené vodě, ale to je druhá kapitola.

V Německu je organizováno studium jinak, začíná vlastně na bázi učebního oboru.

To je druhá věc, že zatímco nikdo si nedovede představit špitál bez sestřiček, ale představa archivu bez manipulantů běžně prochází a nevyvolává nesouhlasný pokřik. A tady si dokonce myslím, že to dokonce by se dalo řešit, že řadu těch manipulantských míst by mohli zastávat lidi se ZTP nebo tak, kterým to dobře myslí a kteří za příležitost být užiteční mohli být vděční. Vždyť to manipulantsství nespočívá jen v těžké práci, ale také v mechanické. A frustrace vysokoškoláka, který pak dělá všechno, vím z vlastní zkušenosti, je dost značná.

Mění se dnes i povaha pomocných věd historických?

Ono prakticky každou všemožnou vědu může archivář pokládat za pomocnou vědu historickou, když se to tak vezme. Pomocná věda archivářova může být bakteriologie atd. To spektrum je čím dál tím rozvěřenější. Zaplat' Pánbůh, že my jsme měli jeden semestr ze statistiky, pan dr. Haas to přednášel. Doted'ka nezapomínám na jednu roztočilou větu z jeho úvodní přednášky, budu ji parafrázovat – „kdybych neměl čtyři děti a nemusel bych si přivydělávat, netroufal bych si vás statistikou obtěžovat“. Ale na druhé straně základy statistiky jsou skvělá věc a neopominutelná. Na to mé povídání o oral history mi jednou přišla vyučovat ročníková kolegyně Jiřina Šiklová, která patří mezi ty lidi, který by mohli rozšířit vzdělání jak archivářů, tak oralhistoriků.

Jaká je tedy budoucnost pomocných věd historických?

Tady jsem velmi na rozpacích a vyhal bych se z této otázky asi tím, že záleží na tom, co bude z těch PVH dominantní poučení. Vráťím se k tomu, co jsem říkal, dominantní poučení z diplomatiky by neměla už být v budoucnu a asi nebude znalost, odkdy se používá která formulka v papežské diplomacie, ale dominantní by měl být ten požadavek poznat co nejlépe chod původcovy kanceláře. To je věčný postulát a platí i pro nejsoudobější a nejmladší fondy. Pro polem pracující, v terénu, jistě vždycky bude dobrá znalost heraldiky, aby mohli být přinejmenším oponenty, ne-li přímo tvůrci nových znaků v tom či onom oboru atd. Umět všechno přečíst je a bylo nutné a umět podle toho dokument datovat také. A k tomu teď přibývá povinná znalost počíta-

čových výstupů. Takže to spektrum, co si archiváři vyberou za PVH, se bude rozšiřovat. Řekl bych, že bude nutno udělat určité klasobraní, což bude ve prospěch pomocných věd a ve prospěch archivářů.

Za svou kariéru jsi poznal státní i specializované archivy. Jak bys definoval odlišnosti v povaze práce v těchto archivech?

Když jsem nastupoval do akademického archivu, měl jsem v sobě z práce v tom státním archivu přece jenom, kus „vnitřáckého drilu“. Naopak akademický archiv byl tím drilem v dobrém slova smyslu skutečně nedotčen, takže neprozrazují žádné žalovatelné tajemství, tenkrát tam byly, tuším, čtyři přírůstkové knihy atd. Prostě, bylo to velice akademické. A myslím, že ve spolupráci s druhými se podařilo udělat kompromis právě mezi tím v dobrém slova smyslu „vnitřáckým drilem“ a akademickou svobodou. A někde na půl cesty vidím asi to ideální archivnictví, protože snaha, aby všechno běželo podle jednoho jediného schématu, tak na to je myslím odpověď, když budu nepřesně citovat Chestertona: „Jsou lidé, kteří se snaží vepnat nebe do jediné hlavy a jsou ti, kteří se snaží strčit hlavu do nebe. To, co při těch pokusech praská, je obvykle hlava.“ Jinými slovy, vepnat vše do jedné jediných šraňků nemůže končit dobře. A dá se to ještě říci jinak. I archivář by neměl zapomínat, že existuje Klejó, a to že byla Múza, a že historie je i umění, nikoli jen úřad.

Matěj Kotalík – Jan Kahuda

Vzpomínka na Stanley B. Winterse (5. 6. 1924 – 28. 1. 2011)

Nechce se věřit, že se s ním už nikdy nevidíme. Vždyť i letos přiletělo přes oceán vánoční a novoroční přání z Floridy s poštovním razítkem Port Charlotte. Dopis s datem 6. ledna 2011 byl jako vždy optimistický: „*Stan sepisuje svou studii o K. Kramářovi a doufá, že bude publikována v blízké budoucnosti*“, oznamovala mezi jiným Stanleyho manželka Zdenka. A za několik dní nato místo kramářovské studie smuteční oznámení...

Znali jsme se dlouho. Wintersovi jezdili do Československa pravidelně, nějaký čas strávili u Zdenčiných rodičů a dalších přátel, ale část pobytu byla věnována badatelské práci. Měli mezi českými historiky mnoho přátel – Pavel Křivský s chotí Marií Pavlíkovou, manželé Jaroslava a František Hoffmannovi, Jan Havránek, Leoš Jeleček

a další. Na starohradské pracoviště Literárního archivu Památníku národního písemnictví přijeli studovat vznik Ottova slovníku naučného, přesněji řečeno zprvu zjišťovat podíl T. G. Masaryka na vzniku myšlenky vydat českou encyklopedii. Zdenka Stanleyemu hodně pomáhala zvláště překládáním obtížnějších českých slov z archiválií a samozřejmě i tlumočením jeho dotazů a názorů do češtiny.

Pak už přijížděli nejen pracovně – to přišel na řadu i Karel Kramář – ale také na přátelskou návštěvu, třeba vícedenní. Velmi si Staré Hrady oblíbili a podnikali odsud vyjížďky daleko do kraje – třeba za JUDr. Václavem Lukášem do Vysokého nad Jizerou, za malířem Vladimírem Komárkem do Nedvězí u Semil atd. Stanley se nechal vyfotografovat u Švehlova pomníku v Sedlišťích, jako dobrý výtvarník si nakreslil nádvorní starohradského zámku nebo Bobkův mlýn pod Važicemi. Jeho domov zdobily také obrázky libáňského malíře Františka Škody.

Dvakrát se Staré Hrady staly díky Wintersovým dostaveníčkem velké skupiny českých historiků. Poprvé v létě 1990, kdy jsme využili jejich návštěvy a svolali muzejníky, archiváře a další zájemce o historii z celého Českého ráje. Ti vyslechli Stanleyho přednášku o výuce dějepisu v USA tlumočenou do češtiny Zdenkou a po kratší diskusi jsme se na závěr setkání rozhodli obnovit Pekařovu společnost Českého ráje. A podruhé když jsme v krbovém sále slavili v roce 1994 Stanleyho sedmdesátiny.

Mezi Starými Hrady a USA létaly nejen dopisy, ale i jeho *Czech History News Letters* a naše *Listy starohradské kroniky*. Prof. Winters byl členem Pekařovy společnosti Českého ráje i Sdružení historiků – Historického klubu 1872.

Nechtěl jsem v této vzpomínce vypisovat jeho život a hodnotit jeho dílo, to jistě bude obsahem nekrologů v jiných odborných časopisech. Chtěl jsem připomenout velkého amerického historika spíše jako přítele naší vlasti a obyčejného života v ní. Poznal ji už roku 1945 jako voják americké armády, která osvobodila západní Čechy. Studoval její dějiny (žák prof. Otakara Odložilíka a Roberta A. Kanna) i dějiny dalších slovanských národů, přednášel pak jako profesor na Institute of Technology v New Jersey i na jiných univerzitách. Byl také členem mnichovského Collegia Carolina. V Praze našel v roce 1967 i svou budoucí manželku Zdenku.

Specializoval se na politické a kulturní dějiny českých zemí v 2. polovině 19. a 1. polovině 20. století. Jeho oblíbenými osobnostmi byli T. G. Masaryk, K. Kramář, B. Němec a O. Odložilík; kromě počátků Ottova slovníku naučného ho zajímalo zvláště založení České akademie. Se zájmem sledoval práce na edici *Korespondence T. G. Masaryka – Karel Kramář* v někdejší Masarykově ústavu AV ČR (2005) a navazující konferenci v roce 2007, na kterou sice nepřišel, ale zaslal příspěvek (otištěn in *Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo*. Praha 2009). Po zásluze byl vyznamenán pamětní medailí Josefa Hlávky (1991) a čestnou medailí Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách (2004 na návrh Vědecké rady Archivu Akademie věd ČR). Při předávání druhého ocenění v Lannově vile zaznělo nezapomenutelné laudatio Františka Šmahela (otištěno 2004 v *Listech starohradské kroniky* a ve *Zpravodaji Historického klubu*).

Karol Bílek

Rozhovory s českými lingvisty, I. Ed. Jan CHROMÝ, Eva LEHEČKOVÁ. Praha: Dauphin, 2007, 379 s. ISBN 978-80-7272-107-8.

Rozhovory s českými lingvisty, II–III. Ed. Jan CHROMÝ, Eva LEHEČKOVÁ. Praha: Akropolis, 2009, 2010, 343 s. + 349 s. ISBN 978-80-86903-95-8, ISBN 978-80-87481-06-6.

Ve stínu rozsáhlých projektů Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR využívajících metod orální historie trochu neprávem zůstává práce skupiny mladých jazykovědců. Jejich projekt *Rozhovory s českými lingvisty* je nyní, po vydání třetího, závěrečného dílu možno hodnotit jako celek. Že jde o práci hodnou pozornosti naznačuje už jen pouhý výčet zpovídaných osob. Jedná se o celkem třicet významných jazykovědců – osobností, které na vědeckou dráhu nastupovaly od poloviny čtyřicátých let až do sedmdesátých let 20. století.

V prvním svazku: František Daneš (nar. 1919), Eva Hajičová (nar. 1935), Pavel Jančák (nar. 1926), Miroslav Komárek (nar. 1924), Iva Nebeská (nar. 1943), Bohumil Palek (nar. 1936), Jaromír Povejšil (nar. 1931), Marie Těšitelová (nar. 1921), Oldřich Uličný (nar. 1936), Radoslav Večerka (nar. 1928).

Ve druhém svazku: Jan Balhar (nar. 1931), Zoe Hauptová (nar. 1929), Milan Jelínek (nar. 1923), Jan Kořenský (nar. 1937), Jiří Kraus (nar. 1935), Jaroslav Kuchař (1923–2009), Zdena Palková (nar. 1938), Petr Sgall (nar. 1926), Dušan Šlosar (nar. 1930) a Ludmila Uhlířová (nar. 1940).

Ve třetím svazku: František Čermák (nar. 1940), Karel Kučera (nar. 1947), Alena Macurová (nar. 1946), Ladislav Nebeský (nar. 1937), Jarmila Panevová (nar. 1938), Nikolaj Petrovič Savický (nar. 1935), Zdeněk Starý (nar. 1949), Karel Šebesta (nar. 1948), Rudolf Šrámek (nar. 1934), Josef Vintr (nar. 1938).

Jako základní kritéria pro výběr respondentů si editoři zvolili nejen odborné zaměření, tj. souvislost s lingvistickou bohemistikou, ale také minimální věkovou hranici, stanovenou na 60 let. Nutnou podmínkou otištění rozhovoru byla rovněž autorizace přepisu pořízeného interview. Záslužné je, že výběr zpovídaných osob není pragoцентриcký a vyváženě odpovídá rozložení vědeckých pracovišť a vysokých škol v českých zemích.

Každý z respondentů je představen výstižným biogramem a výběrovou bibliografií. Rozhovory vedou vždy dva profesní kolegové – lingvisté z mladší a nejmladší generace. Z toho pochopitelně vyplývá větší důraz kladený na tematiku oboru samotného, méně pozornosti je věnováno např. problematice institucionálního vývoje. Ačkoli taková odborná debata zůstává mnohdy přístupná pouze zasvěceným, mívá velký význam díky své bezprostřednosti a sevrženosti. Vědec blíže objasňuje některé pojmy a problémy, které se vyskytují v jeho pracích, či vyjadřuje svůj názor na práci jiných.

Z vydaných rozhovorů je patrná různá připravenost tazatelů. Někteří spíše jen kladou doplňující otázky, jiní vhodně směřují rozhovor ke konkrétním tématům, k nimž by respondent mohl podat náležitý výklad. Několik otázek bylo ve stejné podobě položeno

většine respondentů: např. koho dotyčný považuje za své žáky nebo nástupce, jaká by měla být úloha nynějšího Ústavu pro jazyk český AV ČR či dotaz na potřebu kultivace jazyka. Zvláště posledně zmíněná otázka, resp. odpovědi na ni zajímavě ukazují rozličné názory. Nemalý vliv na výsledný tvar a obsah každého rozhovoru má samozřejmě také naturel jednotlivých respondentů.

Pro většinu zpovídaných je typické, že jejich cesta k oboru a pozdější výběr užšího vědeckého zaměření byly často spíše otázkou náhody a souhry okolností než výsledkem cíleného směřování. Profesionální dráha většiny tázaných alespoň dočasně souvisela s některým z pracovišť Československé akademie věd, později Akademie věd ČR. Byly to Ústav pro jazyk český ČSAV (1953–1992), poté ÚJČ AV ČR, jeho brněnská pobočka, Kabinet pro moderní filologii ČSAV (1953–1963), později Ústav jazyků a literatury ČSAV (1964–1971), Kabinet cizích jazyků ČSAV (1972–1982) a také Slovanský ústav ČSAV (v roce 1964 rozpuštěný do jiných akademických ústavů a obnovený teprve v roce 1992).

Rozhovory umožňují vhled do reality poválečných dekad na univerzitách a v akademických ústavech. Ideologické zásahy se po roce 1948 nevyhnuly ani lingvistice. Demonstrativně bylo opovrhováno strukturalismem, pověstný byl tzv. marrismus; respondenti opakovaně zmiňují dobový význam „Stalinových“ *Státí o jazykovědě*. Silná tradice meziválečné tzv. „pražské školy“ pronikala k tehdejším studentům a mladým vědcům i navzdory nepříznivým okolnostem prostřednictvím některých pedagogů a starších kolegů. Cenné jsou informace o organizaci vysokoškolské výuky, o atmosféře na pracovištích, způsobu práce, technickém a prostorovém vybavení akademických ústavů, (ne)možnosti zahraničních styků.

Několik uveřejněných svědectví potvrzuje již dříve konstatovaný poznatek o specifické úloze pracovišť ČSAV. Mnohá z nich totiž poskytla azyl některým kádrově nepohodlným pedagogům, vyloučeným z působení na vysokých školách. I když se tak často ocitli na pozicích, kde jim nebylo umožněno plně využít svůj odborný potenciál, mohli alespoň dále pracovat v rámci svého oboru. Jako jedno z mála pozitiv totalitního bezčasí, ve srovnání s dnešními poměry, hodnotí část respondentů možnost relativně nerušené práce na některých dlouhodobých lexikografických projektech. To ovšem neplatí bezesbýtku – příkladem jsou potíže, s nimiž se v sedmdesátých a osmdesátých letech potýkali tvůrci staroslověnského slovníku. J. Povejšil k tomu souhrnně dodal, že všechna hodnotná díla, která za komunistického režimu vznikla, by vznikla i bez něj. Respondenti opakovaně zmiňují obtížný přístup k odborné literatuře a poukazují rovněž na generační mezeru v české jazykovědě, vzniklou v 70. a 80. letech. Podnět k podrobnějšímu studiu řízení vědy v normalizačním Československu dává překvapivá zmínka J. Krause, někdejšího tajemníka Vědeckého kolegia jazykovědy ČSAV: „[...] *to kolegium bylo absolutně nanic*“ (II, s. 168).

Význam souborně vydaných rozhovorů vynikne zvláště v těch případech, kdy se někteří z respondentů věnují téže osobě nebo události. A je pochopitelné, že jejich líčení se ne vždy zcela kryjí. Z probíraných témat, která přímo souvisejí s akademickým

výzkumem, lze uvést alespoň tato: účast orgánů ČSAV při schvalování pracovních cest na Západ v 60. letech (Daneš), organizace výjezdů na zahraniční konference (Nebeská, Palek), způsoby získávání odborné literatury z kapitalistických zemí, význam ruských překladů (Nebeská), schvalování textů pro otištění v Rozpravách ČSAV na zasedání sekci ČSAV (Jančák), „komplexní hodnocení“ jako nástroj nátlaku na vědecké pracovníky (Nebeská), stísněné prostorové podmínky novočeského oddělení ÚJČ České akademie věd a umění (Kuchař), inspirativní prostředí odborných seminářů v ÚJČ ČSAV (Kořenský, Kraus), pletichy vůči albanistovi V. Polákovi v Kabinetu pro moderní filologii ČSAV a jeho následná perzekuce (Povejšil), osobnosti ve staročeském oddělení ÚJČ ČSAV v 60. letech (Vintr), přednášky L. Tondla o základech sémantiky (Palek), Svaz vědeckých pracovníků v letech 1969–1970 (Jelínek), situace v ÚJČ ČSAV za normalizace (Panevová, Hauptová, Kuchař), působení K. Horálka jako ředitele v ÚJČ ČSAV (Těšitelová), J. Petr jako „spolupřítel“ *Slovníku jazyka staroslověnského, Staročeského slovníku* a retrogradního slovníku češtiny (Povejšil, Těšitelová), oddělení matematické lingvistiky v ÚJČ ČSAV (Těšitelová, Nebeská), frekvenční slovník češtiny (Těšitelová), bibliografie kvantitativní lingvistiky (Těšitelová), terénní sběr dialektologického materiálu a příprava *Českého jazykového atlasu* (Jančák, Šrámek, Balhar), projekt výzkumu zbytků německých nářečí v českém pohraničí (Povejšil), okolnosti dialektologického výzkumu u vídeňských Čechů v 90. letech (Vintr), zpracování onomastického materiálu v brněnské pobočce ÚJČ ČSAV (Šrámek), práce na staroslověnském slovníku (Hauptová), koncepce *Slovníku spisovného jazyka českého* (Šrámek), problematika koncepční spolupráce autorského kolektivu akademické *Mluvnice češtiny* (Daneš, Kořenský), vznik *Českého akademického korpusu* v oddělení matematické lingvistiky ÚJČ ČSAV (Uhlířová), okolnosti vzniku *Českého národního korpusu* (Čermák), *Pravidla českého pravopisu* z r. 1993 (Čermák).

Součástí edice není kromě stručných úvodů v jednotlivých svazcích žádná shrnující stať – srovnání a zhodnocení je plně ponecháno na čtenáři. A soubor rozhovorů k tomu přímo vybízí. Z uživatelského hlediska je zvláště nutno ocenit společný jmenný rejstřík v posledním svazku. *Rozhovory s českými lingvisty* se jistě stanou neopominutelným historickým pramenem pro dějiny poválečné české jazykovědy. Lze si jen přát, aby podobně koncipované projekty byly realizovány také pro další vědní obory.

Jan Boháček

Jiří LACH. *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*. Praha: Academia, 2009, 348 s. ISBN 978-80-200-1587-7.

V ediční řadě Paměť připravované nakladatelstvím Academia byla nedávno vydána habilitační práce Jiřího Lacha obhájená v roce 2006 na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, věnovaná životu a dílu historika a archiváře Josefa Borovičky (1885–1971). Po Josefu Šustovi a Jaroslavu Werstadtovi zaměřil jeden z našich

předních badatelů v oblasti dějin dějepiscectví svou pozornost na významného archiváře a historika, Gollova pozdního žáka, jehož dílo nebylo dovedeno z různých důvodů k vrcholným syntézám, ale jehož život nepostrádal řadu dramatických zvratů. První setkání s Josefem Borovičkou, které Jiřího Lacha navedlo ke sledování jeho životního příběhu, proběhlo pravděpodobně již před více než deseti lety, kdy se Lach v souvislosti s biografií Josefa Šusty zaměřil na sledování osudů melantrišského projektu Dějiny lidstva, na kterém Josef Borovička rovněž spolupracoval.¹ Borovičkova biografie přichází po několika přípravných pracích, ve kterých se Jiří Lach vyrovnává s některými obdobími historikova života nebo jeho díla.²

Josef Borovička se zatím přílišnému zájmu naší historiografie netěšil, po průkopnické studii Aleny Míškové z poloviny 80. let³ se speciálně Borovičkovi věnoval už pouze Josef Kollmann v souvislosti s jeho plánem na zřízení Národního archivu.⁴ Tato skutečnost byla asi způsobena několika okolnostmi. Borovička po sobě nezanechal, jak již bylo řečeno, rozsáhlé dílo, byť zasáhl zásadním způsobem do řady oblastí historického výzkumu (archivnictví, novověká diplomatika a dějiny správy, dějiny dějepiscectví, dějiny Španělska a česko-španělských vztahů, politické a církevní dějiny raného novověku nebo česká a československá politika 19.–20. století). Zároveň byl politicky angažovanou osobností náležející do skupiny tzv. hradních historiků a mezi přátele a sympatizanty Tomáše G. Masaryka. V neposlední řadě pak byla překážkou seriózního výzkumu Borovičkova politická perzekuce po roce 1948 vrcholící jeho vězněním v první polovině 50. let.

Jiří Lach přistoupil ke zpracovávanému tématu s obdivuhodnou komplexností. O šíři jeho záběru svědčí impozantní seznam pramenů⁵ i literatury. Z archivních pramenů se zaměřil zejména na osobní fondy a archivy univerzit v Bratislavě a Brně, na kterých Borovička působil. Zásadní zdroj pochopitelně představoval osobní archiv samotného Josefa Borovičky uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.⁶ Pozitivně

1 Viz LACH, Jiří. *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.

2 Srv. zejm. LACH, Jiří. Historik Josef Borovička a československá společnost po roce 1945. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Politologica*, 2004, sv. 3, s. 181–189; TÝŽ. Životní osudy Josefa Borovičky. *Moderní dějiny*, 2004, sv. 12, s. 215–246; TÝŽ. Josef Borovička na univerzitě v Bratislavě a Brně. *Časopis Matice moravské*, 2004, roč. 123, s. 395–420; TÝŽ. Historické dílo Josefa Borovičky. In *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*. Brno: Archiv města Brna, 2008, s. 97–123.

3 MÍŠKOVÁ, Alena. Josef Borovička (1885–1971). In *Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze*. Medailony významných archivářů, předchůdců pracovníků Státního ústředního archivu v Praze. Praha: Státní ústřední archiv, 1985, s. 8–32.

4 KOLLMANN, Josef. Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby. *Paginae historiae*, 2003, sv. 11, s. 165–192, přetištěno in KOLLMANN, Josef. *Archiváři*. Praha: Národní archiv, 2010, s. 158–207.

5 LACH, Jiří. *Josef Borovička*, s. 275–284.

6 Rozsahem poměrně velký osobní fond (48 kartonů) není zatím bohužel zpracovaný. Jiří Lach představuje jeho obsah na s. 23–25 své práce, neuspořádanost fondu mu však zatím nedovolila podrobnější a hlubší analýzu.

působí, že J. Lach využil i svědectví několika pamětníků, zejm. Borovičkovy dcery Adrieny a jeho přátel Josefa Kollmanna, Josefa Polišínského a Ivo Kořána. Cenné svědectví o Borovičkových osudech v období 2. světové války přináší i rukopis Josefa Tomeše.

Jiří Lach rozdělil svou práci do sedmi kapitol, první je věnována rozboru pramenů a literatury, v dalších pěti můžeme sledovat v chronologickém výkladu s řadou exkurzů Borovičkův život, závěrečná kapitola je pak věnována rozboru jeho díla (resp. třem nejrozsáhlejším, bohužel nedokončeným, projektům: biografii Františka Palackého, biografii Tomáše G. Masaryka a dějinám Francouzské revoluce a napoleonského období pro Dějiny lidstva).

Životní příběh Josefa Borovičky dobře charakterizuje podtitul Lachovy práce (Osudy českého historika ve 20. století). Borovičkova kariéra byla totiž do značné míry modelovou kariérou českého vědce a intelektuála od 20. do 50. let 20. století, i když její tragické vyústění je v případě Borovičky mimořádné.⁷ Rodák z Německého Brodu vystudoval historii na pražské univerzitě a pokračoval ve studiu na vídeňském Institutu pro rakouský dějezpyt. Od roku 1908 pracoval v Archivu Země české, kde byl pověřen pracemi na kmenové edici Sněmy české. Již rok po nástupu do archivu absolvoval delší studijní pobyt ve španělském Simancasu, který se stal jedním z určujících momentů jeho vědecké kariéry stejně jako zpracování historie prvních padesátí let mateřské instituce. V období I. světové války se Borovička propracoval na výrazného archivního teoretika a organizátora, v novinách a časopisech publikoval své představy o budoucí podobě našeho archivnictví. Bylo proto přirozené, že byl v roce 1919 povolán do archivního oddělení ministerstva školství a národní osvěty, kde se vedle Kamila Krofity a Jana Morávka podílel na tvorbě koncepce archivnictví nového státu. Do tohoto rámce patřila i Borovičkova účast na pařížské mírové konferenci, kde se podílel na jednáních vedoucích k uzavření tzv. pražské úmluvy v roce 1920 o provedení archivní a spisové rozluky s Rakouskem. V roce 1925 se habilitoval pro novější obecné dějiny na bratislavské univerzitě, kde působil až do roku 1938. Po propuštění pokračoval krátce v roce 1939 na univerzitě v Brně, kam se vrátil ještě v letech 1945–1946; v letech 1948–1949 vyučoval na Vysoké škole politické a sociální v Praze. Během okupace se zapojil do odbojové činnosti, v samotném závěru války a krátce po jejím skončení se účastnil společně se skupinou marxistických historiků a archivářů na odstranění ředitele Archivu Ministerstva vnitra Jaroslava Prokeše, který byl Josefem Borovičkou a Václavem Vojtíškem křivě obviněn z kolaborace. Borovička pak sám v letech 1945–1947 zastával funkci ředitele Archivu Ministerstva vnitra (s titulem správce).⁸ Kariéra Josefa Borovičky se smutně uzavřela

7 LACH, Jiří, *Josef Borovička*, s. 11. „V nástinu života Josefa Borovičky usilujeme o případovou studii mapující působení externích faktorů na historikův život a zprostředkovaně také na jeho tvorbu.“

8 K této události a Borovičkově roli v ní zejména KOLLMANN, Josef. Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu Ministerstva vnitra. *Paginae historiae*, 2001, sv. 9, s. 270–334, přetištěno in KOLLMANN, Josef. *Archiváři*. Praha: Národní archiv, 2010, s. 261–320; nejnověji též JIROUŠEK, Bohumil. Jaroslav Charvát v květnu 1945, aneb ze zákulisí archivů v době osvobození. *Sborník archivních prací*, 2009, roč. 59, s. 172–190.

jeho zatčením v roce 1949 a vězněním do roku 1954 (příčinou perzekuce měla být jeho politická angažovanost, zejména přátelství s Hubertem Ripkou, po jehož emigraci se mu Borovička pokusil zaslat některé jeho rukopisy do Paříže).

Vytvoření vyvážené biografie je samozřejmě jedním z nejobtížnějších historikových úkolů. Jiří Lach se s tímto úkolem vyrovnává se ctí, ve svém výkladu akcentuje Borovičkovu politickou profilaci, jeho historické dílo a pedagogickou práci (včetně rekonstrukce jeho výuky). Poněkud stranou zůstává Borovička jako archivář, což Jiří Lach sám přiznává s odkazem na dílo Josefa Kollmanna,⁹ popř. Zdeňka Šambergera. Přes uvedené studie je trochu škoda, že se čtenář nedozví více o Borovičkových archivně teoretických názorech nebo jeho vědecko-organizační práci na poli archivnictví. Asi by ale podobný exkurz přinesl jistou nepřehlednost do jinak plynulého textu, který představuje v Jiřím Lachovi brilantního stylistu. Velkou cenu mají rovněž Lachovy odbočky do dějin historiografie, historické metodologie nebo politických dějin, prozrazující autorův myšlenkový i literární rozhled.

Přes rozsáhlou heuristiku lze však autorovi vytknout absenci několika, dle mého názoru důležitých, pramenných zdrojů, které by dovolily interpretovat některé mezníky Borovičkova života. První z nich představuje vzájemný vztah s Hubertem Ripkou, který se v Lachově monografii objevuje jen v souvislosti s Borovičkovým zatčením a odsouzením. Zdá se však, že Borovičku a Ripku spojovala názorová blízkost a dlouholeté přátelství, které prožilo nejednu zkoušku a jehož tragické vyústění bylo asi jeho logickou tečkou. Můžeme tak soudit z dochované korespondence vedené mezi oběma muži už od roku 1918.¹⁰

Druhým bodem je Borovičkovu chování a názorový postoj v období nacistické okupace. Toto období je jistě jedním z bílých míst v životě J. Borovičky, určité (byť mihotavé) světlo do něj mohou vnést informace o sledování Borovičky jako exponenta masarykovské a benešovské politiky a přesvědčeného odpůrce nacistického režimu. V hlášení Sicherheitsdienstu státnímu ministru K. H. Frankovi můžeme například číst tato slova: „*Wie aus unterrichteter Quelle erfahren wurde, ist dr. Borovička ein überzeugter Gegner aller Deutschen. Er glaubt, ein Wiederstehen der ehemaligen ČSR werde in nächster Zeit schon verwirklicht werden und im Zusammenhang damit ist er überzeugt, daß er in nächster Zeit schon als Professor an der neueröffneten tschechischen Universität einen Lehrstuhl haben werde.*“¹¹

Za nejzávažnější bílé místo v životě Josefa Borovičky však můžeme považovat období let 1949–1954, tedy okolnosti jeho zatčení a věznění. Jiří Lach zde mohl vycházet

9 LACH, Jiří, *Josef Borovička*, s. 21. „*Erudice Kollmannových statí nám umožnila, abychom se Borovičkově výrazném podílu na formování archivnictví v českých zemích věnovali toliko v míře nejnútnejší.*“

10 Národní archiv (dále: NA), fond Archiv Huberta Ripky (dále: AHR), sign. 1-1-256/48a (k. 67); 1-1-256/55a (k. 68); 1-1-256/90 (k. 72); 1-1-256/66a (k. 70); 1-1-107 a také korespondence Huberta Ripky s Adrienou Borovičkovou z let 1927–1931 (NA, AHR, k. 81, sign. 1-1-256/114).

11 NA, fond Německé státní ministerstvo, k. 57, sign. 110-5-70.

jen z několika dokumentů dochovaných v Borovičkově pozůstalosti a svědectví Adrieny Borovičkové, dle jejíhož názoru souvisela otcova perzekuce s procesem proti skupině Milady Horákové.¹² Na základě pramenů můžeme tuto hypotézu A. Borovičkové potvrdit. Při výslechu diplomata JUDr. Jaromíra Kopeckého (který v případě Milady Horákové a spol. vystupoval jako svědek) Státní bezpečností dne 6. 5. 1950 zazněla mj. tato slova: „*Takových cest bylo několik. Na příklad roku 1948 člen naší organizace Rohlíček mi vyprávěl, že s Ripkou bylo udržováno spojení přes Borovičku, který byl zase spojen s francouzským velvyslanectvím v Praze. Přes Borovičku dostávalo ‚direktorium‘ naší organizace od Ripky příslušné instrukce a stejně tak posílali Ripkovi špionážní informace o situaci v ČSR.*“¹³ Výpověď Jaromíra Kopeckého však nebyla počátkem zájmu Státní bezpečnosti o Josefa Borovičku. Ten byl datován již od roku 1949, kdy bezpečnost rozehrála tzv. akci Střed namířenou proti funkcionářům národní socialistické strany. Při výslechu na krajském velitelství Státní bezpečnosti v Praze vypověděl dne 17. 11. 1949 bývalý osobní tajemník Huberta Ripky Karel Šobr mj.: „*Od Ripky jsem věděl, že o tom, zda-li rukopis bude uložen v některé z univerzitních knihoven a bude-li možné, bude za ním odeslán do ciziny. Jak s rukopisem bude naloženo, mi říkal, že se dozvím od prof. Borovičky.*“¹⁴ Sám Borovička později ve výpovědi přiznal, že mu Ripka na podzim 1947 odevzdal rukopis svých pamětí věnovaných období Mnichova a londýnské emigrace se slovy, že je to jeho „*nejcennější majetek*“, který měl Borovička za každou cenu ochránit.¹⁵ Dne 14. 7. 1950 vznesl státní prokurátor proti Josefu Borovičkovi obžalobu pro trestné činy velezrady a vyzvědačství, neboť „*byl dlouholetým přítelem zrádce Ripky, který si k němu uschoval část svých důvěrných spisů. Borovička navázal styky s příslušníky francouzského vyslanectví a touto cestou podával a přijímal zprávy pro uprchlého Ripku. Za pomoci prof. Maiwalda odeslal do zahraničí Ripkovi jednak spisy, které uchovával u sebe, jednak také tu část důvěrných spisů, která byla uschována u obžalovaného Šobra. Se Šobrovými spisy byla Ripkovi zaslána také špionážní zpráva.*“¹⁶ Při soudním líčení bylo však Borovičkově obvinění překvalifikováno, takže Státní soud v Praze vynesl dne 21. 7. 1950 rozsudek, že je Josef Borovička vinen, „*že v době od konce 1947 do začátku října 1948 v Praze a jinde se spolčil s dr. Hubertem Ripkou, ing. Šobrem a dr. Maiwaldem k úkladům o republiku a opatroval k těmž konci prostředky, a to za okolností zvláště příležitujících, čímž spáchal zločin přípravy úkladů podle § 2 zákona č. 50/1923 Sb. a odsuzuje se k trestu těžkého žaláře, zostřeného a doplněného čtvrtletně na osm let.[!]*“¹⁷ Josef Borovička byl odsouzen společně s bývalými funkcionáři národní socialistické strany JUDr. Josefem Čuperou, ing. Karlem Šobrem, JUDr. Františkem Račanským, JUDr. Václavem Sýkorou, Františkem Dlouhým, Aloisem Částkou, Vla-

12 LACH, Jiří, *Josef Borovička*, s. 193–194.

13 NA, fond Státní soud v Praze, spis. zn. Or I/I 72/50

14 Archiv bezpečnostních složek (dále: ABS), vyšetřovací spis V-6301/38.

15 Tamtéž.

16 NA, fond Státní soud v Praze, spis. zn. Or I/I 72/50.

17 Tamtéž.

dimírem Tichotou, Karlem Vágnerem, Josefem Ulrichem, JUDr. Václavem Žateckým, JUDr. Mojmírem Vaňkem a JUDr. Vilémem Krejčím. Výkon trestu strávil postupně ve věznicích na Borech, v Ilavě a ve Valdicích až do svého podmíněčného propuštění v roce 1954. Ani poté však o něj Státní bezpečnost neztratila zájem, jak svědčí například záznam o jeho sledování v souvislosti s rozpracováním akce Bor (sledování Romana Jacobsona v roce 1957).¹⁸

Vzhledem k tomu, že v uvedených materiálech Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek, na které zde bylo upozorněno, se nachází řada podstatných a zatím nevyužitých údajů, mohl by je Jiří Lach do budoucna využít pro speciální studii o této smutné etapě v životě velkého archiváře a historika Josefa Borovičky.

Jan Kahuda

Martin FRANC. *Úderná skupina? Výprava českých lékařů a přírodovědců do SSSR v roce 1950 ve světle dopisů Ivana Málka.* Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, svazek 19. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., 2009, 144 s. ISSN 1213-7928, ISBN 978-80-86495-61-3.

Po tzv. Vítězném únoru 1948 se komunisté věnovali usilovně tomu, aby dostali pod svou kontrolu také československou intelektuální kapacitu, tedy ovládli školství, kulturní i vědecké instituce a sdělovací prostředky. Nešlo jen o obsazení vedoucích pozic v jednotlivých institucích a jejich kontrolu stranickými orgány, ale také o intenzivní kombinování tzv. kádrové práce s ideologickou indoktrinací; také proto v oblasti vysokého školství a výzkumných organizací byla věnována velká pozornost nejen vhodné přípravě mladých odborníků, která pochopitelně stála v popředí, ale i neutralizaci a získání střední generace včetně vybraných významných osobností širšího významu, kterými mohla vládnoucí vrstva krýt některé podivné rejdy.

K zajímavým prostředkům jak takových cílů dosáhnout, patřily i studijní cesty reprezentativních i perspektivních představitelů vědy a kultury do Sovětského svazu. Jednou z nich – a patrně z hlediska dalšího vývoje vědní politiky u nás asi nejdůležitější – byla „výprava“ 24 představitelů našich přírodních a lékařských věd koncem r. 1950, kterou organizoval F. Kriegel. Průběh cesty a aktivity jejích účastníků jsou předmětem recenzované studie M. France. Šlo především o lékaře a biology (výjimkou byl chemik a pozdější předseda ČSAV F. Šorm), což vcelku odpovídalo i hlavnímu indoktrinačnímu záměru sovětizačních ideologů a politiků vědy: přetvářet českou biologii a medicínu podle obrazu tzv. mičurinské biologie, učení T. D. Lysenka o proměnlivosti druhů a dě-

18 Viz ABS, sign. 305-739-2 a 305-740-2. K Borovičkově věznění též MAUR, Eduard. Hrst vzpomínek na katedru československých dějin a archivního studia v šedesátých letech. In *Semináře a studie k dějinám vědy*. Práce z dějin vědy, sv. 21. Red. Antonín Kostlán, Markéta Devátá. Praha: Kabinet dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009, s. 241–259.

dičnosti získaných vlastností, učení O. B. Lepešinské o vzájemných proměnách buněčné a nebuněčné živé hmoty a učení I. P. Pavlova o podmíněných reflexech a „nervismu“. Již samo oblíbené užívání termínu „učení“ ukazuje na scholastický a duchu novověké vědy zcela cizí důraz na nezpochybnitelná dogmata a poučky.

Klíčová úloha v procesu sovětizace československé biologie a medicíny připadla Ivanu Málkovi, jehož aktivitám a tehdy upřímnému přesvědčení můžeme nyní lépe porozumět díky Francově edici Málkových dopisů z této cesty, jež adresoval své první manželce Jindře; tato edice 14 dopisů (uloženy jsou ve fondu Ivan Málek v Archivu AV ČR) tvoří významnou součást vydané knížky (jako příloha I, s. 57–114). Plasty tu vyvstává Málkovo nadšení ze všeho sovětského, nejen prezentované vědy, ale též kultury, a nesmírná ochota ihned promýšlet podněty do formy úkolů pro jednotlivé členy kolektivu a též pro budoucí spolupracovníky. Poznáváme tu důležitou formativní součást Málkova myšlenkového vývoje, jež pak vedl později k jeho proslulému projevu na vysokoškolské ideologické konferenci v Brně (1952) a k systemizovanému projektu komunistické vědní politiky v knize *Boj nového se starým v dnešní naší vědě* (1955). Vidíme zde také zrod určitého rivalského postoje k Málkovu nejvýznamnějšímu konkurentovi v hierarchii stranické vědní politiky v oblasti přírodních věd F. Šormovi, jehož nadšení ze všeho sovětského zřejmě nebylo tak hluboké jako Málkovo; na druhé straně měl z účastníků zřejmě nejvřelejší vztah k virologovi D. Blaškovičovi.

Ve své studii autor vymezuje problém sovětizace přírodních a lékařských věd (s. 7–15). Vzhledem k převažujícímu složení „výpravy“ se zabývá především orientací věd o životě a lékařských disciplín. Ostatní přírodní vědy byly touto ideologizací u nás sotva postiženy, odhlédneme-li od občasných výpadů některých filozofů vůči obecné teorii relativity nebo od tažení J. Čedely vůči rezonanční teorii chemické vazby, které bylo odtroubeno, když se jeden z jejich průkopníků L. C. Pauling stal předním bojovníkem za mír... V další části studie je pojednáno o pramenech a literatuře k problému (s. 15–20), následují charakteristiky pisatele dopisů a jejich adresátky (s. 21–28);¹⁹ posléze pak přehled, charakterizující účastníky studijní cesty se zhodnocením jejího významu pro rozvíjející se proces sovětizace vědy v Československu (s. 29–55), bezpochyby nejzávažnější složka autorovy práce. Na jejím základě lze lépe pochopit i různé obraty pozdějšího vývoje a střídání důrazů hned na jednu, hned na jinou stránku tohoto neblahého dění, stejně jako měnící se úlohy jeho jednotlivých protagonistů.

Vedle již vzpomínuté přílohy s edicí Málkových dopisů M. Franc připojil ještě dvě další přílohy: záznam diskuse s T. D. Lysenkem 14. prosince 1950 (s. 115–120; zápis je v slovenštině, zřejmě byl zpracován D. Blaškovičem) a Málkův projev v Akademii lékařských věd SSSR na závěr pobytu československé „úderné skupiny“ (s. 121–125). K práci je připojen seznam bohaté literatury (s. 129–135) a jmenný rejstřík (s. 137–

19 Zde je třeba ještě upozornit na Francovu edici pozdějších dopisů jedné z účastnic zájezdu M. Nové I. Málkovi: „Od toho dne, kdy jsme ruku v ruce vykročili do zasněžených ulic Leningradu.“ Dopisy Magdy N. Ivanu Málkovi. Ed. Martin FRANC. *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 2009, sv. 2, s. 125–140.

140); nechybí ani anglické resumé. Je třeba ještě ocenit nesmírné úsilí, které autor a editor věnoval vyhledání údajů o různých osobách, které se podílely na tehdejšímu dění; výsledkem je velice obsáhlý poznámkový aparát (151 odkaz ve studii, 175 v příloze I) – může se zdát být až příliš přebujelý, ale bez něho by ten, kdo nezná důkladně realie oné doby, beznadějně tápal.

Jan Janko

Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Moderní dějiny. Supplementum 2. Ed. Jan Bílek, Luboš Velek. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., v nakladatelství Historický ústav, 2009, 783 s. ISBN 978-80-86495-58-3, 978-80-7286-157-6.

Karel Kramář je v historii českých zemí 20. století osobností těžko přehlédnutelnou. Téměř 50 let nepřetržitě působil v české politice a podílel se na spoluvytváření veřejného života. Byl aktivním politikem v dobách rakousko-uherských i československých. Patřil mezi nejvýznamnější politiky pravice, ale svými postoji ovlivňoval i střed a levice. Nelze se proto divit, že je jeho životním osudům věnována velká pozornost. Neodpustím si ale poznámku, že vzhledem k úrovni zpracování životních osudů jiných významných postav tehdejší doby by se mohlo říci, že pozornost je to až nepřiměřená. Vždyť kolik dalších minimálně stejně významných či zajímavých politiků se nejen nedočkal, ale asi ani nikdy nedočká, vlastní vědecké konference, jež by zhodnotila jejich odkaz, či alespoň monografického zpracování životaběhu. Karel Kramář může těžit z toho, že byl prvním československým premiérem, a také z toho, že po něm nad Strakovou akademií zůstala stát jeho vila, která tvoří jednu z dominant Prahy. Obě skutečnosti pochopitelně přitahují pozornost veřejnosti a historiků. Kramář ale přitahuje i pozornost současných politiků, jež chtějí navázat na jeho odkaz (nebo možná se na něm trochu i „přiživit“). Jistě není náhodou, že bývalý premiér Mirek Topolánek zavedl vyznamenání nazvané Pamětní medaile Karla Kramáře. Čteme-li však projev bývalého ministerského předsedy zařazený mezi jinými také do zmínované publikace, je třeba se ptát, co o Kramářovi tento politik skutečně ví a nakolik jej pochopil. Obávám se, že u dalších, kteří se jím tak rádi zaštiťují, to není lepší.

Možná právě s ohledem na tuto skutečnost a dále na spoustu tradovaných mýtů a smyšlenek, jež se s osobou vůdce národně demokratické strany pojí, je dobře, že příležitost, již nabízelo 70. výročí Kramářovy smrti, využil Masarykův ústav – Archiv AV ČR, který spolu s Ústavem českých dějin FF UK, Vysokou školou Cevro Institut, Historickým ústavem AV ČR a Archivem hlavního města Prahy uspořádal na přelomu října a listopadu 2007 mezinárodní konferenci, jejímž cílem bylo zhodnocení aktuálních vědeckých poznatků týkajících se Kramářova života a jeho odkazu. Výstupem z konferenčního jednání je avizovaná kniha. Upravené konferenční referáty byly doplněny o další studie a edice k sledované tematice.

Celá publikace byla již delší dobu netrpělivě očekávána. Přece jenom uběhly od konference více než dva roky. Dlouhou dobu nutnou pro zpracování snad ale lze omluvit. Zkompletování všech autorských příspěvků, kterých je v publikaci na pět desítek, je úkolem více než náročným. Nutno říci, že oba editoři – Jan Bílek i Luboš Velek – odvedli na tomto poli evidentně obrovský kus práce a předkládaná kolektivní monografie může být považována za určitý vzor toho, jak podobné počiny i v budoucnu zpracovávat. Sborník je vybaven vzorovým citačním aparátem, jehož sjednocení bylo vzhledem k rozsahu práce a počtu autorů jistě velmi náročné.

Kolektivní monografie je rozdělena do jedenácti kapitol, v nichž je podle jednotlivých témat představena osobnost Karla Kramáře. Kramář je prezentován jako dětský a studentský, národohospodářský a podnikatelský, mladočeský, slovanský, rakouský a německý, válečný a mírotvorný, československý, národnědemokratický, společně se svou ženou i kulturní a privátní. Závěrečná kapitola jej nahlíží jako reflektovaného. V poslední části je čtenář seznámen s Karlem Kramářem ve vědecké literatuře: jedná se vlastně o výběrovou bibliografii k tématu z let 1990–2007. Toto členění, které nekopíruje konferenční bloky, mi připadá logické. Monografie tak získala přehlednou strukturu, v rámci níž jsou tematizovány všechny zásadní fenomény Kramářovy doby a života.

Nemám rád, když autoři recenzí kritizují to, co v knihách není. Vždyť ony jsou vlastně odrazem aktuálního stavu výzkumu a to, co není zmíněno, může být příležitostí pro badatele v budoucnu. Stejně tak je tomu i s recenzovanou publikací. Jistě by se dalo, podle odborného zájmu recenzenta, vytknout to či ono. Na mě osobně ale působí publikace vyváženým dojmem.

V rámci recenze je obtížné hodnotit obsah jednotlivých příspěvků vzhledem k jejich počtu a do jisté míry tak i kolektivní monografie jako celku. Některé jsem si přečetl s obzvláštním zaujetím, i když si uvědomuji, že se jedná o ryze subjektivní kritérium. Vyzdvihnout bych hlavně chtěl studie Ondřeje Slačálka o Kramářovi jako objektu výsměchu české pokrokové inteligence, Michala Koláře o Kramářových sídlech, zamýšlení Martyiny Lustigové nad tím, zda byl Kramář úspěšným či neúspěšným politikem, a příspěvek Jany Čechurové o Kramářovi jako platonickém „vůdci národa“.

Recenzovanou knihu ve výsledku hodnotím jako výborný ediční počín, díky němuž spatřila svět publikace podávající mnohostranný pohled na osobnost Karla Kramáře. V budoucnu ji nebude moci pominout nikdo, kdo se bude chtít zabývat Kramářovou osobností, ale ani nikdo bádající o daném časovém období. Spolu s monografií Martyiny Lustigové, kramářovským sborníkem vydaným Národním muzeem a publikací Úřadu vlády s názvem *Karel a Naděžda Kramářovi doma*, tvoří recenzovaná publikace vrchol moderního zpracování kramářovské problematiky. Je jen velká škoda, že kniha vyšla ve velmi malém nákladu a na pultech knihkupců prakticky nebyla k dostání. Vzhledem k její hodnotě ediční i obsahové toho nelze než litovat.

Lukáš Šlehofer

Jiří PETRÁŠ a kol. Příběh je základ... a lidé příběhy potřebují... aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie. Jihočeský sborník historický. Supplementum 3. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2010, 226 s. ISBN 978-80-87311-14-1.

Roku 2009 se v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích konala první konference České asociace orální historie. Především díky jejímu hlavnímu organizátorovi Jiřímu Petrášovi nyní vychází soubor příspěvků, které na ní zazněly. První část textů je věnována metodice orální historie a etice oboru, např. subverzivnímu charakteru orálněhistorické metody (Alena Wagnerová), některým problémům při výzkumu nedávné minulosti (Miroslav Vaněk) a otázce archivace rozhovorů (Pavla Frýdlová). Stať Patricie Kubáčkové analyzuje metaforu jako jeden ze způsobů zprostředkování našich životních příběhů a názorů někomu jinému s odlišnou zkušeností. Další studie zaměřují pozornost na zpracování konkrétních příběhů nebo jejich souboru, s využitím pro historický výzkum nebo dějepisné vyučování. Např. Lenka Krivá píše o první světové válce ve vzpomínkách vojáka a zajatce Ladislava Janeka, Vojtěch Vykouk líčí životní příběh slovenské Židovky Štefanie Lorándové, Jan Rousek pojednává o městě Polné jako dějišti letecké války v letech 1939–1945, Anna Kopecká se zajímá o dějiny české sociologie v letech 1945–1969 očima pamětníků a Michal Strobach o Únor 1948 v paměti frekventantů Letecké vojenské akademie v Hradci Králové. Publikace je zajímavým příspěvkem k diskusím o podstatě orálněhistorické metody a o možnostech jejího využití při výzkumu soudobých dějin.

Hana Kábová

KOVÁŘ, Pavel. Věda v Čechách po 20 letech (Ve spirále, nebo v kruháci?) Rozhovory s přírodovědci v akademických funkcích. Praha: Academia, 2010, 128 s. ISBN 978-80-200-1911-0.

Šest rozhovorů Pavla Kováře mapuje období dvaceti let v části přírodních věd. Autor, geobotanik a v letech 2003–2009 děkan Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kladl otázky třem bývalým předsedům Akademie věd ČR (Rudolf Zahradník, Helena Illnerová, Václav Pačes) a třem bývalým děkanům Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy (Vladimír Kofínek, Petr Čepek, Karel Štulík). Hovořili na různá témata (např. vývoj pracovišť Akademie věd a vysokých škol po r. 1989, jejich vzájemný vztah; postavení a financování vědy; aplikovaný výzkum; humanitní a společenské vědy vs. přírodní vědy; popularizace vědeckého poznání; etika vědecké práce).

Hana Kábová

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

PhDr. Marie **Bahenská**, PhD., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bahenska@mua.cas.cz

Mgr. Jan **Bílek**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bilek@mua.cas.cz

Karol **Bílek**, prom. hist., Památník národního písemnictví
e-mail: karolbilek@seznam.cz

Mgr. Jan **Boháček**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bohacek@mua.cas.cz

Mgr. Věra **Dvořáčková**, Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: dvorackova@ujc.cas.cz

PhDr. Martin **Franc**, PhD., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: franc@mua.cas.cz

PhDr. Jaroslava **Hoffmannová**, Praha
e-mail: hoffmannovi@razdva.cz

Doc. Jan **Janko**, CSc., Praha
e-mail: jan.jankov@seznam.cz

Mgr. Hana **Kábová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kabova@mua.cas.cz

Mgr. Jan **Kahuda**, Národní archiv
e-mail: jan.kahuda@nacr.cz

Mgr. Nataša **Kmočová**, Praha
e-mail: kmochova@mua.cas.cz

Mgr. Matěj **Kotalík**, Berlín
e-mail: matej.kotalik@seznam.cz

PhDr. Jindřich **Schwippel**, Praha
e-mail: jindrich.schwippel@email.cz

PhDr. Lukáš **Šlehofer**, Národní archiv
e-mail: slehofer.lukas@seznam.cz

PhDr. Zdeněk **Vácha**, Archiv Národního technického muzea
e-mail: Zdenek.Vacha@ntm.cz

NABÍDKA PUBLIKACÍ

**Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.,
a Ústavu T. G. Masaryka, o. p. s.**

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

tel. odbyt publikací: 234 612 203, fax 284 680 150

e-mail: vondrackova@mua.cas.cz, tichy@mua.cas.cz

knihy u nás s 25% slevou – úterý, čtvrtek 9–11 hod.

naše publikace dodává též firma Kosmas, na jejichž stránkách

(<http://www.kosmas.cz/>) lze knihy objednat

aktualizovaná kompletní nabídka přístupná na: <http://www.mua.cas.cz>

Z NEJNOVĚJI VYDANÝCH PUBLIKACÍ

Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ.

Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století, 2010.

ISBN 978-80-86495-70-5.

Martin FRANC.

Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista?

Práce z Archivu Akademie věd. Řada B, svazek 20, 2010.

ISBN 978-80-86495-68-2.

Jan BÍLEK – Helena KOKEŠOVÁ – Vlasta QUAGLIATOVÁ (ed.).

Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek.

Korespondence TGM. Svazek 6, 2011.

ISBN 978-80-86495-69-9.

OBSAH ČÍSLA

STUDIE

- Jaroslava Hoffmannová, Přednášková činnost Královské české společnosti nauk 1890–1952 1
- Věra Dvořáčková, Proměny organizační struktury Ústavu pro jazyk český (1946–1989) 37
- Jindřich Schwippel – Jan Boháček, Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV. Sbírká rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR 53

MATERIÁLOVÁ STAŤ

- Nataša Kmochová, Prověrky 1958 a následné rehabilitace v ČSAV (Svědectví o jejich průběhu v pramenech Archivu AV ČR) 87

EDICE

- Jan Bílek, Vzájemná korespondence Edvarda a Hany Benešových s Aloisem Jiráskem 100

ARCHIVNÍ FONDY

- Václav Káš (1899–1978) – osobní fond (Martin Franc) 111

KRONIKA

- Výroční zpráva Archivu Akademie věd ČR za rok 2010 (*Marie Bahenská*) 115
- Třetí archivní kulturní památka Archivu AV ČR (*Jan Bílek*) 118
- Specializované archivy a jejich zkušenosti se stávající archivní legislativou. Výsledky ankety provedené v květnu 2010 (*Zdeněk Vácha*) 121
- Rozhovor s PhDr. Jindřichem Schwippelem (*Matěj Kotalík – Jan Kahuda*) 130
- Vzpomínka na Stanley B. Winterse (5. 6. 1924 – 28. 1. 2011) (*Karol Bílek*) 143

RECENZE A ZPRÁVY

- Rozhovory s českými lingvisty, I–III. Ed. Jan Chromý, Eva Lehečková (*Jan Boháček*) 145
- Jiří Lach, Josef Borovička (*Jan Kahuda*) 147
- Martin Franc, Úderná skupina? Výprava českých lékařů a přírodovědců do SSSR v roce 1950 ve světle dopisů Ivana Málka (*Jan Janko*) 152
- Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Ed. Jan Bílek – Luboš Velek. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2009. (*Lukáš Šlehofer*) 154